Hirdessen a *Szombat* -ban!
A *Szombat* -ban hirdetni nemcsak micve, de üzlet is egyben!

Put ads in *Szombat*!
Advertisement in *Szombat* -is not only a mitzve, but business!

Tartalom

Hazai dolgaink
Küzdelem a német jóvátételért (Kroó László) 2
A közgyűlés üzenete (Várai Emil) 3
Székely Magda verse 3
Közöny és remény – tudósítás a MAZSIKE közgyűlésről (V. E.) 4
Útközben – hazafelé – riport a szovjet alijáról (MbJ) 6
„Nem akartuk elhinni a népírtást" – Spandaui keresztény fiatalok zarándokútja Magyarországon (Kroó) 8
Pető intézetiek az Izraeli Nagykövetségen (Sz. K.) 8
Zsidó börtönmisszió (Lugosi Viktória) 9
Hum úr, az országismertető (róbert) 10
Jótékonysági bazár (-gén) 10
Tanulni és tanítani - Havruta Zsidó Oktatási Központ 11
Olvasói levelek 13
Nógrádi Gábor: Életem idézőjelben 14

Gazdaság
Tanulmányozzuk a mosáv és a kibuc működését – interjú a magyar-izraeli gazdasági kapcsolatokról (bánhidi) 16
Ahogy a VOSZ csinálja (B. L.) 17
Tradíció és praxis (Korányi László) 18

Világ
Szefárd zsidók Erdélyben (Végházi István) 20
Elfogyó köztársaság (-bert) 21
Leica-géppel a varsói gettóben (vadász) 22
Csendes akció Bialystokban (Rajki András) 23

Izrael
Kapitalizmus kezdőknek (R. A.) 24
Izrael és Rettegett Iván 25
Változó kibuci élet 26

Hagyomány
Az Ének szombatja (Jólesz László) 27
Turczi István verse 27
Primo Levi: Rítus és kacagás (Seleanu Magdaléna fordítása) 28
Ámir Gilboá verse (Csordás Gábor fodítása) 29
Luáh (imaidők) 30

Történelem
Litván György: Szellemi progreszió a századelőn 31
Nem holt nyelv a héber! (Holländer György vitacikke) 34
Élő nyelv, holt nyelv, szent nyelv (Komoróczy Géza válasza) 35
Egy nagy ember s meghökkentő terve (Róbert Péter) 37

Kultúra
Maxim Biller: Horwitz megtanítja Lubint kesztyűbe dudálni (Márton László fordítása) 38
Golde és a Tejesember Kaposváron (Spitzer Edit) 40
Isaac Stern s egy másik „csillag"... (Babits Antal) 41
Könyvespolc 42
Kőből faragott hánukkia (n. n.) 43

Gyerekrovat 44

Home Affairs
Struggle for the German Compensation 2
The Message of the Assembly 3
A Poem of Magda Székely 3
Apathy and Hope – Report on the Assembly of the Jewish Cultural Association 4
On the Road to Home – A Report on the Soviet Aliyah 6
We Didn't Want to Believe in the Genocide – the Pilgrimage of Young Christians from Spandau in Hungary 8
Members of the Pető Institute in the Israeli Embassy 8
Jewish Prison Mission 9
Mr. Hum About Erez 10
A Welfare Bazaar 10
To Learn and to Teach (Havruta Jewish Educational Center) 11
Letters to the Editor 13
My Life in Quatation Marks 14

Economy
We Study the Functioning of the Mosav and of the Kibutz – an Interview about Israeli-Hungarian Economic Relationships 16
How Does the Alliance of Entrepreneurs Do It? 17
Tradition and Practice 18

From Abroad
Sefard Jews in Transsylvania 20
A Republic in Dissolution 21
With a Leica-Camera in the Warsaw Ghetto 22
Silent Action in Bialystok 23

Israel
Capitalism for Beginners 24
Israel and Ivan the Terrible 25
Changing Kibbutz Life 26

Tradition
The Sabbath of the Song 27
The poem of István Turczi 27
A Poem of István Turczi
Primo Levi: Rite and Laughter 28
A Poem of Amir Gilboa 29
Times of Prayer 30

History
Progressive Intellectual Forces at the Turn of the Century 31
Hebrew Is not a Dead Language 34
Living Language, Dead Language, Sacred Language 35
The Astonishing Project of a Great Man 37

Culture
Maxim Biller; Horwitz Teaches Lubin a Lesson 38
Golde and the Milkman in Kaposvár 40
Isaac Stern and another „Star" 41
New Books 42
The Chanukkia from Stone 43

Children's Corner 44

Címlapunkon Müller László felvételei

Szombat

1992 január

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata.
Megbízott főszerkesztő: Szántó T. Gábor. Megjelenik évente tízszer, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium és a Soros-Alapítvány támogatásával. A kéziratok szerkesztése lezárult: 1991. december 27-én. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VII., Garay u. 48. Levélcím: Bp. 70. Pf. 216. 1440 Telefon: (36-1) 142-6924. Szerkesztőségi órák és hirdetésfelvétel: csütörtökönként 16 és 17 óra között. Előfizethető a kiadóhivatalban, ill. postautalványon az Ybl Bank 219-98904/1264-7., „Szombat", 1264-7-5036 számú alszámlán. Lapengedély száma: III (Kul/174) 1989. HU ISSN 0865-3844. Készült az Ominyom BT.-nél, a POLINOM Kft. közreműködésével, felelős vezető: Babits Antal.

Esély a legsúlyosabb kárt szenvedetteknek

Küzdelem a német jóvátételért

A náciüldözöttek kárpótlása kapcsán a közelmúltban többször felmerült, hogy a sértettekkel szemben Németország is jóvátételre köteles, lévén a hetvenes években kiosztott fejenként néhányezer forintra rúgó globálkártalanítás méltánytalanul alacsony. A tömbökre szakadt Európában a keleti blokk egykori deportáltjai töredékét kapták csak annak, amit a szerencsésebb országok lakói. Sokan kutatják a lehetőségeit, hogyan küszöbölhető ki a csorba, hogyan kaphatják meg a nekik járó jóvátételt azok, akik koruknál s elszenvedett sérelmeiknél fogva a leginkább jogosultjai a kései „gyógyírnak". Az alábbiakban egy itthonról 1956-ban elszármazott, ma a németországi Heilbronnban élő ügyvéd: *dr. Fábián Béla* immár több éve tartó küzdelméről olvashatnak, aki magyarországi kárvallottak ügyében is eljár a német hatóságoknál.

Magyarországi tevékenységének híre már sokfelé eljutott. Egykori deportáltak úgy járnak hozzá, mint némely beteg a csontkovácshoz, hogy évtizedes sérelmeiket orvosolja, melyekre sem a Rákosi, sem a Kádár-rezsim nem fordított kellő figyelmet (a mairól remélhetőleg korai még véleményt nyilvánítani.)

1978-ban merészkedett vissza először Budapestre – egy gazdasági perben kellett helytállnia. A látogatás vízválasztónak bizonyult. Addig ugyanis kifejezetten gazdasági perekkel foglalkozott, ám akkortól deportálás nyomán járó jóvátételi ügyekbe is belebonyolódott. Akkor még maga sem tudta, milyen ingoványos talajra lépett.

Kezdetben egyszerűnek tűnt minden. Az NSZK pénzügyminisztériuma egy *200 millió márkás* alapítványt hozott létre Frankfurtban azon deportáltak megsegítésére, akiknek a meghurcoltatás, a lágerélet s a többi náci találmány életre szóló egészségi károsodást okozott.

Csakhogy a frankfurtiak megmakacsolták magukat. Arra hivatkoztak éveken át, hogy már elfogyott a pénz. Fábián Béla azonban feketén-fehéren bebizonyította: az alapítvány kezelői hazudnak. Ekkor azzal hozakodtak elő, hogy az alapítványból történő segélyezés *csak a német zsidókat* illeti meg. A magyarországi kárvallottakat egy tollvonással kizárták belőle.

Kezdetét vette a jogi háborúskodás. Két próbapert indított Fábián, olyan eseteket felvállalva, melyekbe elvileg nem lehetett belekötni, ám így is a bürokrácia zegzugos labirintusaiba veszett az eljárás. A per azonban nem ért véget, előreláthatólag eltart még egy évig.

Az egykor Magyarországról deportáltaknak csakhamar tudomására jutott, hogy egyre sűrűbben látogat el Budapestre az ügyvéd, aki a *Ramada szálló* halljában nyitotta meg „fiókirodáját", s ott rendel kéthetente péntek délelőtt. Gombamódra szaporodott azoknak a száma, akik tőle remélték kárpótlási ügyeik rendezését. Jelenleg – mint hallottam – 311 ilyen esete van függőben.

Jómagam teljesen véletlenül akadtam össze egyik kliensével. Fábiánt ugyanis köti az ügyvédi titoktartás, nem adhatja ki egyetlen ügyfele nevét sem. Nem csodálom. Miért is verné R. D.-né nagydobra, hogy nemcsak ő szenvedett egészségi károsodást, de még a lánya is születési hibával jött a világra. S a deportálással kapcsolatos okozati összefüggés roppant nehezen bizonyítható. A tét fejenként *ötezer márka*. Ekkora összegű segélyben részesülnek mindazok, akik az alapítvány elvárásainak megfelelnek: így maradandó fogyatékosságot szenvedtek az üldöztetésből kifolyólag, melynek utóhatásai ma is jelentkeznek, s korábban nem részesültek jóvátételben. Az alapítvány számára egyébként *nem kötelező* az egyszeri segély megadása sem. Pedig a dolog nem is oly bonyolult. A deportálást igazoló okiratot (vagy két tanú írásos igazolását), orvosi bizonyítványt az egészségi károsodásról, anyakönyvi kivonatot, (névváltoztatás esetén erről szóló külön okiratot) és a nyugdíjfolyósításról szóló két legutóbbi havi bizonylatot kell benyújtani a kérelmezőknek. Beszélgetőpartnerem azzal zárja ezt a kérdést, hogy a német és a magyar kormány között folynak a tárgyalások, és remélhető, hogy ennek eredményeképpen megoldódik a magyarországi károsultak elmaradt méltányos német kárpótlásának ügye.

Szót ejt a keletnémet terület egykori üldözöttjeinek kárrendezéséről is. A Honecker-féle vezetés, illetve elődeik rátették kezüket a korábbi zsidó ingatlanokra. Most folyik éppen egy *másfél millió márka* értékű szálloda tulajdonlásáért a huzavona, amelynek egyébként magyar örökösei is vannak.

Jóformán harapófogóval lehet csak kihúzni az információkat interjúalanyomból. Annyit elárul, hogy ügyvédi irodájában összességében több ezer jóvátételi ügy folyik egyszerre, némelyik évek óta.

Az Elbán túl magától értetődően folyt s folyik a jóvátétel rendezése. Ha máshogy nem, perrel érvényesítik jogaikat a volt üldözöttek, az esetek nagy részében azonban tisztes kárpótlásban részesülnek. A magyarországi kárrendezés felelősei vigyázó szemüket – bizton szegezhetik – ez ügyben a német példára. A „német kapcsolat" azért is jelentős, mert bár a magyar állam jogelődje cselekményéből következően szintén kártérítésre kötelezett, saját terheit csökkentené, ha külső forrásból igyekezne anyagi fedezetet teremteni az okozott kár legalább részbeni jóvátételére.

Kroó László

Tisztelt Olvasó!

A *Szombat* 1990-ben és 1991-ben megjelent számai korlátozott számban rendelkezésre állnak a MAZSIKE Garay utca 48. alatti klubhelyiségében. Rendkívüli kedvezménnyel juthat folyóiratunk korábbi példányaihoz, kiegészítheti saját, vagy barátai gyűjteményét, ha felkeresi kiadóhivatalunkat hétköznap délután 3 és 6 óra között, vagy a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület meghirdetett programjainak idején.

A közgyűlés üzenete

Hol van az alapításkori izgalom, a Magyar Tudományos Akadémia várbeli dísztermébe be nem férő sokaság; hol a gólyavárbeli második közgyűlés rangos politikusainak és más közéleti személyiségeinek tisztelgő jelenléte? 1991 decemberében, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület beszámoló közgyűlésen csak magunk vagyunk – *százan*. Kudarc, rossz vezetés vagy közöny okozza a hanyatlást? A beszámoló elnök, az elnökségi tagok és a felszólalók többsége ezt reális folyamatnak fogja fel, mert a három év előtti kezdet az egész társadalom demonstrációja is volt, az éledő demokrácia egyik fellobanó lángja. Elsősorban persze a mi ügyünk volt: népünket, vallásunkat vállalók találkozása.

Miért hát a változás, mi történt velünk?

Csak az, mint a szomorú forradalom többi szervezetével: a lángolás parázzsá szelidült.

A MAZSIKE vezetői és a korábbi aktivisták egy része távozott a szervezet mindennapi életéből – ez kritikaként is felfogható. A megmaradók túlterheltek, talán ezért kevesebb az ötlet, a kezdeményezés. A tagság érdeklődése látványosan hanyatlott, még a korábban rendkívül sikeres programok iránt is.

Egyesületünk szerepe azonban elvitathatatlan abban, hogy megerősödött a zsidó közösségi tudat, hogy századok kapcsolódtak be újra a zsidó közéletbe, hogy Izrael Államról hitelesebb információk kerültek a köztudatba s, hogy modern szellemiségű zsidó iskolába és óvodába iratkozhat be számos gyermek (már aki bejut a túljelentkezés miatt).

Bár többet vártunk, eredmény az is, ha valamilyen rendezvényen néhány tucat ember megjelenik, ha együtt kirándul, tanul, ha szombat estéjét nem magányosan tölti, ha társadalmi eseménnyé nő egy-egy képzőművészeti kiállítás megnyitója a Garay utcai klubhelyiség-galériában, ha egyetlen lelki sérült megszabadulhat szorongásaitól. Lehet az Egyesület működésében felszínességre, ügyetlenségre példákat hozni, de senkit sem utasítottak el, ha tenni akart. Magunkra vagyunk utalva, benünket nem támogat külföldi segélyszervezet, mi sem hitegetünk senkit lojalitással viszontszolgálatokért.

Magunkat sem hitegethetjük.

Ötletek kellenek, több aktivitás a tagság részéről, s számonkérő figyelem, mely a vezetőséget is arra sarkallja, hogy még nagyobb összpontosítással, még többet tegyen az Egyesület megújulásáért. Ez a közgyűlés üzenete.

Várai Emil

(Közgyűlési összefoglalónk a 4–5. oldalon.)

Székely Magda

A NÉPEK

A népek tömbjei közül kiválva
tört zúzadékuk közbetapadása
oldódik el a tagolatlanságba

Csak utánuk hogy kilazulni készek
engedni a többit kötő kötések
hogy ami voltak most majd másra lésznek

hogy se határok többé se uralmak
nincs ellenére eme nép amannak
az eredetek érvei kihalnak

hogy a nyelveknek lenne pusztulása
a ragok és a szótövek levásva
hangok helyén hely hangtalan tudásra

Először Jákob indul más terekre
hol más esélyre méretik a mesgye
hogy eltérése terhét letehesse

Először Jákob mozdulata által
mozdul mind ahogy jeléből kilábal
mint a pusztából hetvenedmagával

indul a testnél telítettebb fénybe
tört létezésből teljes létezésbe
Kidronvölgy arany kapuja elébe

Tudósítás a MAZSIKE közgyűlésről

Közöny és remény

A Hitközség patinás Goldmark-termében tartotta beszámoló közgyűlését a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület. A helyszín ténye önmagában is fejlődést jelent a szervezetek viszonyában, az azonban korántsem, hogy a vezető főrabbit elfelejtették meghívni a közgyűlés előkészítői, ezért a Hitközség vezetői hivatalosan nem képviseltették magukat az összejövetelen. A túlzott érzékenységre utaló távolmaradást lehet minősíteni, szintúgy az elmaradó meghívást. Az azonban biztos: a magyarországi zsidó szervezetek kórusában a MAZSIKE sem énekelhet hamisan, ha mástól összhangra törekvést vár el. De hallgassuk (lássuk) most a „szólószámokat":

Az Elnökség beszámolóját *dr. Kádár Iván* tartotta. Emlékeztetett arra, hogy az Egyesület alapításakor legfőbb célként a zsidó öntudat erősítését, a magyarországi zsidó kultúra újjáélesztését tűzte ki. Szólt arról is, hogy a MAZSIKE kezdettől fogva nyitva áll minden zsidó előtt, egyaránt várja a vallásosokat, a nem hívőket, a „kettős kötődésűeket", a cionistákat és a magukat nemzetiségnek vallókat.

Eredmények és kudarcok

Sikerként értékelte, hogy az Egyesület szárnyai alól néhány szervezet önálló életre kelt, hogy egyes elnökségi tagok más zsidó közösségek vezetői lettek, és ott fejtenek ki aktivitást. A tényleges tevékenység eredményei közé sorolta a Javne Közösségi Iskolát és Óvodát, a gyermekbetegségeiből kigyógyult *Szombat* folyóiratot s a sikeres egyesületi szekciókat. A működés hibáit és akadályait abban látta, hogy változó, eddig nem létezett társadalmi körülmények között működik a Kulturális Egyesület. Visszahúzó erő az anyagi szűkösség. Egyesületünk rendszeres támogatás nélkül működik, a tagdíj a kiadások elenyésző részét fedezik, úgy kell „összekaparni" a létezés költségeit. Az viszont nem külső okon múlott, hogy több elnökségi tag nem vett részt az Egyesület életében. A zsidó szervezetek *csúcsszerve* felállításának elmaradását fájlaljuk, mert bár a tárgyalásokon képviselőnk, Gadó György mindent elkövetett a megegyezésért, két szervezet ellenállása miatt az nem jöhetett mindeddig létre.

Kifulladó körök – reménykeltő tervek

Az Elnökség beszámolóját az egyes klubok, körök képviselőinek hozzászólásai követték.

Magén István a néhány szekció hanyatlását okozó összehangolatlanságot panaszolta. A *Chagall-kör* vezetőjeként annál több eredményről adhatott számot, mert sikerült egy képzőművészeti műhelyt teremteni, s 12 kiállításuk társadalmi eseménnyé emelkedett.

Simonyi Péter arra hívta fel a figyelmet, hogy a mind durvább antiszemita megnyilvánulások ellenére nincs bennünk veszélyérzet. Ennek tudható be, hogy érdektelenség miatt megszűnt a *Makkabi* önvédelmi kör. Ezzel szemben jól szolgálta budapesti tartozkodásuk alatt az orosz alijázókat a *Micve* mozgalom. Ebbe háromszázötvenen kapcsolódtak be. Megemlítette, hogy egyes szervezetek csak reprezentáltak Ferihegyen, s amíg a „micvések" 1 millió forintot gyűjtöttek össze, addig az akkori MIOK ötezer (!) forinttal „segítette" a sorsüldözött menekülőket. Beszéde befejezéseként a tagság nagyobb anyagi támogatását szorgalmazta, s egy szóban megfogalmazta a legnagyobb veszélyt: az autonóm körök eddig is csupán fanatizmussal létrehozott eredményeit a vezetők kifulladása fenyegeti, a tagság kedvetlenítő közönye miatt.

Virág Teréz, a holocaust túlélőinek és azok leszármazottainak lélektani problémáival foglalkozó ismert pszichológus a KÚT, vagyis a *Közös Út Találkozó* munkásságát ismertette. Az országban csoportjuk is foglalkozik egyedül a népírtás máig követhető hatásával. Betekintést adott a gyógyítás lehetőségeibe, az együttlét, a beszélgetés, a „kibeszélés", az identitás megerősödésének jótékony következményeire. Videóra vettek több, egyenként 5–6 órás interjút, de az egyedülálló anyag iránt sem a Televízióban, sem saját köreinkben nincs érdeklődés. Nagyobb a nemzetközi elismerés, mint a hazai. Egy *rendelőt* szeretnének létesíteni a holocaust túlélők s mindenfajta negativ társadalmi hatás sérültjei számára. Gyógyító, nevelő, tanácsadó szolgálatot körvonalazott. Mivel ez az állami egészségügyi szolgáltatás része lenne, elvárják a kormányzat támogatását.

Palkovics Klára, Raj Tamás főrabbi távollétében a *Buber kör*ben folyó tanulásról és a nyugdíjasok összejöveteleiről számolt be, továbbá javasolta a szülők aktivitását is fokozó *gyer-*

A kezdet...

mekprogramok kiszélesítését. Ugyancsak a gyerekekkel való több törődést szorgalmazta *Róna Róbert*. Ő hívta fel a figyelmet a kirándulások közösségteremtő erejére, s arra, hogy az egészséget óvó természetjárás egyben „szabadegyetem", ahol megvitatják napjaink problémáit. *Bányai Imréné* a *Nyugdíjas Klubért* tett, de magára maradt erőfeszítéseit tárta fel.

Fekete László főkántor arról az örvendetes érdeklődésről adott hírt, ami manapság muzsikusok, előadóművészek és zenét kedvelők körében jelentkezik a zsidó zene iránt.

Rózsa T. Endre az Egyesület ellenasszimilációs szerepét taglalta. Kritizálta a sajtót, mert az szerinte keveset foglalkozik a zsidóság és Izrael dolgaival. Példaként Izrael államfője magyarországi látogatásának magyar sajtóbeli kurtaságát vetette össze a cseh tömegkommunikáció részletes tudósításával Herzog izraeli elnök prágai látogatásáról. Kifogásolta, hogy százezer magyar zsidót érintő ügyekben minisztériumi főosztályvezetők döntenek, s hangot adott a kárpótlással kapcsolatban annak a véleménynek, hogy *mi nem állami támogatást kérünk, hanem saját vagyonunk egy részének visszaszármaztatását*. Szükségesnek tartja, hogy *képviselőnk* legyen a zsidóság ügyével foglalkozó minden hazai és külföldi szervezetben.

A zsidó egység hiánya

Deák Gábor felhívta a figyelmet arra, hogy az új *tankönyvek* sem értetik meg a diákokkal a zsidóság tragédiáját, s az iskola nem kellően alapozza meg az ifjúság *előítéletmentes* gondolkodását és érzelemvilágát. Figyelmeztetett az egység hiányából adódó veszélyekre, s javasolta – mert csúcsszervet, úgy tűnik néhány más szervezet élén álló markáns személyiség akadékoskodása miatt nem tudunk létesíteni – egy havonta összeülő, egyeztető, s konszenzus nyomán közösen fellépő *Zsidó fórum* életre hívását. Hasonló véleményen volt *Vértes István*. Szerinte eredményesebb lesz az együttműködés, ha a zsidó szervezetek összességét nem ruházzák fel állandó jogokkal, hanem csak valamilyen aktuális ügyben ülnek össze, s abban is csak teljes összhang esetén döntenek.

Az elnök és a levezető elnök.
Dr. Kádár Iván és Feldmájer Sándor

Dr. Kelen Dénes a legfontosabb feladatnak, a *zsidó-keresztény párbeszéd* kiszélesítését, propagálását tartotta, *Rácz Dániel* pedig azt fejtegette, hogy a párbeszéd ne csak teológiai kérdéseket feszegessen, s a véleménycsere szélesedjen ki a nemhívők körében is.

Sági Zoltán az asszimilációból kiábrándultak identitás-keresésének problémáit érzékeltette, majd javasolta, hogy *az állam birtokolta zsidó vagyonból hozzanak létre egy iskolai, nevelési, kulturális központot*. Az egyöntetű tetszést arató felszólaláshoz kapcsolódott *Erdős Györgyné*, amikor a közösségi, társadalmi élet akadályáról, egy méltó módon felszerelt klub hiányáról beszélt. Felhívta egyben a figyelmet arra, hogy a kulturális profil szinte teljesen kiveszett az Egyesület működéséből. *Várai Emil* méltatta az Egyesület alapítóinak érdemeit, s természetesnek minősítette, hogy közülük többen, különféle okokból visszavonultak, de az elnökség kötelességének tartotta, hogy hozzájuk hasonló képességű, önzetlenül munkát vállaló utódokról gondoskodjon. Határozati javaslatot terjesztett elő, hogy a korábbi rossz tapasztalatok miatt ne egy-két emberre bízzák a *Szombat* szerkesztését, hanem egy szerkesztőbizottságra, amelynek élén a főszerkesztő áll.

Az elmúlt időszak munkájáról szóló beszámolót, a hozzászólások után a közgyűlés elfogadta.

V. E.

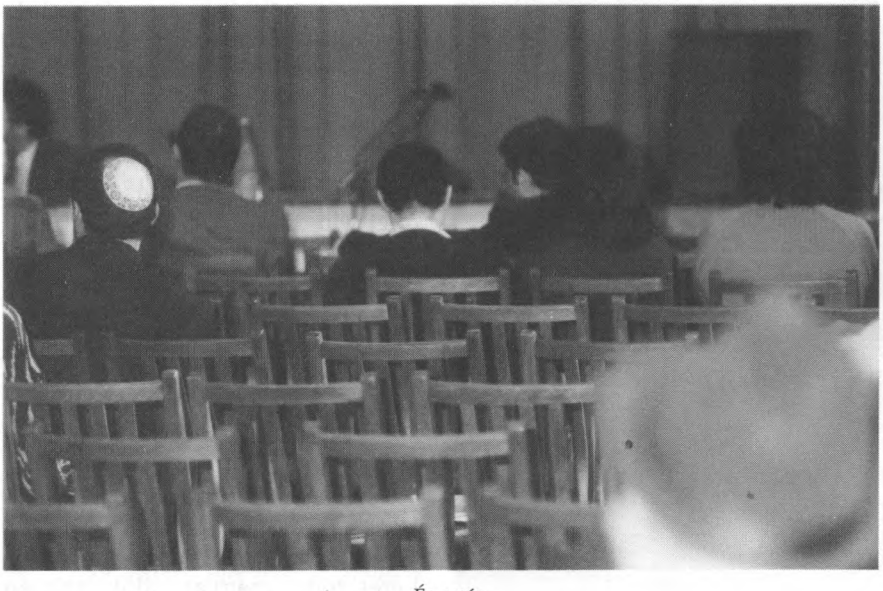

...És a vég

116 éves olé a budapesti tranzitban

Útközben-hazafelé

A MALÉV nem tud felvilágosítást adni Ferihegy 3-ról, mert így csak az Oroszországból és a bomló birodalom többi köztársaságából érkezőket fogadó *Szohnut* képviselők és magyar munkatársaik nevezik a pestlőrinci volt szovjet katonai laktanyában berendezett átmeneti otthont. Átmeneti, mert egy-egy csoport csak néhány órát, esetleg egy-két napot tölt itt.

A hangsúly az otthonon van, mert az elcsigázottan érkezők itt megpihennek, étkeznek, fürdenek, sokan már érzik, hogy megpróbáltatásuk véget ér, és mindnyájan itt kezdik meg ismerkedésüket Erecc-el.

1989 novemberében sikerült először Budapesten át embereket menekíteni az akkor ugyan már rég peresztrojkát hirdető, de a kivándorlókkal szemben még a régi önkényt gyakorló zárt világból. Már kezdettől jutott számukra a MAZSIKE kezdeményezéséből némi étel-ital, s más aktivisták is jártak hozzájuk, ennek ellenére helyzetük inkább megalázó volt, mint rendezett a ferihegyi tranzitban. A róluk való gondoskodást a Szohnut „profi" csapata vette kezébe. Az 1991 végéig Budapesten át alijázott 150 ezer szovjet zsidó döntő többsége és a 100 jugoszláviai menekült már az ő közreműködésükkel tért haza.

Hogyan kezdődik?

Az épület külsőleg a régi, belül azonban tiszta folyósók, ragyogóan fehér ajtók, hodályokból átalakított szobák, amelyekből minden családnak külön jut, vidám gyerekjátszó, amelyiknek játékaiból egyik-másik valamelyik kis olénak a szívéhez nő, azt viheti magával, orvosi rendelő, tiszta konyha, ahol a személyzet jóízű ételeket főz naponta háromszor. A hangszórókból izraeli dallamok áradnak, a falakon héber feliratok, a vendégek között vannak, akik először hallanak, látnak ilyet; még meglepőbb számukra a sorsukat irányítók szeretete és szervezőkészsége.

Hogy az „orosz kérdés" teljességéről, tehát az alijázási lehetőségektől kezdve az itteni dolgokon át az ereci beilleszkedésig képet kapjunk, beszélgetésre kértük az Erdélyből származó 42 éves *Fried Pétert*, a Szohnut ferihegyi csoportvezetőjét.

– Milyen ma a kivándorlási lehetőség a Szovjetunióból?

– Lényegesen megjavult. Minden nagyvárosban működik az OVIR-nak nevezett közigazgatási hatóság, annál kell a kivándorlási szándékot bejelenti. Erre heteken belül megérkezik az igenlő válasz, – manapság ritkán utasítják el államtitok birtoklására hivatkozva. Két hónapon belül sor kerülhet a kiutazásra.

– Mégis lelassult a kivándorlás.

– Ez is a változások jótékony hatása. Szinte az elmúlt hónapokig csak a repülőgépre felrakható batyú jelentette az olé élete, sőt felmenői munkásságának minden gyümölcsét, a többit gyorsan elkótyavetyélte. Ma az ott maradt holmi, érték, egyes helyeken, főleg a falvakban, a családi ház birtokában marad, tehát azokat biztosítani kell későbbi elvitelre, későbbi eladásra. Ez időigényes. Már attól sem tartanak, hogy a kivándorlást a hatóságok leállítják, tehát nem pánikban menekülnek, hanem az ereci jövőjüket is jobban előkészítik, például a már kint élő rokonok a közelükben keresnek az érkezőknek lakást stb. A Szohnut már korábbi lakhelyükön „kézen fogja" őket. Hálózata bővül, megindult a kivándorlás a szibériai „Zsidó Autonóm Területről", Birobidzsánból. Szállítják őket Moszkvából, Varsóból, Bukarestből is Tel-Avivba.

– Kit fogadnak el hazatérőnek?

– Akinek legalább egy nagyszülője zsidó volt, annak házastársát és gyermekeit.

A budapesti tranzit

– Az áttelepülőkkel itt hányan foglalkoznak?

– A Szohnuttól hárman. Több a keresztény magyar, akik szintén meleg szívvel fogadják a vendége-

ket. Közülük a fontosabb feladatokat ellátók előzőleg Izraelben jártak, hogy jobban értsék, mit jelent egy népnek évezredek hányattatása után hazára találni. Hasonló tisztelettel említem, hogy az Emberbarát Alapítvány és más magyarországi és külföldi keresztény egyházak és szervezetek is segítettek az otthont berendezni, támogatják működését. Tízenhárom magyar hatósággal van dolgunk, s az ő megértésük, nagyvonalúságuk tette lehetővé „Ferihegy hármat", vagyis, hogy úgy tekintik ezt a bázist, mintha a repülőtér része lenne, annak váróterme, raktára.

– *Apropó raktár. Mi lesz az itt felhalmozott csomagokkal? Akik ugyanis vonattal, autóbusszal, gépkocsival érkeznek, felmálházzák magukat, míg tovább, a repülőgépen csak két csomagot visznek.*

– Kamionokkal juttatjuk el azokba a nyugateurópai városokba, ahová naponta szállnak le El-Al tehergépek friss élelemmel. Azok helyébe kerül a sok holmi.

– *Igaz, hogy néhányan megkiséreltek Budapestről útvonaluk megváltoztatását?*

– Igaz! E bázisról szabad az eltávozás. Voltak, akik felkeresték egyik vagy másik követséget, beutazást kérve. Nem kaptak. Azzal jöttek vissza, hogy eltévedtek a városban, ezért maradtak le a repülőgépről. Mi ezt egy rosszalló tekintet nélkül vesszük tudomásul.

– *Kint a kertben egy kisfiú anyanyelvén beszél a kutyához.*

– A kutya is minszki. De hoznak macskát, papagájt.... Még többen a jövendőjükhöz szükséges szerszámokat, rengeteg hangszert: hegedűt, gordonkát, harmonikát. Aki ilyen nélkül érkezik, arra tréfásan azt mondjuk, hogy biztosan zongorista. Hadd dicsekedjem el, hogy rendeztünk itt már esküvőt, négy újszülöttel növeltük Izrael polgárainak számát. Sajnos akadtak, akik már nem láthatták meg az Igéret Földjét, de ott alusszák örök álmukat. Egészségesen érkezett ki viszont egy 116 (!) éves és két „igazolt" 106 éves!

A beilleszkedés

– *Ha valaki megérkezik Izraelbe, hogy segítik beilleszkedését?*

– Egy évig mindenkit megillet a létfenntartás minimuma. Hasonló ideig megkapja lakbérét, lakásának legfontosabb berendezési tárgyait, míg a mosógép, televízió, frizsider árának csak egy részét utalják ki számukra. Már izraeli állampolgárként megilleti őket a társadalombiztosítás, tehát az ingyenes kórházi ellátás. Nem kell fizetni a nyelvtanfolyamokért, a szak-, át-, illetve továbbképzésért. Ez utóbbi könnyebb egy esztergályosnak, orvosnak, mint egy volt katonatisztnek. Ezzel vissza is térek az orosz olékra. Amíg az 1948-as Függetlenségi Háborúban meghatározó segítséget jelentett a szovjet hadseregből érkezettek katonai tudása, manapság az ott szerzett ismeretek távol állnak a mi hadseregünk színvonalától.

– *1948 óta 800 ezer, ezen belül az elmúlt évtizedben 350 ezer szovjet zsidó telepedett le Izraelben. Azt mondják, ennek negatív hatásai is vannak. Mondják: megnőtt például az alkoholizmus.*

– Tény, hogy autóvezetőknél csak mostanában mutat ki az ellenőrző szonda szeszfogyasztást. Szülőföldjükön az élet sivársága szoktatta rá őket az italra. Ez a szenvedély az időseknél Izraelben csökkenőben van, a fiatalok meg nem kapnak rá. Azonban e negatívummal szemben sokkal értékesebb az a szellemi tőke, amit az orosz olék magukkal hoznak. Ezek között emelem ki a kiváló sportolókat és edzőket. Vagy a hatezer muzsikust, akik az elmúlt év leforgása alatt érkeztek. Közülük került ki az Olim '90 nevű zenekar tagsága. Nagy szerepük lesz az elkövetkező évek sporteredményeiben. Továbbá: mint a többi modern államban, Izraelben is stagnál a népesség száma, a születések, ezzel szemben hazánk határain kívül, még inkább környezetünkben nagy a szaporulat. Ezt csak a bevándorlás ellensúlyozza. Futurológusok, ipari és mezőgazdasági szakemberek szerint – a technika további fejlődésére számítva – Izrael a jövő században hat és fél- hétmillió zsidó hazája lehet.

MbJ

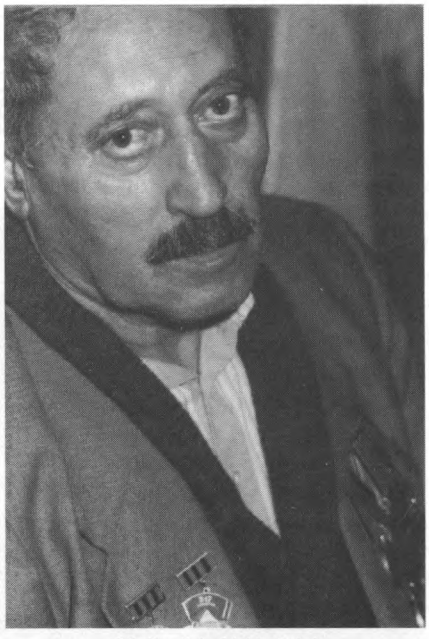

Müller László felvételei

Merénylet, lapzárta után

Az ország közvéleményét megdöbbentő merénylet hírére ismét Fried Péterhez fordultunk információért. Mivel a sajtó „ugrott" a témára és részletesen beszámolt az akció körülményeiről, mi elsősorban a megtámadottak állapotáról érdeklődtünk:

– *Az autóbuszban huszonnyolcan voltak, köztük nyolc gyerek és két csecsemő. Mivel a sikertelen merényletnél még fel sem ocsúdtak, s már biztonságban voltak, nem érte őket sokk. Ma már a beilleszkedés örömei és nehézségei foglalkoztatják őket Erecben. Mégis súlyos csapás ért minket a két rendőr megsebesülésével. Mi, akik a hazatérőket segítjük, jól ismerjük őket, hivatásukhoz híven, odaadóan és éberen teljesítették szolgálatukat, mélyen együttéreztek a megpróbáltatásokon átment menekülőkkel. Izrael kormánya rögtön felajánlotta segítségét gyógyításukhoz, azt is, hogy ott kezeltethetik magukat. Ez a lehetőség számukra a jövőben is fennáll...*

A fentiekhez a tudósító hozzáteszi: az izraeli illetékesek a nemzetközi jog adta lehetőségek között eddig is mindent megtettek a hazatérők épségéért. A terroristák a magyar védelem gyenge pontján támadtak. Az eset talán tanulságul szolgál a magyar biztonságiak számára. Ha már Magyarország is ugyanúgy terepe a terrorizmusnak, mint Nyugat-európa országai, az elhárítást is legalább azok színvonalára kell emelni..

Német fiatalok zsidó emlékhelyeken

„Nem akartuk elhinni a népírtást"

A *Zsidó Múzeumban* figyeltem fel a szokatlan látogatókra: huszonhét német fiatalra. Szinte pillanatok alatt megtöltötték a termeket, mindent látni akarva, utóbb izgatott reagálásukkal, kérdéseikkel. Mint kitűnt, Berlin Spandau kerületéből valók, járják Európát. Amszterdamban felkeresték az *Anna Frank Múzeumot*, minden zúgba betekintettek Auschwitzban, megfordultak Mauthausenben, Dachauban.

– *Hogy verődött össze a csapat? Mi élteti?* – tudakolom Marta Zandertől, vezetőjüktől.

- A kétkedés hozott össze minket, mert nem akartuk elhinni, hogy ötven évvel ezelőtt, nagyapáink fiatalsága idején németek követték el az emberiség legszörnyűbb népirtását. Ma pedig az a dolgunk, hogy ezt mi bizonyítsuk a nálunk fiatalabbaknak. A Scholl-testvérek nevét vette fel csoportunk. Annak a két diáknak a nevét, akik szembeszálltak a hitleri rezsimmel. Életükkel fizettek érte. Jóformán a háború utolsó óráiban fogták el és akasztották fel őket.

Látogatásuk körülményeiről ejtenek néhány szót. Ehhez a negyvennégyes évhez kell visszanyúlni. Akkor hurcoltak Magyarországról lányokat, asszonyokat Spandauba, hogy befogják őket több száz kilós repülőbombák gyártására. Embertelen körülmények között dolgoztak. Nem sokan élték túl. A megmaradtak közül a 80-as években néhányan: *Gyulai Kató, Binder Magda, Horowitz Imréné, Kósa Istvánné* felkerekedtek és *Berlinbe* utaztak, hogy felkeressék raboskodásuk színhelyét. De mintha csak ismeretlen kezek szorgosan eltüntették volna a nyomokat, sem a tábor, sem a gyár helyét nem találták. Szánalmasnak hatottak, amint egymással vitatkoztak: itt, vagy amott kellene lennie a tábornak, amit kerestek. Ekkor ajánlották fel segítségüket a spandaui keresztény fiatalok.

Azóta a Scholl-testvérek Társasága és a volt magyar zsidó fogolynők között tartós kapcsolat jött létre. Ennek köszönhetően fogadták az egykori áldozatokat Spandauban, az ottani fiatalok pedig a budapestiek vendégei voltak. Találkoztak itt a hitközség egyes vezetőivel, az Anna Frank gimnázium tanulóival. Az itt látható fotó a múzeumból kijövet készült, a volt spandaui fogolynők társaságában.

Jenny Wahrheit-et kérdezem, a csoport legfiatalabb tagját, ezt a ritka szépségű tízenhat éves tanulólányt, a huszonhét éves Luda Stefant, meg még néhányukat arról, mi vonzotta őket Scholl-testvérek Társaságába, hogyan határozták el magukat a holocaust emlékhelyeinek felkeresésére? Sokféle válasz hangzik el, de céljuk egy: felmenőik múltjának, a felelősségnek a kiderítése.

Jó volna magyar fiatalok között találkozni hasonló jelenséggel.

(kroó)

Pető intézetiek az Izraeli Nagykövetségen

A csapás, a betegség egyetlen nemzetet sem kerül el. Izraelben is sok gyermek jön világra születési rendellenességgel, és nem kevés kisgyereket ér baleset. A ma már világhírű *Pető Intézet*ben tavaly kilencven izraeli beteget kezeltek.

David Kraus izraeli nagykövet az intézetet meghívta Hánukká első napján arra a fogadásra, amelyet budai rezidenciáján rendeztek a követség dolgozói illetve családtagjaik részére.

Amint a nagykövet elmondta, azért is szükség van az ilyen találkozásokra, mert azok az emberek, akik munkájuk, betegségük, vagy tanulmányaik miatt távol vannak otthonuktól, bizony nagyon igénylik az ilyen összejöveteleket, közös ünnepeket.

A Pető Intézetben a beteg gyermekeken kívül jelenleg tízenhat izraeli fiatal tartózkodik, aki tanulmányainak kiegészítése céljából gyűjt tapasztalatokat az itt folytatott kezelésekről, módszerekről. Hazatérve szeretnék majd ezeket munkájuk során az otthoni kórházakban és hasonló jellegű intézetekben hasznosítani.

A betegek, elesettek felkarolása szépen párosult a hagyományhű szokásokkal ezen az ünnepi estén. A műsort például a szervezők által pártfogolt, csökkentlátó, zeneszerző-énekes házaspár, Fabók Judit és Farkas Péter szolgáltatta. Elmondták, mindössze két hét állt rendelkezésükre, hogy a számukra eddig ismeretlen, tradicionális ünnepi dalokat megtanulják erre az alkalomra. Előadásukkal épp úgy hozzájárultak az est sikeréhez, mint az a sok önzetlen segítő, aki a mozgásban korlátozott beteg gyermekek szállítását vállalta.

Sz. K.

Zsidó börtönmisszió

Zsidók a börtönben? Micsoda őrült feltételezés – futott át az agyamon, amikor először hallottam arról, hogy létezik Budapesten zsidó börtönmisszió. Jó kis vállalkozás, hangzatos név, semmi munka. Azért csak kopogtam a Síp utca 12. alatti hitközségi épület fekete táblás ajtaján. Kardos Péter főrabbi meg sem lepődött. Kiderült, mások is ilyen begyepesedetten gondolkodnak. S mindnyájan tévedünk.

– Miért ne lennének zsidók a magyar börtönökben? Izraelben sem csak palesztin terroristák vannak a rács mögött.

– *Jó, ez biztos így van. De nálunk... sikkasztók, csalók...*

– Á, dehogy. Az a 10–15 ember, akivel találkozni szoktam, egytől-egyig erőszakos bűncselekmény miatt ül. Betörés, nemi erőszak, még egy gyilkos is van köztük.

– *És hogy találta meg őket?*

– Ők találtak meg minket. Több letartóztatott is írt ide a hitközségre, hogy szeretnék, ha meglátogatná néha őket egy rabbi. Jár pap a római katolikusokhoz, a reformátusokhoz, akkor feléjük is nézzen már valaki.

– *Ez mikor volt?*

– Úgy másfél évvel ezelőtt. Akkor írtam minden büntetésvégrehajtási intézetbe, de végül csak a Kozma utcából jött válasz, hogy ott többen is igényelnék a misszió munkáját.

– *Az egyszemélyes misszióét, azaz Önt.*

– Én csak elvállaltam. De 15–20 emberhez elég is vagyok.

– *Ez azt jelenti, hogy Ön péntek esténként istentiszteletet tart.*

– Istentiszteletről szó sincs. A vallás számukra ötödrangú kérdés. Nézze, nekik az, hogy én két-három hetente meglátogatom őket, az egy esemény, amit várni lehet. Valami, ami egy-két órára kizökkenti őket a megszokott börtönéletből. Ugyanolyan vagyok nekik, mint bárki más.

– *Tudja, azt nem értem, hogy amikor Ön jelentkezett a parancsnoknál, honnan tudták, hogy ki a zsidó és kit érdemes megkérdezni?*

– Ez úgy elterjedt. Van, aki elmondja magáról, de mindenesetre ne higgye azt, hogy csak zsidók járnak a foglalkozásokra, hanem úgynevezett szimpatizánsok is. És, ami a legfurcsább, hogy ők sokkal érdeklődőbbek vallási kérdésekben, mint azok, akiknek származás szerint erre okuk lenne.

– *Ők miért éppen a rabbi foglalkozására járnak, és miért nem a vasárnapi istentiszteletekre?*

– Mindnyájukat az izraeli kivándorlás érdekli. Szabadulás után azonnal csomagolnának. No nem, mert cionisták, nehogy azt higgye. A képlet ennél sokkal egyszerűbb. Többségük visszaeső, ha itthon a padlóra köpnek, már azért is rögtön bevihetik őket. Izraelben pedig bevándorlóként újra tiszta lappal indulnak. Ők tehát engem, a rabbit nem a hit miatt várnak, hanem információkat remélnek Izraelről. Annak idején izgatottan figyelték a kuvaiti eseményeket, érdekli őket az ottani belpolitika, leginkább persze a bevándorlási szabályok. Úgyhogy, ha pészáh lévén én mégis megpróbálok az ünnepről beszélni, akkor is azt mondják, hogy á, a kivonulásról jut eszünkbe..... és már megint visszakanyarodunk. Van, aki szabadulás után is visszajár hozzám, úgyhogy nem kis feltűnést kelt itt a Síp utcai folyosókon, amikor végigsétál rajtuk egy etióp néger, aki nemrég szabadult egy magyar börtönből, és aki minden áron be akar térni.

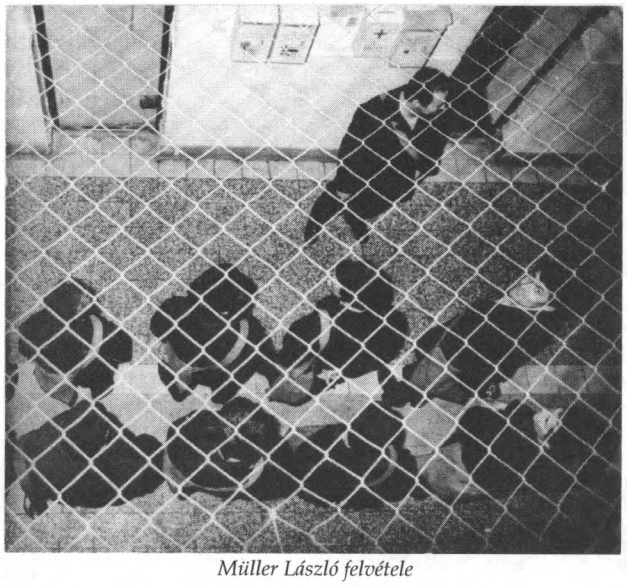

Müller László felvétele

– *Vannak kedvencei?*

– Azt nem mondanám, de van egy 60 éves úr, akihez gyakrabban járok. Ő az egyetlen, aki gyilkosságért ül. Megölte a feleségét. Az egész család megszakította vele a kapcsolatot. A büntetése felénél tart, és én jelentem neki az egyetlen kapcsolatot a külvilággal. A legtöbb történet persze messze nem ilyen megható. El is vesztettem már abbéli hitemet, hogy bármiféle kapcsolatot lehet kialakítani ezekkel az elítéltekkel.

– *Ugye nem haragszik, de ezért azt nem hiszem, hogy ugyanezt egy katolikus pap szájából lehetne hallani.*

– Először még én is nagyon jóhiszemű voltam. Láttam a tévében, hogy ott térdepelnek a rabok a kockás börtönpadlón, a pap meg szórja rájuk a szentelvizet. A valóság viszont nem ilyen rózsaszínű. Többségük slágfertig vagány, aki híreket és csomagokat vár tőlem. És ha már különbséget kell tennem köztük, a szimpatizánsokkal sokkal könnyebb megtalálni a hangot. Ők legalább kicsit érdeklődnek a vallás iránt.

– *Ezt elhiszem, de azok, akik börtönben jelentkeznek, hogy ők zsidók, s ezzel kiteszik magukat egyfajta megkülönböztetésnek, csak átélik valamennyire a zsidóságukat?*

– A szüleiktől már nem hallottak semmit, legfeljebb arra emlékeznek; a nagyszülőknél mintha láttak volna egy–két gyertyát égni. Bejárok hozzájuk, de már nem híszek bennük. Elmondok egy történetet, és akkor talán megért. Van köztük egy talpraesett csirkefogó. Mindössze 25 éves. Csalásért, nemi erőszakért és tiltott szerencsejátékért ült már többször. Egyszer már ki is vándorolt Izraelbe, aztán visszajött. Kettős állampolgár. Legutolsó bírósági tárgyalásán elmondta a bírónőnek, hogy ő az itt a piros, hol a pirosban csak német turistákat károsított meg. A papája ugyanis koncentrációs táborban halt meg. A kártérítést ő magánúton így intézte el. Amikor ezt meghallottam, szégyelltem, de egy picit én is elmosolyodtam. Ő azonban rögtön kijavított. El ne higgyem már, mondta, hazugság az egész. Látta, hogy a bírónőnek kicsit horgas az orra, arra gondolt, megenyhítheti. Ma is állítja, hogy a vártnál enyhébb büntetést a megható meséjének köszönheti.

Lugosi Viktória

Hum úr, az országismertető

A közelmúltban majd egy hónapot töltött Magyarországon *Jichák Hum*, ismert izraeli író és országismertető. Akik találkoztak vele, nemcsak szellemi élményben részesültek, hanem egy, a XX. századot tükröző nem mindennapi életút állomásait is megismerhették. 1922-ben a soproni Várkerület 22. szám alatt Braun Ferenc néven jött a világra. Tízenegyen voltak testvérek, apja szabóként dolgozott. Iskolai éveire talán a soproni iparosok szorgos élete következett volna, amikor bekapcsolódott az *Aviva Barisszia* elnevezésű soproni cionista ifjúsági szervezet munkájába. Mint annyi más sorstársa, munkaszolgálatos volt, majd hamis papírokkal vett részt a cionisták földalatti embermentő tevékenységében. 1944. május 20-án a Bulbul török hajó fedélzetén indult Haifa felé. A hajó aknára futott, öten menekültek csak meg. Ő egy palesztínai kibucban hasznosította az almásfűzitői hahsarán (cionista előkészítő tanfolyam) szerzett tehenészeti ismereteit. Közben természetesen harcolt Izrael függetlenségi háborújában, majd újságíró lett. 1958-ban publikálta *Meséld el fiadnak – Izrael újjászületésének története* című első könyvét. Számos írásában foglalkozott a vészkorszakkal. A folytonos írói munka mellett számos előadást tartott, szótárakat is szerkesztett. *Ez a föld* című – szerényen országismereti kalauznak nevezett – magyar nyelvű munkája Tel-Avivban immár második kiadásban jelent meg. A tartalmilag gazdag összefoglalóban négyezer év izraeli történelmi emlékeiről szinte mindent megtalál az érdeklődő, amire szüksége lehet. Fontosságára jellemző, hogy *Mose Kol*, izraeli turisztikai miniszter írt hozzá előszót.

1968-tól foglalkozik idegenvezetéssel és országismereti előadásokkal. Diavetítéssel kísért programjai Amerikában is nagyon népszerűek. 1970-től – mivel mellékesen pilótaként is dolgozott, az útépítés mellett – El-Al tisztviselő.

Mindig résztvett a magyarajkú izraeliek társadalmi életében. 1956-ban a Hitahdut Oléj Hungaria titkárává választották. Most már „csak" az Izraelben élő Soproniak Baráti Körének titkári feladatait látja el. A kör elnöke a patinás soproni kereskedőcsaládból származó Breuer Dávid. Összejöveteleiket újabban nem Tel-Avivban, hanem a jeruzsálemi Cionhegyen, a soproni hitközség emléktáblájánál tartják.

Hum úr, az Öböl-háború izraeli „népviseletében"

Hum úr Budapesten tárgyalásokat folytatott útikönyve kiadásáról. Reméljük, hogy a Medicina Kiadónak módjában lesz megjelentetni ezt e kitünő munkát!

(róbert)

Jótékonysági bazár

A *WIZO* (nemzetközi cionista nőszövetség) magyar tagozatának kissé megkésett belépése a magyar zsidó életbe olyan kirobbanó sikerrel járt, hogy azonnal feledtette a késés miatti aggodalmakat. Legutóbbi december 8-i rendezvényük, a *bazár*, erkölcsi és anyagi sikerrel zárult, s ha arra gondolunk, hogy működő szervezeteink legtöbbje pénzügyi nehézségekkel küszködik, ez nem kis dolog. A nyugati országokban kiépült kultúréletnek a WIZO a motorja, s ez nem utolsósorban praktikus gondolkodásuknak köszönhető. A budapesti asszonyok gyorsan átvették az izraeli WIZO-sok tapasztalatait. Csendben, türelmesen építgették szervezetüket hónapokon át. Először csak tízegynéhányan voltak, ma több mint félszáz taggal dicsekedhetnek. Helyiségük nem lévén, a Frankel Leó úti zsinagóga kultúrtermében kaptak ideiglenes otthont. Az izraeli asszonyok magabiztos fellépése rájuk is „átragadt".

A WIZO-bazár sajátos „műfaj", társadalmi összefogást igényel. A jótékonykodás micvájának kulturált teljesítése olyan formát tesz szükségessé, melyben senki sem érezheti magát kiszolgáltatottnak. A bazár eredményeinek kiértékelése még folyik, és olyan tapasztalatokat vetít előre, melyeknek birtokában eredményeik megsokszorozódhatnak. A vadonatúj árucikkeket adományozó vállalkozók mellett akadtak olyanok is, akik a hozzájuk forduló „gyűjtögetőket" visszautasították. A történtek láttán ők bizonyosan felülvizsgálják majd álláspontjukat. Mert mindenki jól járt. A vállalkozó odaadta felesleges áruit, és ezzel csökkenthette adóalapját, a nagyközönség a megszokott árak feléért, negyedéért vásárolhatott, a WIZO pedig esélyt teremthetett a rászorulóknak. A plakátok, igaz korlátozott számban, megjelentek az utcákon, ezzel jelezve, hogy a rendezvény kapui nyitva állnak a nagyközönség előtt.

A külföldi WIZO szervezetek tetemes árumennyiséggel jelentkeztek, a Goldmark-teremben megrendezett, fergeteges estén. A nyolcadik hánukkaláng meggyújtásakor egymást érték a rendezvények, mégis a három órai nyitástól kezdve egyre csak jöttek az emberek. Most is bebizonyosodott, hogy egy jó rendezvénnyel tömegeket lehet megmozgatni. Fogytak a játékok, a ruhák, a kabátok, a könyvek, a különféle iparművészeti és használati tárgyak, a büfében kapható sütemények és italok. Valamennyi tombolajegy elkelt, s még több is elfogyott volna. Egy jó órán át tartott a több mint száz értékes nyeremény kisorsolása, az alkalomhoz illő feszült várakozás, vagy ujjongás közepette. Az izraeli repülőjegy, a háromnapos bécsi út, a menedzserkalkulátor s a többi értékes nyeremény az est végére mind gazdára talált.

A vendégek távozása után az egyik sarokban összebújó hölgykoszorú boldogan számolta a bevételt, melynek egy részéből az *aliját* támogatják, más részéből a hazai *rászorulókat*, a maradékból pedig *alapot* képeznek a WIZO további működéséhez.

(Magén)

Havruta Zsidó Oktatási Központ

Tanulni és tanítani

Az arameus *havruta* szó tanulótársat, tanulópárt jelent, valamint így nevezik a tradicionális zsidó tanulási módot is. Az új intézmény célja megtanítani a zsidó hagyomány klasszikus szövegeinek olvasását és értelmezését. Az így megszerzett készségek segítségével a tanulók önállóan alkothatnak képet azokról a művekről amelyek a zsidó hit és értékrendszer forrásai.

Egy ifjú tanárházaspár, *Éri Károly* és *Katalin*, a zsidó zene és tánc felkeltette érdeklődésből indult el a zsidó hagyományok felé. A jeruzsálemi Pardes Intézetben tanultak két éven át. Tanultak Tórát, halakhát (zsidó törvényeket), filozófiát, megismerkedtek a Misna és a Talmud néhány fejezetével. A tanultak nagy hatással voltak rájuk, így az elméletben megismert dolgokat fokozatosan a gyakorlatban is kipróbálták, alkalmazták. Felismerték, hogy a tradicionális zsidó életmód nemcsak a régmúlt, hanem a ma lehetséges életvitele is, így polgári esküvőjük után évekkel hupá alá álltak.

„Lilmod u lelamed" – mondja a hagyomány, s ők így tesznek most. A tanultakat tovább kívánván adni, Budapesten iskolát alapítottak. Izraeli és amerikai szervezetek segítségével létrehozták a *Havruta Alapítványt*, amely az Oktatási Központ anyagi bázisa. Fő patrónusuk *Joszef Leibowitz*, a Pardes Intézet zsidó filozófia tanára, a kfar-sabai hitközségek rabbija, Havruta tanügyi szaktanácsadója.

A Havruta semmilyen vallási vagy politikai szervezetnek sem tagja. Ez a szervezeti függetlenség azt jelenti, hogy a tanárok és az előadók különböző nézőpontból közelíthetnek a szövegekhez, a tanulók pedig szabadon alakíthatják és fejthetik ki nézeteiket.

Február elején kedden és csütörtökön párhuzamosan két kurzus indul, mindkettő heti két órás, este hattól nyolcig tartó elfoglaltságot jelent. A tanulás tradicionális keretek között zajlik majd: rövid bevezető és feladatismertetés után a tanulók párokban (havruta) dolgozzák fel az adott szövegrészt, ezt követően csoportosan, a tanár segítségével beszélik meg az anyagot. Így nincs szükség otthoni felkészülésre, sem házi feladatra.

*Bibliai szövegek elemzésé*vel foglalkozik a hétfői–keddi kurzus. Mózes I. könyvéből vett szemelvényeket tanulmányoznak (például Káin és Ábel, Bábel tornya, vagy Noé történetét), különösen hangsúlyt fektetve a szövegrész irodalmi és filozófiai elemzésére. A cél a helyes kérdésfeltevés és problémafelismerés készségének elsajátítása.

Zsidó szokások és törvények eredetét, filozófiai hátterét, gyakorlását és mai jelentőségét tanulmányozza a csütörtöki tanfolyam. A témák a félév ünnepei, például purim (Eszter könyve), pészáh (Hagada), sávuot (Rút könyve).

A tandíj jelképes, az 1992 február–júniusi időszakra kurzusonként 500 forint. Mindazon zsidó fiatalok jelentkezését várják, akik érdeklődést mutatnak a fenti témák iránt. (Semmilyen előismeret nem szükséges.)

A kurzusok helye: Kassák Lajos u. 38. II/37. (Dózsa Gy. úti metrónál)

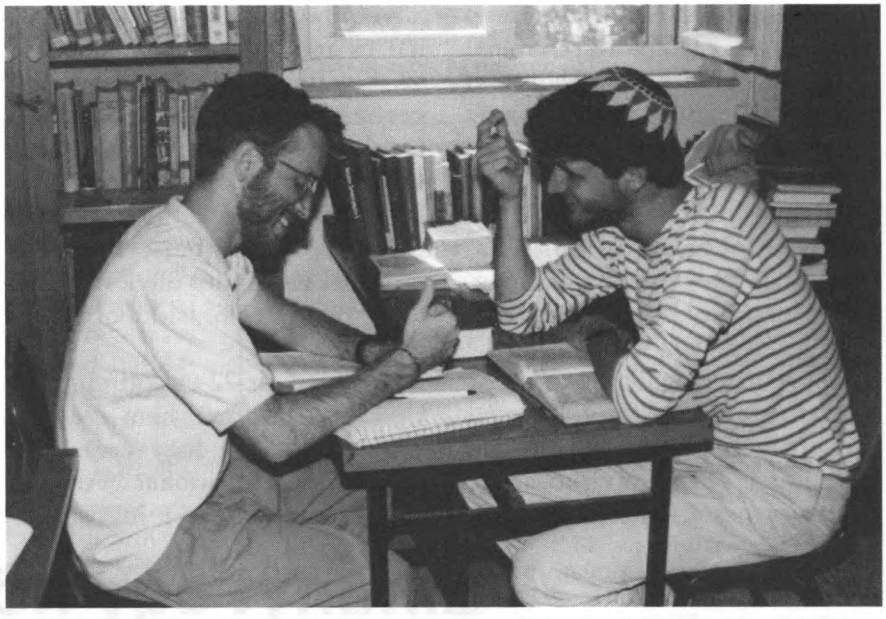

A jelentkezéseket a Havruta Alapítvány 1135 Budapest, Szent László út 3/C félemelet 4. címén, illetve a *120-1502*-es telefonszámon várják. Ugyanitt bővebb felvilágosítást is kaphatnak az érdeklődők.

Riportpályázat

A Szombat szerkesztősége riportpályázatot hirdet. Pályázni lehet a jelen vagy a közelmúlt (az elmúlt négy évtized) olyan történéseit, sorsait vagy jelenségeit feldolgozó írásokkal, melyek zsidó vonatkozásúak, s terjedelmük nem haladja meg a 8 gépelt oldalt (egy gépelt oldal 26 sor, 60 „n" széles sorokkal).

A pályázat határideje: 1992. május 31. Eredményhirdetés szeptemberi számunkban. A díjazott riportokon kívül a beérkezett legértékesebb írásokat a Szombat folyamatosan közli majd.

A díjakat a szerkesztőség tagjaiból álló bíráló bizottság ítéli oda. Az I. helyezett 5000 Forintos, a II. 3000 Forintos jutalomban részesül, s a III. helyezett egész éves Szombat előfizetéshez jut az 1993-as évre.

Fotópályázat

A Szombat szerkesztősége fotópályázatot hirdet. Várjuk azokat a pályaműveket, melyek a zsidó sorsot, annak jellegzetes momentumait örökítik meg az elkapott pillanatban, bárhol kattant is el a fényképezőgép. 9x13, vagy 13x18 cm nagyságú felvételeket várunk, akár színes, akár fekete-fehér kivitelben.

A pályázat határideje: 1992. május 31. Eredményhirdetés szeptemberi számunkban. A díjazott felvételeken túl a legértékesebb alkotásokat a Szombat folyamatosan közli majd.

A Chagall-kör által felajánlott díjakat a kör művészeiből alakult bírálóbizottság ítéli oda. Az I. helyezett 5000 forintot kap kézhez, a második 3000 forintos jutalomban részesül, s a III. helyezett egész éves Szombat előfizetéshez jut az 1993-as évre.

Újvidék, 1942 január

Hetedik hónapja tartott Magyarország számára a náci szövetségben vívott II. világháború. A hadijelentések a győzelmeket harsogták, de egyre több családhoz érkezett a hír a fronton lévő gyermek, férj haláláról. Ukrajnai munkaszolgálatra hurcoltakat gyászoltak zsidó otthonokban is, ennek ellenére a hatalom kegyében bízó zsidó szervezetekben és lapjaikban inkább beszéltek a közelgő purimi bálokról, mint a halottakról vagy a németek megszállta országokból hozzánk menekültek segélyezéséről.

A szilárd „jogállamban", egy példamutatóan fegyelmezett hadseregben, egy hadtest parancsnoka tömeggyilkosságra adott parancsot. Történt ez a trianoni békével Magyarországtól elcsatolt, majd 1941-ben visszakerült Bácskában és Bánátban, az úgynevezett Délvidéken, ahol húszezer zsidó élt. A bevonulást követő hónapokban a helyi katonai és rendőri vezetők többször tévesztették meg a közvéleményt partizán és csetnik ellenállással, holott az csak a németek megszállta területeken kezdődött el. Ezeket az ürügyeket felhasználva Csurog községben többezer szerbbel 100 zsidót öltek meg, Titelen pedig a 36 zsidóból 1 maradt életben.

1942 január 22-én jött el a vég Újvidéken. Ott már nem „véletlenül" keverték a fegyveres szerbek közé a zsidókat. Azokat, akiknek hitközsége a Jugoszláviához tartozás idején is magyar nyelvű volt, akik nemzetiszínű zászlókkal, éljenzéssel fogadták a bevonuló honvédeket. Nem nézhették orvlövészeknek az aggokat, nőket, kisgyermekeket, miközben a Dunapartra zavarták és órákon át lőtték őket a folyóba. Újvidéken 879 ember lett a népirtás áldozata.

1942-ben Újvidéken kívül a nagyobb közösségekben megtartották a purimi bált, legalább éjfélig tartott a zene és tánc, s énekeltek is: *Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország,* meg azt, hogy *Horthy Miklós katonája vagyok, legszebb katonája...*

(ró-)

Elhunyt egy hős

A legtöbben Megyeri Jóskaként ismerték. Eredetileg Mayer Józsefnek hívták. Kolozsvárott került kapcsolatba a cionista mozgalommal, annak *Somér Hacair* szervezetével. Budapesten kezdte el embermentő tevékenységét, társaival a szlovákiai deportálások elől Magyarországra menekült zsidókat segítette lakáshoz, élelemhez, hamis papírokhoz. A bátor, fiatal hálucok közül is kivált leleményességével, szervezőkészségével és lélekjelenlétével. Ez utóbbi sok nehéz helyzetből szabadította ki, mind őt, mind csoportjának tagjait.

A német megszállást és a nyilas hatalomátvételt követően Megyeri és társai vakmerőségükben odáig mentek, hogy olykor SS, Gestapo és nyilas egyenruhában, e szervezetek hamis igazolványaival felszerelve, kezükben fegyverrel mentettek embereket a gettóból, a halálmenetekből, s ugyanilyen eszközökkel szabadították ki több alkalommal a nyilasok és nácik fogságába került társaikat.

Mayer – Megyeri József – 1946-ban hagyta el Magyarországot. Az izraeli *Gááton* kibuc egyik alapítója lett. Az eltelt négy évtizedben *Joszéf Méir* néven különböző társadalmi megbízatásoknak tett eleget, állami tisztségeket töltött be. Mindvégig töretlen hűséggel kitartott a Somér Hacair szervezet és annak tagjaiból alakult kibuc mellett.

Mély részvéttel, barátainak, harcostársainak, tisztelőinek sokasága kísérte el utolsó útjára a gáátoni temetőbe. A közeljövőben lett volna hetven éves.

V. F.

CONCERTO
H·A·N·G·L·E·M·E·Z·B·O·L·T
1074 Budapest, Dob utca 33. ☎ 121-64-32
KOMOLYZENEI LEMEZEK VÉTELE—ELADÁSA

Nyitvatartás:
hétfőtől péntekig 12–19 óráig
vasárnap 12–16 óráig

Olvasóink írják

Hogy érdemes-e?

Válasz Gadó Györgynek

Ostoba kérdésekre nem lehet értelmes választ adni. Ostoba a kérdés, de nem is kérdés, hanem állítás. Sugallat, szuggeráció: „nem érdemes".

Akit egyszer megharapott a kutya, az minden kutyacsaholásra összerezzen. A normális ember egy darabig, bár azután mindig jobban oda fog figyelni a kutyák viselkedésére. Félni kell-e az összes kutyától, hiszen ha egy kutya ma nem is harap, holnap megteheti? Lehet-e élni olyan helyen, ahol kutyák is vannak?

A metaforát félretéve: az antiszemitizmust (vagy a rasszizmus más formáját), soha, sehol nem lehet tökéletesen megszüntetni, hiszen oka szociálpszichológiai eredetű, a közösségek identitáskeresésének zavarával kapcsolatos. A kérdés az, hogy mikor és minek hatására éri el azt a kritikus mértéket, amikor – mint folyamat – pozitív visszacsatolással mindent elsodró őrületté dagad? Nehéz erre a kérdésre válaszolni, bár történelmi tapasztalatok vannak, és ezek minden ellenkező állítással ellentétben semmiféle analógiát nem mutatnak a 30-as évekkel, amikor is Európa domináns hatalma a fékevesztetten irracionális Németország volt. A másik kérdés, hogy el kell-e, el szabad-e szótlanul viselni? Ez utóbbira nagyon is egyértelmű a válasz: NEM!

Évek óta javasolom, hogy a magyar zsidóság szervezetei közösen hozzanak létre egy *intézményt*, amelynek fő hivatása az *antiszemitizmussal szembeni fellépés a jog, a törvények adta valamennyi lehetőség maximális kihasználása.* Az egyes szervezetek egymást túllicitáló, összehangolatlan tiltakozásai időnként nevetségesek. Rá kellene ébrednünk, hogy a magyarországi zsidó szervezeteket nem az antiszemitizmussal szembeni harc legitimálja. Ezt a harcot egy erre specializált *intézményre* kell bízni. Az intézmény munkatársai legyenek profi jogászok, újságírók és adatgyűjtő önkéntesek. Az intézmény használja fel a modern rögzítéstechnika valamennyi vívmányát, hogy az állításokat bizonyítékokkal lehessen alátámasztani. A harcot bölcsen, nagyon józanul, higgadtan, de szigorú következetességgel kell megvívni. A provokációknak a súlyát az adja, hogy ki mondja, s kik és hogyan reagálnak rá. A primitív csahosokra oda kell figyelni, de ezeket a tényezőket pont a Gadó György féle reagálások erősítik,teszik ismertté. Rossz nyelvek szerint a *Hunnia füzetek*et a zsidók tartják el, mert azokat csak a zsidók veszik és olvassák, hogy szörnyülködhessenek. Az ilyen cikkek olvastán felmerül a gyanú, hogy a dologban lehet valami.

Visszatérve a cikk címére: nem tudom, hogy érdemes-e. De vannak szférák, amelyekkel kapcsolatban az ember nem tesz fel ilyen kérdéseket. Ugyanis a sort lehet(ne) folytatni: hol érdemes, mit érdemes, meddig érdemes? A kérdések vonatkozhatnak tisztességre, életre, házasságra, üzletre, akármire.

Simon Iván

A *Szombat* válaszol

P.Z. Budapest. Rövid lélegzetű írásába mindent, amit lehetett, igyekezett begyömöszölni. Zwack csalódását, Antall miniszterelnök izraeli látogatását, stb. Ez nem megy. Abban viszont egyetértünk Önnel, hogy megfelelő elismerésben, netán kormánykitüntetésben kellene részesíteni azon keveseket, akik a holocaust idején zsidókat bujtattak vagy mentettek.

Sz.Z. Budapest: Az évforduló kapcsán nemrégen foglalkoztunk a kamenyec-podolszki tragédiával. Alkalomadtán visszatérünk rá. Addig se tétlenkedjen, felhívása egy példányát küldje el az illetékeseknek.

Kormos Szilvia, Dunakeszi. Hasznosítsa héber nyelvtudását, például fordítson. Lapunk is publikálná munkáit. Idegenforgalmi irodákhoz is fordulhat, egyre több ivrit tudású tolmácsra lesz szükség.

Gábor Éva, Budapest. Megkaptuk a „Zsidónak lenni" pályázatra beküldött írását. Igazi, hányattatott zsidó család sorsa bontakozik ki önvallomásából. Mi továbbítjuk visszaemlékezését (az Ön beleegyezésével), mivel a tervezett kötet kiadása nem a mi asztalunk.

Balogh Gábor, Sopron. A hiányzó Szombatot megküldjük. Ha az 1992-es évre előfizetett számokat nem kapná kézhez, kérjük, jelezze.

Fülöp Mihályné, Budapest. Mély együttérzéssel olvastuk levelét, ám abból nem világlik ki, milyen segítséget vár tőlünk.

Dr. Domonkos János, Budapest. A XVIII. századi héber imádságos könyvvel lapunk korábban foglalkozott. Szép, csiszolt írás az Öné, kár, hogy nem jutott el hozzánk korábban. A Széchenyi-évforduló méltatása lezajlott, cikkét nem tudjuk a közeljövőben publikálni.

Polgár Gyula, Budapest. Csak meg nem jelent írásokat közlünk.

Dr. Frigyesi György, Budapest. Egyetértünk Önnel. A csendőrség, a kormányzattal egyetértésben már 1941-ben hóhérszerepet vállalt azzal, hogy zsidók tízezreit elhurcolták otthonaikból, átadták az ukrán polizeinek, valamint az SS parancsnokságnak, Kamenyec-Podolszkban lemészárolták őket. Igaza van: ez valójában deportálás volt. és senkinek sincs erkölcsi joga tisztára mosni Horthyékat. Ezen nem változtat az sem, hogy a Horthyék kormányzata befogadott néhány ezer lengyel menekültet.

Tarbay Ede, Budapest. Szerkesztőségünk nem kapta meg az említett verseket. Legyen szíves, küldje el őket újból.

Síró Béla, Debrecen. Bár nemrég foglalkoztunk a debreceni zsidóság közösségi életével, szívesen vennénk, ha időközönként tájékoztatna eseményeiről.

Többeknek. Kérjük, hogy közlésre szánt írásaikat oldalanként 26 sorban, soronként 60 „n" szélességben, dupla sorközzel gépelve küldjék.

Számos olvasónk érdeklődött, hogy az 1992-es évre a Szombat előfizetési díja miért „ugrott meg". Válaszunk: a nyomdaköltség s a papír árának sajnálatos megemelkedése kényszerített bennünket arra, hogy a lap egy-egy számát 58, s egyéves előfizetési díját 580 forintra emeljük.

*

Ne csak olvassák, írják is a lapot! Várjuk további leveleiket, hozzászólásaikat közös ügyeinkhez. A *Szombat* szabad, s nyitott az Olvasók előtt.

Nógrádi Gábor

Életem idézőjelben

„Nyújtsd ki a nyelved!"

Apám a templom udvarán álldogál egy másik zsidóval taleszben és papucsban. Ő kéri, hogy nyújtsam ki a nyelvem. *Jom Kippur* napja van, *böjt;* tizenkét éves vagyok. Hazaszaladtam a templomból valami apróságért, és apám azt akarja ellenőrizni, hogy ettem-e valamit. Mert ha ettem, akkor eltűnik nyelvemről a fehér lepedék.

Otthon a bezárt spalettáktól félhomályba borultak a szobák. A konyhai tűzhelyen lefedve várták az ételek az estét, amikor az egész napos böjt után éhesen hazatér majd a család. Lesült húsok, krumpli, rizs, kompót. Kapkodva eszem néhány falatot. Visszarohanok a templomba.

„Nyújtsd ki a nyelved!"

Kinyújtom. Bűntudat és megaláztatás. *Zsidó* vagyok.

*

Szülői igazolás. Kedves Tanárnő! Gábor családi okok miatt nem tudott iskolába menni. Mulasztását igazolom. N. Dezsőné 1958. október..."

Jom Kippur után egy nappal az ellenőrző könyvet kivittem az osztályfőnök néninek. Az oszályfőnök néni megnézte a beírást, de nem kérdezte, sohasem kérdezte, hogy melyek voltak azok a családi okok. Akkor még egy egész templomot megtöltöttek a zsidók Nyíregyházán. Az osztályfőnök néni minden bizonnyal találkozott velük az utcán. Fülöpékkel, Markovicsékkal, Tordaiékkal vagy Briegerékkel, akik arra laktak, amerre ő. Láthatta, hogy a családok ünnepi ruhában (a gyerekek kezükben kis csomaggal) mennek reggel a Síp utca felé, és éhes szemekkel jönnek este haza. „Családi okok miatt." Tudtam, hogy az osztályfőnök néni mindent tud. És ő tudta, hogy én ezt tudom. Hazudtunk. Ez volt a gyermekkorom.

*

„...És akkor a szelektálás előtt egy adag kenyérért szerezünk rúzst, hogy kifesthessük Vera száját, meg egy elégett fadarabbal kihúztuk a szemöldökét. Szereztünk egy magasabb sarkú cipőt is, mert Vera nagyon kicsi és nagyon sovány volt, és jött Mengele..."

Én a *Hetvenhét magyar népmesé*t szerettem az *Illyés Gyulától.* Meg a *Csodafurulyát* a *Kolozsvári Grandpierre Emiltől.* Nem volt sok könyvem, ezeket olvastam tízszer, húszszor, százszor. Ha tudok magyarul, belőlük tudok. De az esti mese nálunk nem a három szabólegényről meg a Fanyűvőről szólt. A mesében, amit apa és anya könyv nélkül tudott és annyiszor ismételt, hogy csak a halál törölheti ki az emlékezetből, a mesében, a meséjükben nem volt sem sárkány, sem más csoda, és ami a gyerek számára a legszomorúbb, soha nem volt *happy end.*

„...És amikor kijöttünk a fürdőből, megkérdeztem egy lengyelt, hogy hol vannak a szüleink? És akkor a lengyel a kéményekre mutatott, amelyekből sötét füst gomolygott..."

„Miért nem tudsz te sohasem örülni semminek? – kérdezgeti immár húsz éve a feleségem.

*

„Itzig, nem visszünk Auschwitzig!"

Ez állt a cédulán, amelyet a részeges asztalos bácsi a szomszédból átdobott hozzánk azon a híres-nevezetes október végén. Kollégám, a kiváló tollú publicista, huszonöt évvel később haragudott rám, mert valamelyik írásomba beleszőttem a történetet.

„Nem hiszem el – mondta –, de ha így is történt, akkor sem ez volt a jellemző."

Kollégámnak igaza volt. A forradalmat nem az antiszemitizmus jellemezte. De ezt akkor nemcsak a kilenc éves nem tudta, hanem a kis vidéki zsidó család felnőtt tagjai sem. Szüleiket, testvéreiket elégette negyvennégy tűze. Az ötvenhatos szimfóniából ők csak ezt a fals dallamot hallották ki.

„Itzig, nem viszünk Auschwitzig!"

Ők, a pokol turistái, nem látnak mást, mióta visszatértek, csak a lángokat. A legkisebb bántásnak is auschwitzi visszfénye van. Egy rosszul értelmezhető mondat hónapokig visszhangzik bennük. Nem fogadják el a mondást, mely szerint: *bocsáss meg, de ne felejts!* Nem bocsátanak meg, és nem felejtenek. Hitler tökéletes munkát végzett. Amelyik zsidónak a testét nem tudta elpusztítani, annak megölte a lelkét. És ők lettek a szüleink...

*

„Milyen zsidók vagytok ti? nem lehet minjánt tartani öt emberrel! Szaladjon el a gyerek a Davidovicsért meg a Sternért, ha *jahrzeitja* van!"

Szaladtam. Kora reggel volt, még alig jártak az utcán. Egy-egy szekér zörgött el a piac felé. Anyám 1954-ben halt meg, április negyedikén, délelőtt tíz órakor. Halálának évfordulóján minden évben el kellett mondani a *Kaddist*. Szaladtam felkelteni Davidovicsot és Sternt. De még mindig nem voltunk tízen. El kellett menni Auspitz bácsiért, a hentesért, meg Adlerért, a pékért, aki közel lakott. Végül kilenc férfi gyűlt össze velem együtt, aki még nem voltam *bármicvó*, nem számítottam férfinak. Akkor a kezembe nyomtak egy bibiliát, így lehettem tizedik, hogy meglegyen a minján.. „Jiszgádál vejiszkáddás smé rábo..."

Lőwy dühös volt. Folyton morgott. Nem tudta elfogadni, hogy én vagyok a tizedik. Szerinte ez vallásilag helytelen. Egy világ omlott össze bennem. Rájöttem, hogy vannak *buta zsidók* is.

*

„N. Gábor nyolcadik osztályos tanuló a Kossuth Lajos Gimnáziumba nem nyert felvételt. Felvételi kérelmét átirányítottuk a Közgazdasági Technikum kereskedelmi tagozatára..."

Kőbányai János felvételei

Nevetséges ma már ez a seb. Nevetséges, hogy nem tud begyógyulni. De képzeld el, hogy jeles tanuló vagy és verseket írsz. Sikereid vannak az irodalmi önképzőkörben és az úttörőingedre is kapsz egy dupla csíkot. Többet olvasol, mint az iskolában bárki, és egy humoreszkedben mindenki előtt elmondod: újságíró leszel. Ezután nem vesznek fel a gimnáziumba, ahova egy gyenge négyessel is bejuthat akárki. „Antiszemiták! – csikorognak a fogak otthon. – Antiszemiták!" Tizennégy éves vagy. Igazából költő akarsz lenni, az újságíróság csak álca. De szótlanul lehajtod a fejed, ahogy az életben apád és anyád, beszállsz a vagonba: mégy a kereskedelmi tagozatra.

1961-et írtunk. Az osztályfőnök néni félrehívott, és sírt. Ennyit tudott tenni.

(Harminc év múlva, az osztálytalálkozón elárulta: azért nem mehettem a gimnáziumba, mert a szüleim kisiparosok voltak.)

*

Régebben a *sahter* lakott abban a házban, ahol az ötvenes évek végén táncos estéket rendeztek a zsidó fiataloknak Nyíregyházán. A sahterek, ládáikkal, batyuikkal, hat-hét gyerekükkel együtt, mind elmentek Izraelbe, és velük eltűnt a kisvárosból az ortodox vallásosság is. A zsidó szülők még hittek benne, hogy gyermekeik egymás között házasodnak majd és megmaradnak a hitben, szülőhelyükön, ezért zsúrokat rendeztek nekik, zenés mulatozást.

Az egyik alkalommal otthagytam a társaságot. *Purim* után lehettünk éppen. Azon az estén megint nem engem szeretett egy lány, akit én szeretni akartam, vagy másért fordultam ki közülük. Már nem tudom.

Kimentem a templomudvarra. Fekete este volt és vihar. Ömlött az eső. Átszaladtam a templom elé. A zsidó templomok általában zárva vannak, de akkor, azon az estén a főbejárat, a kéz egy gyönge nyomására kinyílt. Bementem a zsinagógába. Csak a színes üvegablakokon keresztül világította meg a padsorokat egy-egy villám. A tóraemelvényhez botorkáltam. Felmentem a lépcsőn és megálltam ott, ahol az ünnepek alkalmával a férfiak kiterítik a pergamenteket, és elolvassák az alkalomra rendelt szakaszokat belőle. A pultnak támaszkodtam. Szememet arra a sötét bemélyedésre függesztettem, ahol a frigyszekrényt borította az oroszlános terítő.

„Itt vagyok!"

Azt hiszem, először halkan mondtam. Vártam egy kicsit, és megismételtem hagosabban.

„Itt vagyok! Tessék! Adj jelet!"

Kint dörgött, villámlott. Az arcomon átszaladt egy-egy fénysugár, de ez nekem kevés volt. Tudtam, a vihar tombol az én szólításom nélkül is. A hangot vártam. Vagy anyám arcát, amelyet hét éves koromban láttam utoljára.

Kiabálni kezdtem. Szavaim visszhangoztak a boltívek alatt. Tetemre hívtam az Örökkévalót. Valami olyasmit modtam: ez az utolsó alkalom. Ha létezik, akkor mutassa meg anyámat, akiről amúgy sohasem hittem el, hogy meghalt. Féltem és kiáltoztam. Sírtam is. Talán átkozódtam.

Nem tudom, mennyi ideig álltam az emelvényen. Mire kimentem a templomból, a vihar alábbhagyott. A bejárat mellett, ott feküdt a kettős ívű kőtábla, amely egész gyermekkoromban a homlokzatot díszítette a Tízparancsolat jeleivel.

Most, az évtizedek távlatából visszatekintve, feltételezhető, hogy a kőtáblát már korábban levették. Talán meglazult és veszélyessé vált, talán fel kellet újítani. Talán lezuhant magától. Egy biztos: a kő el volt repedve.

Akkor, azon az estén a gyerek számára természetes volt, hogy összekösse kiáltozásait, a vihart, és a kőtábla látványát. Ezek a tények másoknak máskor mást is mondhatnak, számára azt jelentették, hogy nincs Isten és az anyja is meghalt.

Végleg egyedül maradt a világon.

*

„Gyere el a templomba, kisfiam, mindenki ott lesz!"

„Nem megyek, ne haragudj. Tudod, hogy sosem szerettem oda menni."

„Gyere el, mindenki ott lesz! A leghíresebb emberek is oda mennek ilyenkor."

„Templomba menni mindig leküzdhetetlen szorongást jelentett számomra. Nem tudtam jól olvasni, és mindenki azt leste, hogyan dadogom a számomra érthetetlen szöveget. Vagy csak én hittem, hogy azt lesik?..."

„Gyere el a templomba, mindenki ott lesz!"

„Rendben van, a kedvedért elmegyek. De a Tórához ne hívjanak fel. Már nem tudom jól az áldásokat, és egész életemben utáltam a kudarcot."

„Hívnak a Tórához, kisfiam. Majd én segítek elmondani a *bróhét*..."

„Miért vagy ilyen erőszakos? Az én zsidóságomnak nincs köze már a templomhoz. Nincs szükségem az imákra..."

„Mondd utánam: *Boruh áto ádojnoj elojhénu meleh hoajlom*..."

Hatszáz tonna kóser magyar marhahús

„Tanulmányozzuk a mosáv és a kibuc működését"

A Mezőgazdasági Minisztériumban Takács Imrétől, a nemzetközi kapcsolatokért felelős főosztályvezetőtől kértünk tájékoztatást a magyar–izraeli mezőgazdasági kapcsolatokról.
A két mezőgazdasági szakminiszter között 1989 januárjában történt meg a kapcsolatfelvétel, és akkor a tárcák vezetői 14 pontos együttműködési megállapodást írtak alá.

– A kívülállónak nagyon titokzatosan hangzik a második pontban rögzített lehetőség, amely így szól: a nemzetközi szervezetek fórumai területén történő együttműködés. Mit értenek ezen, mi történt eddig?

– A FAO Európai Száj- és Körömfájás Bizottságába való izraeli tagfelvételi kérelem ügyében volt szükség konkrét akcióra. A magyar fél támogató hozzállása igen jelentős tényezőnek bizonyult e régóta húzódó, s izraeli részről roppant mód ambicionált belépéshez. Természetesen a fenti eseten túlmenően a különböző nemzetközi fórumokon rendszeresnek mondható a kétoldalú eszmecsere.

– A negyedik pont a tejhasznú szarvasmarha vertikummal kapcsolatos.

Néhány hazai gazdaság izraeli tenyészanyagot, illetve technológiákat vásárolt. A lebonyolításba az izraeli minisztérium szakemberei is bekapcsolódtak. Hat magyar termelési szakember izraeli szakmai gyakorlaton vett részt, és ezt a látogatást az érdekeltek közösen finanszírozták.

– Mit ért az együttműködési megállapodás vidékfejlesztés címszón?

– Két fontos együttműködési terület kezd körvonalazódni, az egyik a termőföld hasznosítással összefüggő témakör, a másik a vidékfejlesztés privatizációs kérdéseivel kapcsolatos terület. A konkrét tárgyalási szakaszra rövidesen sor kerülhet.

– Milyen közös vállalkozásokra került sor eddig az élelmiszer-feldolgozásban?

– Számos elképzelés született, és folyamatosan újabb és újabb ötletekkel jelentkeznek vállalkozók és szakemberek. Zömükben ezek a nemzetközi zsidó üzleti körök Magyarország iránti érdeklődésével kapcsolatosak. A már létrejött üzletek között a legjelentősebbet megemlíteném. A *GALLICOOP* Szarvason megkezdte tevékenységét. A baromfitenyésztő üzemegységhez vágóhíd és negyven féle terméket előállító húsfeldolgozó üzem csatlakozik, amely jelentős részben exportra termel. A *Terimpex* tejtermelő tehenészeti gépeket lízingel, a *Monimpex a Budapesti Édesipari Vállalattal* közösen, izraeli technológiával valósít meg csokoládégyártást a *Budapesti Csokoládégyáron* belül. A *Bank Leumi* és a *Magyar Hitelbank* elszámolási konstrukciója igyekszik tőkehiánnyal összefüggő problémákat megoldani.

– Az elmúlt két év folyamán két magyar mezőgazdasági miniszteri látogatás is volt Izraelben, és e látogatások során megállapodás született a közös mezőgazdasági kutatások beindításáról, ezen túlmenően a háromoldalú izraeli–magyar–amerikai kutatási együttműködésről is.

– A két minisztérium közötti kapcsolatok katalizátora a Budapestre akkreditált izraeli mezőgazdasági attasé, valamint a budapesti Izraeli Nagykövetség kereskedelmi tanácsosa. Örvendetes tény, hogy a tel-avivi Magyar Kereskedelmi Kirendeltség munkájában nagy jelentőséget tulajdonít a mezőgazdasági és élelmiszeripari kapcsolatok továbbfejlesztésének. A közvetlen kapcsolatok alkalomszerűek, azonban nehézségekről nincs tudomásunk.

– Milyen területeken látnak érdemi előrelépésre lehetőségeket a közeli időszakban?

– Célszerű lenne az izraeli–magyar agráregyüttműködést továbbfejleszteni, illetve javasoljuk a háromoldalú izraeli–USA–magyar együttműködés további szorgalmazását.

Az izraeli zöldség- és gyümölcstermesztési technológia tanulmányozására és meghonosítására, ezen belül hangsúlyozottan az öntözési eljárásokra, a szárazságtűrő fajok alkalmazására gondolunk kiemelten. Továbbá az izraeli mezőgazdaság szervezetének, ezen belül a mezőgazdasági integrációnak: a kibucnak és a mosávnak a tanulmányozása, illetve eredményeik felhasználása a mezőgazdaság végleges szerkezetének kialakításában látszik ígéretesnek.

Az élelmiszeripar területén célszerű lenne tovább ösztönözni a vegyesvállalati formában történő együttműködést, ezt kívánja a két ország versenytársi pozíciója is. Ide tartozhatna a harmadik piacon értékesítendő *kóser termékek* előállítása is.

– 1967, vagyis az államközi kapcsolatok megszakadása előtt Magyarország jelentős mennyiségű húst exportált Izraelbe. Ma mezőgazdaságunk húselhelyezési gondokkal küszködik. Milyen remény van ismét betörni az izraeli piacra?

– Izrael jelenleg 35 ezer tonnányi marhahúst szerez be külső piacokon. Örömmel mondhatom, hogy a *húsexportunk ismét megkezdődött*, Izrael fogad Magyarországról marhahúst. A kaposváriak az idén *600 tonna kóser marhahúst* szállítanak. A marhahús behozatal jelenleg Izraelben állami monopólium, és tendereken kell pályázni. Valószínűleg mi is a pályázók között leszünk.

(bánhidi)

Kellenek az izraeli kapcsolatok

Ahogy a VOSZ csinálja

1988-ban, még a rendszerváltás előtt, Palotás János vezetésével magánszemélyek létrehozták a Vállalkozók Országos Szövetségét. A szervezet mára közel 6000 tagot számlál, vannak köztük önálló vállalkozók, vannak néhány személyt foglalkoztató cégek, és vannak nagyvállalatok is. A Vállalkozók Országos Szövetsége még megalakulásának évében életre hívta a VOSZ Vállalkozási Alapítványát, hogy segítse terjeszteni a vállalkozási kultúrát.
Az idén megalapították a *VOSZ Nemzetközi Vállalkozási Kereskedelmi Központját*, amelynek lehetőségeiről és terveiről *Tamás József* ügyvezető igazgatót kérdeztük.

– Kik alapították meg a céget, kik a tulajdonosok?

– A VOSZ Nemzetközi Vállalkozási Kereskedelmi Központ Kft.-t a VOSZ Vállalkozási Alapítvány hozta létre, egyszemélyben tulajdonosa. Feladatunkul kaptuk, hogy a magyar magánvállalkozók szövtségének tagjait a tevékenységükhöz tartozó témákban segítsük. Non-profit jellegű feladataink is vannak, de természetesen piaci áron is dolgozunk, hiszen nem csupán a VOSZ tagoknak kínáljuk szolgáltatásainkat, hanem valamennyi magyar és külföldi vállalkozónak.

– A céget 1991. április 1-ével alapították és november utolsó napjaiban beszélgetünk. Milyen célokat tűztek maguk elé, és hol tartanak most a megvalósításban?

– Mint említettem, elsődleges feladatunk a magyar magánvállalkozók tevékenységének segítése, a vállalkozói kultúra fejlesztése. Abból indultunk ki, hogy milyen nehézségekkel találkozik egy magánvállalkozó. Szüksége van speciális ismeretanyagra különféle szakterületekről, szüksége van piaci ismeretekre és megfelelő partnerekre, továbbá a tevékenységéhez, az üzemszerű működtetéshez rövid- és hosszúlejáratú pénzügyi forrásokra. Azt hiszem, egyelőre ez a három alapkérdéskör az, ami minden egyes vállalkozót, függetlenül tevékenységi körétől foglalkoztat, illetve amelyek megoldása napi feladata. Mi ezeken a gondjain szeretnénk a vállakozóknak segíteni, illetve résztvenni a megoldásukban.

– Kérjük, hogy a példákon keresztül mutassuk be szolgáltatásaikat. Kezdjük a különféle információkkal...

– Aki kigondol egy vállalkozást, annak sokféle tudással kell rendelkeznie. Vagy alkalmazottakat kell foglalkoztatnia a speciális témakörökben, vagy külső szakértők végzik el számára ezeket a munkákat. Már a cég alapításához jogászra, pénzügyi szakemberre, vállalkozásszervezőre, marketing szakemberre van szükség, és itt is sorolhatnám még, hogy mi mindent hasznos tudni, mielőtt valóban létrehozunk egy vállalkozást. Ajánlatos felmérni a piacot, megismerni, hogy kik a versenytársak, szükséges-e, ígényli-e a piac azt a terméket, szolgáltatást, amivel foglalkozni kívánunk, ki kell alakítani a jövendő szervezet tervét, ajánlatos az első év pénzügyi tervét elkészíteni, de vázlatosan a következő évek is, hogy milyen bevételeink lesznek és ezekből milyen kiadásokat lehet fedezni. A jogásznak pedig a vállalkozásszervező és jövendő tulajdonos instrukciója alapján meg kell fogalmaznia a társasági szerződést és az ezzel kapcsolatos procedurákat végre kell hajtania. Már a működtetés kezdetén számos ismeretlen dologgal kell megbirkóznunk, például a biztonságtechnika hatályos szabályaival, a működtetés munkajogi, munkavédelmi, társadalombiztosítási rendjével. Belátható, hogy még a legjobbban felkészült emberek sem tudnak egymagukban, a megszerzett tapasztalataik birtokában válaszokat adni. A kezdő vállalkozónak szolgáltatásunk keretében módja van mindezekre a kérdésekre pontos és nagyon gyakorlati tanácsokat kapni, ha ígényli, akkor az általa megnevezett konkrét ügyben is rendelkezésre állunk.

– Tehát a kezdő vállalkozóknak egyes témákban külön-külön, avagy teljes körűen rendelkezésére állnak. Mibe kerül mindez?

– Nem hiszem, hogy árjegyzéket kellene most adnom. A lényeg az, hogy nem csupán a most kezdő vállalkozóknak, hanem mindegyik vállalkozónak ezekkel a dolgokkal kapcsolatban mindig naprakészen a rendelkezésére állunk. Vannak természetesen díjmentes szolgáltatásaink is, ez jelenti nálunk a non-profit jelleget, amelyet egy meghatározott szintig a Vállalkozók Országos Szövetsége tagjainak nyújtunk, de azok, akik nem tagjai a VOSZ-nak, azoknak ezekért is térítést kell fizetniök.

– Ma Magyarországon úgy tűnik, hogy mindenki eladni akar és szinte a kínálat egy töredékére van csak vásárlói kereslet. Milyen módon tudnak piacot teremtetni?

– Természetesen nekünk is vannak számítógépeink, és létrehoztunk egy adatbankot, ahol nagyon pontosan megfogalmazott szempontok szerint tároljuk partnereink adatait. Pontosabban, megrendelőink adatait, hiszen ez egy nagyon fontos szolgáltatásunk. Annak aki bejön hozzánk, és ígényli ezt a szolgáltatásunkat, ki kell tölteni a contact-ot, vagyis a kapcsolatteremtést lehetővé tevő adatlapot, majd adatai bekerülnek az adatbankunkba. Van, aki exportlehetőséget keres, van, aki együttműködő partnert, van, aki tőkét, mi mindenre próbálunk lehetőséget, társat keresni. Bővítjük kapcsolatrendszerünket, most készítünk elő több nyugat-európai szervezettel különféle közös vállalkozásokat, többek között egy olasz vállalkozói szervezettel közös vállalatot szeretnénk létrehozni, hogy az olasz piacot megnyithassuk megrendelőink előtt.

– Nemcsak Montecuccolinak, hanem a vállalkozóknak is pénzre van szükségük, és gondolom nem egy alkalommal, nem háromszor, hanem állandóan. Valóban tudnak ebben a pénzínséges világban hitelt szerezni?

– Volt már rá példa, és reméljük, lesz is. Azonban nem egy-egy esettel akarunk foglalkozni, hanem szervezetten szeretnénk a pénzt kínálókat és a pénzt keresőket összekapcsolni, egymásra találásukat lehetővé tenni. Ennek is több formája lehet, megkezdtük a BSES irodával a tőkeközvetítést, és tárgyalunk külföldi tőkeérdekeltséggel működő bankkal, hogy velük közösen segítsük a vállalkozókat hitelhez juttatni. Jelenleg ez a harmadik, legkényesebb problémacsomag, az, ahol még úgy érezzük, hogy a kezdet kezdetén járunk. A többi esetben a munkát, az eltelt idő rövidsége ellenére is olajozottan tudjuk végezni.

– Mekkora szervezettel dolgoznak?

– Jelenleg 6 főállású munkatársunk van, és vannak, akik mellékfoglalkozásban dolgoznak nekünk, számosan vannak olyanok, akik megbízás alapján tevékenykednek. Azt hiszem, nem a létszám nagysága, hanem a produktum és az eredményesség a fontos.

– Milyen izraeli kapcsolataik vannak, képesek-e az izraeli üzletemberek ígényeit is kielégíteni?

– Még csak a kapcsolatfelvételnél tartunk, és ezt a beszélgetést is felhasználnám arra, hogy jelezzem, nagyra becsüljük az izraeli gazdaság eredményeit, és meggyőződésünk, hogy a magyar vállalkozóknak az izraeli kapcsolatok és tapasztalatok rendkívül fontosak. Örülnék, ha a cikk nyomán módunk lenne mielőbbi érdemi tárgyalásokra, ha adatbázisunkat összeköthetnénk valamelyik izraeli szervezet adatbankjával, ha az Izraelben működő cégeknek segítségükre lehetnénk abban, hogy megbízható magyar vállalkozókkal kerülhessenek üzleti viszonyba. (Említettem, hogy nemcsak a magyarországi vállalkozóknak, hanem a külföldieknek is rendelkezésükre állunk szolgáltatásainkkal.) Várjuk az izraeli vállalkozókat, és várjuk a zsidó vállalkozókat, bárhol éljenek a világban.

B. L.

Tradíció és praxis

A zsidó üzleti erkölcs és az izraeli tapasztalatok

A B'nai B'rith jeruzsálemi központjában tartott alcímünkben jelzett témájú előadást *dr. Meir Tamari*, az *Izraeli Nemzeti Bank* volt vezető közgazdásza és a *Gazdasági Etikai Intézet* jelenlegi igazgatója. Beszélt a zsidó törvényeknek a gazdasági életre vonatkozó morális parancsairól, és összehasonlította a Talmudban leírt *hálákhikus* utópiát a mai Izrael gyakorlatával. Az alábbiakban néhány részletet közlünk előadásából:

A zsidó törvények nem fogadják el a nyugati gazdasági gondolkodás ama koncepcióját, hogy a *több* mindig *jobb*. Ezzel szemben a judaizmus a szerénység törvényeinek részeként azt tanítja, hogy a felhalmozás vágyában mindenkinek önmérsékletet kell tanúsítania.

Habár a modern izraeli gazdasági filozófia jelentős része a *szocialista elméleten* alapul, az izraeli gazdaság a zsidó gondolatban is mélyen gyökerezik. Véleményem szerint az izraeli gazdaság problémái jórészt az abban uralkodó nem-zsidó elvek termékei.

A zsidó törvények egyik alapfeltevése, hogy minden gazdagság Istentől ered, nem kizárólag az ember saját munkájának vagy szerencséjének eredménye. A gazdagság isteni eredete azzal a kötelezettséggel jár, hogy az üzleti viselkedés olyan mintáját kell követni, ami összhangban van az isteni akarattal és biztosítja, hogy a gazdagság nem az általa tiltott módon halmozódik fel. A judaizmus mint vallás, inkább a tettekre helyezi a hangsúlyt, és nem a hitre, ennek megfelelően az üzleti erkölcs paraméterei is világosan meghatározott megszorításokként és kötelezettségekként rögzítettek.

A hálákha a lopás és rablás alapvető bűneinek tilalmát kibővíti, és azokat az üzlettel kapcsolatos becstelenségek széles körére alkalmazza. Például a „gneivat da'at" fogalma, ami szó szerint *„a más tudásának meglopása"* (hamis beállítás, megtéveszés – misrepresentation – a modern jogi nyelvben), egyenes származéka a lopás klasszikus tilalmának. Az áru hibáinak és hiányosságainak teljes feltárására teljes mértékben az *eladó* köteles. A judaizmus kategorikusan elutasítja a „caveat emptor" – *vigyázzon a vevő* – elvét, amire a szabadpiaci gazdaság jelentős részben alapul. A hálákha ezt az elvet a *„vigyázzon az eladó"* elvével helyettesíti, és rá helyezi a felfedés teljes terhét. Árúk nem létező tulajdonságainak reklámozása, hamis állítások azok komparatív előnyeiről, sőt még a dekoratív csomagolás is, amennyiben az hamis benyomást kelt, mind jó példák a gneivat da'at fogalmára.

A Tóra azt tanítja, hogy nem szabad *akadályt* helyezni egy vak elé. A rabbik azt is vaknak tekintették, aki nem tud hozzájutni az üzleti tevékenységéhez szükséges információkhoz, vagy aki nincs tudatában annak a fizikai vagy morális kárnak, amit bizonyos javak fogyasztása jelent. Az „akadály" fogalomnak azzal a kibővítésével, amely a gazdasági viselkedésre vonatkozó normát is magában foglalja, a hálákha *megtiltja olyan javak eladását*, amelyek a fogyaszót szellemi vagy fizikai állapotára *károsan* hatnak. Ezt a felfogást kiegészíti még az olyan tanács tilalmával is, amely esetében azt fel nem tárt érdekkonfliktus befolyásolhatja. *Rasi* Talmud kommentárjában példát is ad a gneivat da'at ezen formájára: nem szabad olyan tanácsot adni valakinek, hogy vegyen szamarat és adja el a földjét, ha ő maga éppen érdekelve van szamár eladásában és föld vásárlásában, hacsak fel nem tárja előbb ezt az érdekeltségét. Az „akadály elhelyezés" elvének ebből a kiterjesztéséből következik a *„bennfentes üzletkötés"* (insider trading, alapvető tőzsdei tilalom) elfogadhatatlansága.

Dr. Tamari érintette még a zsidó üzleti etika számos kérdését: a szerződés szentségét, az adó szerepét a társadalom közösségi felelősségvállalásban, a hálákha tilalmát a környezet károsítására, a verseny, a profit és az árak problémáit.

Összehasonlítva a hálákhikus parancsokat a mai Izrael gyakorlatával, megállapította, hogy bizonyos területeken az izraeli gazdaságpolitika *túltett* a talmudi parancsokon. Így például a szabadpiaci erők eltérítése, valamint a társadalom rászorultabb rétegeinek nyújtott ártámogatások és az árszabályozás terén. Ugyanakkor a szerződés szentsége, valamint az adózás rendszere a gyakorlatban messze nem a talmudi elveket valósítja meg a mai Izraelben.

Lejegyezte Korányi László

Öntözés szennyvízzel

Ipari növények – például gyapot – öntözésére már évek óta használnak kezelt házi szennyvizet Izraelben. Ma már az élelmiszer-feldolgozó ipar területén is van érdeklődés a módszer iránt. Gideon Oron, a negevi Ben-Gurion Egyetem professzora jelenleg tanulmányozza az édeskukorica szennyvízzel történő öntözésének a lehetőségét a konzervipar számára. A professzor kifejlesztett egy felszín alatti, csepegtetéses öntözéses módszert, amely víztakarékos és kevésbé szennyezi a környezetet. A kísérleteket egy Beerseva melletti, két negevi kibuc közös tulajdonát képező gazdaságban végzik. A kibucok lelkesen működnek együtt, hiszen a kísérletek – és általában az izraeli élelmiszer-kivitel – a sivatagi mezőgazdák számára komoly ígéretet jelentenek.

Külföldi érdeklődést is szívesen fogadnak.
Címük: *Dept. of Public Affairs, Ben-Gurion University P.O.B. 653 – Beer Seva – Israel*

A gazdasági rovat postájából

Örömmel tapasztaljuk, hogy gazdasági rovatunknak címzett leveleket kezd hozni a posta. A beérkezett anyagok közül ízelítőül adjuk közre, némiképpen rövidítve az alábbiakat, s várjuk a további visszajelzéseket. Mottónk: Az üzlethez legalább ketten kellenek.

„Szeretném röviden tájékoztatni, hogy ez év szeptember 25-én, keszthelyi székhellyel Agrarconsult Nemzetközi Mezőgazdasági és Szolgáltató Kft. (A.C.I.) alakult több ország magánszemélyeinek tőkéjével. A német, osztrák, magyar és ukrán vállalkozók mezőgazdasági szaktanácsadásra, ügynöki tevékenységre, holding vállalatok szervezésére és nemzetközi alapítványok működtetésére szervezik munkájukat. A földtől a piacig terjedő skálán dolgozunk, mintegy 180 témáról rendelkezünk írásos dokumentációval. A szarvasmarhatenyésztést különösen szívügyünknek tartjuk. Az izraeli híres holstein állományokról rendelkezünk némi ismerettel, mert a keszthelyi egyetem egyik ötödéves hallgatója, Domján Csaba többször járt Izraelben, kibucokban dolgozott és megtanult héberül. Tartottunk már kiállítást Kijevben, egy innovációs rendezvényen, ahol nagy sikere volt az izraeli szarvasmarháknak. A moszkvai *Hús- és Tejipari Centrál* nevű lap cikket is közölt Domján Csabától. Nagyon szeretnénk izraeli szakmai körökkel kapcsolatot létesíteni.

Cégünk Keszthelyen egy számviteli központot kíván berendezni. Ennek célja gazdatanácsadás. Diagnosztizálhatók ezúton az egyes gazdaságcsoportok nehézségei, problémái és így megállapíthatók a követendő leghelyesebb gazdaságfejlesztési célkitüzések. A kisüzemekkel való foglalkozás jelentőségét emeli az a körülmény is, hogy azoknak egészen más termékeik vannak, mint a nagyüzemeknek. Nem elég csak a termelés technikájával törődni, e mellett megfelelő üzemi és üzleti ismereteket kell nyújtani a legkisebb gazdának is. Ebben a szaktanácsadásban az a célunk, hogy a mezőgazdaságban emeljük a minőségi termelés színvonalát, és csökentsük a termelési költségeket.

Tevékenységünk középpontjában az ökológiai mezőgazdaság áll. Az ökológiai (alternatív) mezőgazdaság célja, hogy a környezeti energiákat gazdaságosabban hasznosítva, teljes értékű agrártermékeket termeljen. Biztosítani kell az ökológiai adottságok és az ökonómiai célok harmonikus fejlődését. Mellőzni kívánunk minden, környezetet terhelő beavatkozást, amelyek a termelés során előadódhatnak, és lehetőleg helyi nyersanyagokat és termelőeszközöket javasolunk alkalmazni.

Törekvéseink megvalósításához kis létszámú iroda működését tervezzük, és a legjobb külső szakértők bevonásával folytatjuk majd a gyakorlati munkákat. Nagy segítséget jelentenek a külföldi szaktanácsadók, akiknek megfelelő gyakorlatuk van a kisárutermelő gazdaságok szférájában.

Az egyéni gazdálkodók problémáinak megoldása mellett vállalatoknak és vállalkozóknak is készséggel rendelkezésére állunk.

Tisztelettel
Nagy Lóránd
International Agriconsult Iroda
8360 Keszthely,
Pf. 161.

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Örömmel olvastam a gazdasági rovat figyelemfelkeltő felhívását. Engedjék meg, hogy kifejtsem néhány gondolatomat, és egy javaslatot is tegyek. Szerintem sok olyan sikeres vállalkozói történet van, amely napjaink gyorsan változó vagy változni kényszerülő világában inkább már tanmesének tűnik. Ezért gyakorlatiasabb javaslatot tennék.

Szeretném, ha az újság gazdasági rovata *klubot* alapítana, amely világnézettől és vallástól függetlenül várná a budapesti vállalkozókat, gyárosokat, kereskedőket, valamint az állandóan vagy ideiglenesen Budapesten tartózkodó külföldi üzletembereket.

A klub legfontosabb célja lenne, hogy a különböző ipar- és szolgáltatási ágakban tevékenykedő üzletemberek „viszonylag" nyíltan, minden nagyképűség és előítélet nélkül közvetlenül véleményt és információt cseréljenek. Tudjuk, hogy a közvetlen személyes kapcsolatot semmi sem pótolja. Ennek lehetőségét teremthetné meg a klub, amely ember- és üzletközpontú lehetne, és nem kötelez szoros kapcsolatra. Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy nem egy elit klub, zártkörű klub kialakítására gondolok.

Működtetése során ne non-profit jelleggel működjön, de igyekezzen tagjait vagy látogatóit igényesen és elfogadható áron kiszolgálni. Szerintem állandó helyiségre lenne szükség, később üzenetrögzítő, telefax is a klub látogatóinak rendelkezésére állhatna. Talán olyan helyen kellene megalakítani, gondolok esetleg egy étteremre, ahol könnyű parkolni, jó a közbiztonság, ne csupán autóval lehessen elérni, és a vendéget nem nézik ki akkor, ha például egy este csak 200 forintos fogyasztása lesz.

Várom Szerkesztő Úr mielőbbi konkrét válaszát, tulajdonképpen meghívóját a klub első összejövetelére. Addig is tisztelettel üdvözli Önt és a lap olvasóit

egy vállalkozó.

(Természetesen mi is várjuk az észrevételeket és az esetleges javaslatokat, sőt ajánlkozásokat azoktól, akik úgy érzik érdemes az ötletet a gyakorlatban megvalósítani. *A szerk.*)

Gazdasági rovatunk várja sikeresen működő cégek és vállalkozók jelentkezését, hogy tapasztalataikat közreadhassuk. Írjanak, jelentkezzenek azok is, akik most kezdik meg üzleti életüket.
Levélben a szerkesztőség címén, telefaxon a (36-1) 153-2273, telefonon a 131-7092 számon várjuk tapasztalataikat, javaslataikat, ötleteiket, kérdéseiket.

Végházi István

Szefárd zsidók Erdélyben?

Az 5752. zsinagógai évben fontos eseménye lesz az egyetemes zsidóságnak. Felidézzük a zsidók Spanyolországból való kiűzetésének emlékét.

A spanyol kormány hasonlóan jár el: az 500 éves évfordulóval kapcsolatos programok közé iktatott egy nagyfontosságú külön programot, SEFARD '92 elnevezéssel, s azzal a céllal, hogy bemutassa a spanyol népnek és az egész világnak a Spanyolországban kialakult zsidó kultúrát, mint a spanyol kultúra részét, és mint ilyen, kihangsúlyozza ennek a kultúrának a jelentőségét a világ egyetemes kultúrája szemszögéből.

Amikor a spanyol külügyminiszter bejelentette ennek a programnak a támogatását, a következőket mondta: Spanyolország saját magát is ünnepli, hiszen az ott kialakult zsidó kultúra éppen úgy része a spanyol kultúrának, mint ahogy része a keresztény vagy az arab kultúra.

Ismeretes, hogy a trónörökös az elmúlt évben magas kitüntetésben részesítette a világ minden részében élő szefárd zsidókat azért, mert 500 éven keresztül megtartották a Spanyolországból magukkal hozott nyelvi és kultúrális örökséget. A kitüntetést javasoló, magas személyiségekből álló bizottság hangsúlyozza a kiűzöttek és azok utódainak hűségét, annak ellenére, hogy hivatalosan el voltak zárva az országtól, felhívja őket a megbékélés és az egyetértés keresésére, és *örökre megnyítottnak nyilvánítja számukra az ország kapuit.* Ugyancsak felhívja a figyelmet a SEFARD '92 Program fontosságára, hangsúlyozván, hogy ezzel is ismertté akarják tenni ország-világ előtt a zsidóság hozzájárulását a spanyol és a világkultúra fejlődéséhez.

Nekünk, magyar zsidóknak is volt kapcsolatunk a Spanyolországból kiűzött zsidók utódaival, és ezek szerepet játszottak a magyar zsidóság történetében.

Egyes kutatók szerint Erdélyben már a XV. század derekától éltek Törökországból bevándorolt zsidók, de erre nincs bizonyíték. Azt azonban bizonyosan tudjuk, hogy *Bethlen Gábor* fejedelem behívott 50, Törökországból származó zsidó családot, hogy letelepedjenek Erdélyben és segítséget nyújtsanak a kereskedelem megteremtéséhez, illetve fellendítéséhez. 1623-ban kapták meg a letelepedési engedélyt és egyben kiváltságokat is. Törökországban ebben az időben zömében szefárd zsidók éltek, illetve azok leszármazottai, akiket kiűztek Spanyolországból és a Balkánon keresztül eljutottak Törökországba, ahol a szultán szívesen befogadta őket.

A kiváltságlevél egyébként szabad vallásgyakorlatot és szabad kereskedelmet biztosított a zsidók számára azzal, hogy a más országokban szokásban volt zsidójel viselésére nem kényszeríthetők, hanem a „keresztények ruházatában" járhatnak. Ez a kiváltságlevél hosszú időn át érvényben maradt, mert a későbbi fejedelmek is megerősítették.

Hogy a bevándorlók valóban szefárd eredetűek voltak, bizonyítja, hogy *Péchi Simon* 1630 körül a szombatosok liturgiáját tisztán a szefárd ritus alapján szervezte meg, s az is, hogy még a XVIII. század elején Károlyfehérvárnak, az egyetlen erdélyi zsidó hitközségnek vezetői szefárdok voltak. Ennek a környezetnek a hatása alatt az itt élő lengyel családok leszármazottai is szefárd ritust követtek, és az ő írásmódjukat használták.

Történelmileg igazolt tény, hogy a Törökországba irányuló kereskedelmi forgalmat hosszú időn keresztül zsidók bonyolították le, valószínűleg rokoni, vagy baráti, esetleg hittestvéri kapcsolatok alapján is.

Később Gyulafehérvár lett a felekezeti élet központja, mindvégig szefárdi túlsúllyal. Az első fehérvári rabbi hakham is szefárdi, *Abraham ben Isaac Russo*. Az ő működése készíti elő a talajt ahhoz, hogy a későbbi fehérvári rabbik felvehessék az országos főrabbi címet és igyekezzenek azok jogkörével élni.

A SEFARD '92 programjában résztvenni morális kötelesség az askenázik részére is mert ezzel bizonyítjuk a zsidó kultúra megbecsülését, és azt is, hogy csak egy zsidó nép és egy zsidóság létezik. Kötelességünk azon dolgozni, hogy a zsidóság és a zsidó nép egysége ne csak fennmaradjon, hanem napról napra erősödjék. Ez a bárhol élő zsidó, a zsidó nép és Izrael Államának érdeke is.

(New Yok-i Figyelő)

Birobidzsan

Elfogyó köztársaság

Sűrűn érkeznek az immár nem is olyan meglepő híradások a határmenti szovjet területek, köztársaságok önállósodási lépéseiről. Nem is kavart túl nagy érdeklődést a napokban a hír, amely arról számolt be, hogy a szovjet-kínai határon lévő Zsidó Autonóm Terület ismét Zsidó Autónom Köztársasággá alakult. Pedig ez a pár sor egy több mint hat évtizedes kísérletre utal.

1928-ban a szovjet kormány létrehozta a Távol-Keleten, az addig meglehetősen gyéren lakott mocsaras kínai határvidéken az úgynevezett zsidó nemzetiségi körzetet (OKRUG). Az elképzelés az volt, hogy a főleg Ukrajnában nagy zsúfoltságban élő, és a szovjet hatalom részére meglehetősen improduktív (főleg kereskedők) zsidó lakosságot itt letelepítve, mezőgazdasági és ipari foglalkozásra képezi át. Egyúttal ezt a meglehetősen bizonytalan, kínai csoportoktól és fehérgárdista emigránsoktól gyakran támadott határvidéket is meg akarták ezzel szilárdítani. Progapanda hadjáratot indítottak. A telepítéshez amerikai zsidó szervezetek anyagi hozzájárulását is igénybe vették. Ennek ellenére a telepítés meglehetősen lanyha ütemben folyt. A táj szépsége nem ellensúlyozta a tél zordságát, az amuri tigrisek támadásait. A telepesek közül sokan az első adandó alkalommal visszatértek Európába.

Érkező zsidók		*Egy éven belül eltávozók*
1928.	950	600
1929.	1875	1125
1930.	2560	1000
1931.	3250	725
1932–33.	11000	8000

(Lásd Zsidó történelmi atlasz, Bp. 1991.)

1934-ben Birobidzsan Zsidó Autonóm terület (oblaszty) lett.

A 30-as évek végén szóba került a nácik által fenyegetett európai zsidók esetleges letelepítése, de a hivatalos szovjet szervek ettől mereven elzárkóztak. 1941-ben 114 ezer lakosból 30 ezer zsidó. A 78 ezer km²-es körzetben 128 jiddis nyelvű elemi iskola működik, zsidó kulturális múzeuma, jiddis nyelvű napilapja, felcserképző iskolája, zeneiskolája, valamint 27 zsidó szövetkezeti és állami gazdasága van.

Nagy tervek születnek negyed-, esetleg félmillió zsidó letelepítéséről. Igy akarják ellensúlyozni a palesztinai államépítést. Egyedül 1948-ban 20 ezren érkeznek a területre. Ennek ellenére a fejlődés megakad, és 1958-ban Hruscsov már hibának minősíti az egész akciót. A következő évben a népszámlálás már csak 15 ezer zsidót regisztrál, akiknek 40 %-a jiddis anyanyelvű. Évről-évre nagyobb az elvándorlás. 1985-ben már nem egészen 12 ezer zsidó él a területen, az összlakosság egyötöde. Ezek is erősen asszimilálódtak. Csak 17% jiddis anyanyelvű.

Ezen előzmények ismeretében elég meglepő a hír a köztársasággá alakulásról, hiszen a tények azt mutatják, hogy ez a szovjet kísérlet is kudarccal végződött.

(-bert)

Állami Biztosító Rt

Óvja, védje szerettei síremlékét.

Éljen a lehetőséggel és biztosítsa az ÁB-nál, sírrombolás, vandalizmus, elemi csapások ellen.
Bővebb felvilágosítással és a biztosítás megkötésével rendelkezésre áll:

Ügyfélszolgálati irodánk
Bpest, VIII., Baross u. 119/a – 133-6157; 134-0317
vagy megbízottunk *Virág György*
Bpest, V., Petőfi S. u. 9. – hétköznap 8–11-ig 137-3409

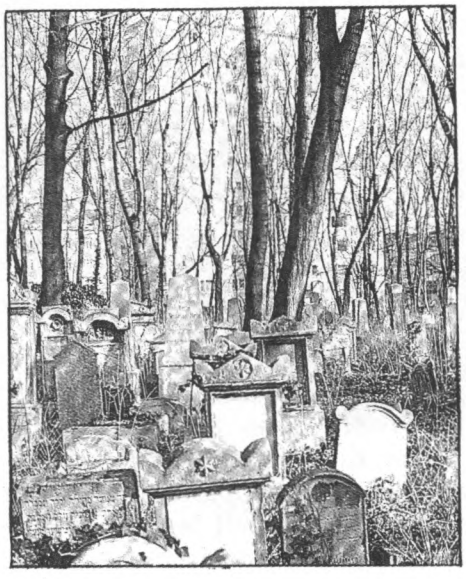

Leica-géppel a varsói gettóban

Aki Izraelbe látogat, és a jeruzsálemi Jad Vasém Intézetben az európai holocaust megrendítő rekvizitumaival szembesül, a történelem egyik legnagyobb népírtására emlékeztető dokumentumok között ott találja *Willy Georg* öt évtizeddel ezelőtt, a varsói gettóban készült százegynéhány fényképfelvételét.

Ki Willy Georg? Hogyan, milyen körülmények között készültek felvételei? Miként kerültek rejtekhelyükről a nyilvánosság elé?

A náci légierő katonája

A háború kitörése után 29 évesen hívták be szolgálatra. A megszállt lengyel területre, Poznańba vezényelték, ahol rádiós kiképzést kapott. Onnan Varsóba került egy olyan csoportba, amely légifelvételek kidolgozásával és megfejtésével foglalkozott. Szabad idejében Leica gépével szívesen csinált képeket előljáróiról, akik figyelmességét azzal viszonozták, hogy több kimenőt adtak neki, mint a többieknek. Parancsnoka igazoló papírral látta el, s annak birtokában szabadon mozoghatott, fényképezhetett a városban. Lengyel barátnőjétől értesült arról, hogy a falakkal körülzárt gettóban milyen körülmények között élnek a zsidók százezrei. Egy alkalommal rászánta magát, jelentkezett az egyik bejárat SS őrségénél, ahol főhadnagyának pecsétes igazolását látva, némi bizonytalankodás után beengedték a német katonák számára is tiltott területre. Az élettől elzárt, túlzsúfolt városrészben csontvázzá soványodott anyákat, éhező, sebekkel borított testű, rongyokba bugyolált síró gyerekeket, mezítláb vánszorgó férfiakat, járdákon, kapualjakban elnyúlt, végóráikat élő öregeket látott és kézikocsikon szállított mezítelen halottakat. Bőven akadt számára „érdekes" téma ezen az emlékezetes napon. A kirándulás mindazonáltal balul végződött: SS őrjáratba ütközött, gépét elkobozták, kiszedték belőle a filmet. Elvették tízenegy tekercsét, s nagyobb baja csak azért nem történt, mert parancsnoka igyekezett mentegetni, leplezni saját felelősségét a történtekért. Négy filmtekercs a tizedes zubbonyának zsebében maradt, ezeket szabadsága idején otthon elrejtette, és sok régi holmi között valahol a pincében vagy a padláson őrizte. Amikor másik csapattesthez került, felesége új fényképezőgépet küldött neki.

Willy Georg 1941-ben

Nyolcvanéves elegáns úr Münsterből

A közelmúltban özvegy lett. Gyermekei nincsenek. Jómódban él emeletes kertes házában, ahol a világ különböző tájairól arrafelé járó turisták, újságírók, filmesek, fotósok mostanában gyakran felkeresik. Szívesen fogadja őket, minthogy még ma is „szakmabelinek" tartja magát: kedvelt időtöltései közé tartozik művészfotók készítése. Egy időben festegetett, tájképek, csendéletek, majd gobelinek kerültek ki a keze alól.

Amikor a háború már német földön dúlt, s a szövetségesek légitámadásai elől a lakosság városokból falura – ritkábban lakott vidékekre – menekült, Willy Georg feleségének is mennie kellett. Magával vitte azt a ládát, amelyben férje a filmtekercseket és a képeket őrizte. Ennek köszönhető, hogy egy tanyai parasztházban épségben megmaradtak.

A Luftwaffe egykori tizedese, akit Slomo Samgar izraeli újságíró szerint „eleganciája és modora alapján inkább disztingvált angol genlemannek vélhetne bárki, mint német háborús veteránnak", nem sokkal ezelőtt arra az elhatározásra jutott, hogy a varsói gettó mártírjairól készült felvételeket a zsidó népnek ajánlja fel.

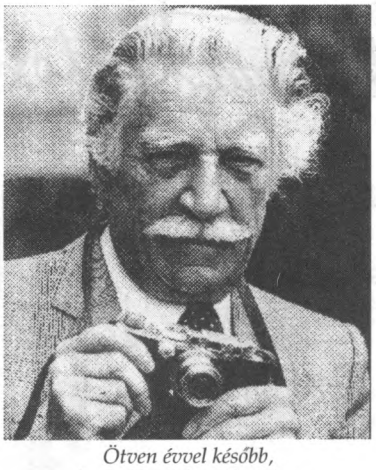

Ötven évvel később, derúsebb tájakon fényképez

A vesztfáliai, negyedmillió lakosú Münsterben ma alig száz zsidó él, a kétszer olyan népes Dortmundban sem sokkal több. Először lakóhelye hitközségének elnökével vette fel a kapcsolatot, aztán a Ruhr-vidék nagyvárosának rabbijával. Úgy döntöttek, hogy kerüljön az adomány a zsidó állam birtokába. Így jutottak el az egykori Wermacht-katona sok-sok iszonyatot, pusztulást megörökítő képei a Jad Vasém emlékmúzeumába.

Kiállításukra Willy Georgot is meghívták.

(vadász)

Csendes akció Bialystokban

A tel-avivi Hevra Kadisa csendes akciót hajtott végre Lengyelországban, melynek keretében kiemelték *Smuél Mohilever* rabbinak, a vallásos cionizmus egyik atyjának földi maradványait sírjából, és az El-Al gépén Izraelbe szállították azokat. Az izraeliek az éjszaka leple alatt ásókkal és egyebekkel felszerelve behajtottak a bialystoki zsidó temetőbe, és kiemelték a maradványokat. Mohilever rabbit Izraelben állami temetésben részesítették, és Mazkeret-Batja település temetőjében temették el.

Mohilever rabbi annak a *Hibat Cion* mozgalomnak az egyik vezetője volt, amelyből 1893-ban kinőtt a *Mizrahi* mozgalom is. Bialystokban volt rabbi, ott halt meg 93 évvel ezelőtt 74 éves korában, és ott is temették el. Ő kezdeményezte Mazkeret-Batja település felállítását. Annak idején találkozott Rothschild báróval Párizsban, és bejelentette neki, hogy összegyűlt egy zsidó földművesekből álló csoport, és segítséget kért ahhoz, hogy a Palesztinától távol élő arab földbirtokosoktól földet vásárolhassanak. Az a 4000 frank, amelyet a báró adományozott, lényegében elegendő volt Mazkeret-Batja földjeinek megvásárlásához.

Földi maradványainak Izraelbe hozatalát Mazkeret-Batja polgármestere, *Rafi Elul* kezdeményezte. Olvasta a *Hacofe* című lapban a givátájimi Smuél Szulc cikkét, melyben az beszámol látogatásáról a bialystoki temetőben, ahol édesapja és a rabbi is nyugodott.

Elul elhatározta, hogy hazahozatja a rabbi földi maradványait. Ezért Bialystokba küldte a tel-avivi Hevra Kadisa négy szakemberét a feladat elvégzése végett.

Az akciót teljes csendben hajtották végre, miután világossá vált, hogy a lengyel hatóságok ellenzik zsidó szent emberek földi maradványainak eltávolítását Lengyelországból, azt állítva, hogy azok szent jelenléte hatással van a környezetre.

Csak kevesen tudtak az akcióról, köztük Mohilever rabbi két unokája, Arje és Jichak, a GanSmuél kibuc tagjai, akik viselik a Mohilever nevet. A kibuc kérte, hogy a rabbit az ő területükön temessék el, míg a Keren Kajemet vezetősége azt javasolta, hogy a rabbit a jeruzsálemi Herzl-hegyen helyezzék örök nyugalomra.

Az állami temetésen miniszterek, főrabbik, vezető személyiségek és a Bné-Akiva mozgalomnak az egész országból idesereglő ifjú tagjai vettek részt. Jichak Samir kormányfőt – aki a Bialystokhoz nem messze fekvő Pawlowból származik – is meghívták.

Rajki András

Kőbányai János felvétele

Kapitalizmus kezdőknek

Az alija növekedtével a Tel Aviv-i Egyetem úgy döntött, hogy az új bevándorlók részére vállalatvezetői és vállalkozói tanfolyamot indít. A 13 hetes tanfolyam elsődleges célja az új jövevények beavatása az üzleti élet rejtelmeibe. Az első 43 hallgató közül 38 a Szovjetunióból, vagy Kelet-Európából érkezett Izraelbe.

A tanfolyam a közgazdaságtantól és a szervezeti magatartástól a marketingig, a költségelszámolásig, az üzleti és adótörvényekig számos témát érint. *„A kezdeményezőkészséget nem tanítjuk, mivel ez általában veleszületett tulajdonság, vagy a korai oktatás eredménye, később már nem lehet elsajátítani"* – mondja *Ejtán Müller* professzor, a tanfolyam oktatási vezetője. De reméli, hogy a tanfolyam révén a hallgatók elsajátíthatják az állami, vagy magánszektorában betöltött esetleges vezetői álláshoz szükséges tudást.

Hasonlóképpen, a jeruzsálemi Héber Egyetem is nemrégiben indította be a szovjet *olék* számára újszerű vállakozói tanfolyamát. Az átadott ismeretanyag felöleli a kiskereskedelmet, a szolgáltatásokat és a kisüzemek működtetésének módjait is.

A tanfolyamot a Továbbképzési Intézet fejlesztette ki, miután konzultált az illető területek szakembereivel, ideértve a Héber Egyetem üzleti iskolájának tanárait, kifejezetten a szovjet olék szükségleteinek és hátterének a figyelembevételével. A hallgatók többek között megtanulják a nyugati közgazdaságtan, az izraeli gazdasági rendszer, a személyek közötti és az üzleti kommunikáció, a vállalkozási kockázat és az adószabályok alapelveit.

R. A.

AMI TOURS ®
H–1051 BUDAPEST
Nádor (Münnich F.). utca 14.
Tel.: (36-1) 131-7167, 131-7312
Fax: (36-1) 11-7209
IDEGEN FORGALMI KFT.
TRAVEL AGENCY LTD.
REISEBÜRO GMBH.

SÍPROGRAMOK:

Ausztria:
Wolfsberg és Graz környéke

Csehszlovákia:
Donovaly, Magas-Tátra, Vtacnik

Olaszország:
Zoncolan, Arta Terme

Üdülések szombattól szombatig folyamatosan 1992 márciusáig. Elhelyezés apartmanokban és hotelekben.

Bővebb felvilágosítással a fenti címen állunk rendelkezésére.

P&F

Örök emlék
örök anyagban
ezüstben, aranyban
PLESS & FOX
ÉKSZERÜZLETE
különleges eljárással az Ön, vagy szerettei fényképét a kiválasztott fazonú medálon gravírozással
ÉLETHŰEN
MEGÖRÖKÍTI
A legszebb ajándék születésnapra, bár-micvóra
Megrendelhető: 1137 Budapest, XIII. Szent István körút 18.
Telefon: 112-1238

Izrael és „Rettegett Iván"

John Demjanyuk három évvel ezelőtti pere Izrael számára a holocaust legszörnyűbb napjainak hideglelős visszaidézését jelentette. Az izraeli televízió nap mint nap élőben mutatta, amint a haláltáborok koros túlélői gyilkos szemekkel meredtek a vádlottra – egy tagbaszakadt, volt clevelandi autógyári munkásra, akit az Egyesült Államok úgy adott ki Izraelnek, mint háborús bűnöst. Legalább nyolc tanú még 45 év elmúltával is felismerte „Rettegett Ivánt", Treblinka ukrán lágerőrét. Demjanyuk váltig állította, hogy összetévesztik valakivel. De 1988. április 18-án a három bíróból álló törvényszék „habozás nélkül" bűnösnek találta, és halálra ítélte. Most pedig úgy tűnik, hogy a 71 éves Demjanyuknak, akit a fellebbezés idejére magánzárkában helyeztek el, *talán mégis igaza volt.*

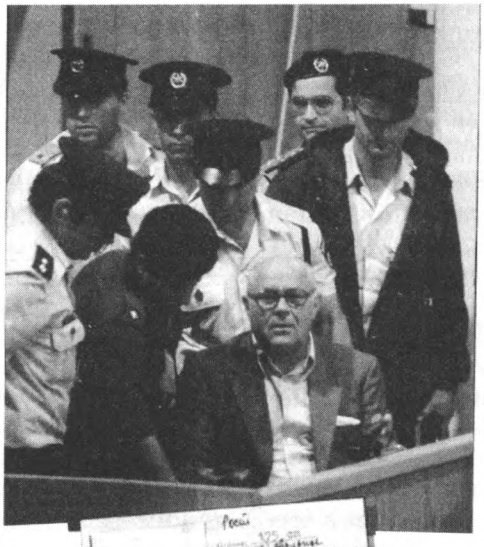

Az utóbbi hónapokban szovjet levéltárakból új bizonyítékok érkeztek Izraelbe, melyek megerősítik, hogy Demjanyuk lágerőr volt, de komoly kételyeket ébresztenek afelől, hogy ő lett volna a „Rettegett Iván" néven ismert őr.

Demjanyuk védői az új bizonyítékok fényében – mivel az adatok eltérnek a vád állításától – vitatják Demjanyuk bűnösségét. A szovjetek átadtak egy személyazonossági iratot – amely hasonló azokhoz, amelyeket a náci SS osztott szét a lágerőrnek kiképzett ukránok között –, amelyen van egy állítólag Demjanyukot ábrázoló fénykép. A vád szerint „Rettegett Iván" 1941-ben Treblinkában kegyetlenkedett. Az irat viszont – mivel Treblinkát nem is említi – azt bizonyítaná, hogy Demjanyuk az adott időszakban először gyakornokként Trawnikiban, majd Sobiborban, egy másik haláltáborban tevékenykedett.

Az izraelieket zavarja, hogy Demjanyuk – esetleg – igazságtalanság áldozatául eshet. *„Náci bűnöző, vagy csak egy félénk fickó, akit Clevelandben rács mögé dugtak?"*, harsogja a *Haarec* című szabadelvű lap. De sok, fájdalmas háborús emlékeket hordozó izraeli nem nagyon hajlik arra, hogy ilyen dilemmákon törje a fejét. „Erkölcsi szempontból nincs különbség, hogy Demjanyuk Sobiborban, vagy pedig Terblinkában lökött egy zsidó ifjút a kemencébe", szögezte le az államügyész, *Mikhael Saked* múlt augusztusban, a fellebbezési meghallgatások során. „A per évekig tartott, és bebizonyosodott, hogy Demjanyuk háborús bűnös. Most kérjünk tőle elnézést?"

Az izraeli Legfelső Bíróság még az év vége előtt dönthet a fellebbezés tárgyában. Ha az öt bíró fenntartja, hogy ő volt „Rettegett Iván", akkor Demjanyukot csak Hájim Herzog elnöki kegyelme mentheti meg a hóhérkötéltől.

De akármi lesz is a sorsa, esete felveti a kérdést: le kell-e folytatni az olyan háborúsbűnöspert, ahol az ítélet a vádlott személyazonosságától függ? Adolf Eichmann, vagy Klaus Barbie ügye persze más volt: egyikük sem tagadta sem azt, hogy ki volt, sem a szörnyű tetteket, amelyeket elkövetett. De 45 év elteltével hogyan lehetünk meggyőződve Demjanyuk, e sokkal kisebb fontosságú figura személyazonossága felől?

Emellett várhat-e részrehajlás nélküli pert valaki, akit ilyen szörnyű bűnökkel vádolnak? Egy moziteremben tartották a Demjanyuk-pert, hogy elférjen a sok érdeklődő és a tömegtájékoztatás képviselői. Az ítélet kihirdetésekor a nézők ezt skandálták: „Halál, halál!". Még az akkori igazságügyminiszter, Avraham Sarir is „náci háborús bűnösnek" titulálta Demjanyukot a per előtt, és utána pedig arra bíztatta a bíróságot, hogy akasszák fel. A per idején az egyik felindult Holocaust-túlélő *savat* löttyintett *Joram Seftel* védő arcába, aki egyik szemére részben megvakult. „Nem volt esélyünk – mondta Seftel. A védelmet naponta megfélemlítették. A teremben lincshangulat uralkodott."

Érthető módon kevés izraeli érez rokonszenvet Demjanyuk iránt, és sorsától függetlenül üdvözlik a pert. „Izrael számára azért fontos ez a per, – mondja *Jehuda Bauer*, a jeruzsálemi Héber Egyetem holocaust-szakértője, mert egy fiatalabb nemzedék előtt tárta fel a holocaust eseményeit." Ennek a történelem-leckének azonban csak akkor volt értelme, ha az elítélt férfi tényleg bűnös, méghozzá abban, amivel vádolják. Akárhogy dönt is a bíróság, John Demjanyuk még évekig kísérteni fogja Izraelt és az izraeli igazságügyi rendszert.

NEWSWEEK, 1991. december 2.

Fordította Rajki András

A hőskor ma már csak emlék

Változó kibuci élet

Számos izraeli kibuc néz szembe komoly pénzügyi válsággal, ezért sokuk elfordul a mezőgazdaságtól, és beruházásokat eszközöl a sokkal nagyobb nyereséggel kecsegtető csúcstechnológiai iparágakban. A több bevétel reményében sok olyan ötletet is megvalósítanak, amely távol áll a kibuci eszményektől.

David Rában így emlékszik vissza a fél évszázad előtti kibuci életre: *„Mindent megosztottunk egymással a Mááján-Cvi kibucban. Amikor az első tagunk megkapta saját villamos teaforralóját – micsoda izgalmat váltott ez ki! S az első magánrádió! Néhány éve egyik tagunk videót kapott ajándékba. A többiek berzenkedtek. Mit idegeskedtek? – kérdeztem. Nemsokára mindenkinek lesz videója. Így is lett."*

Mááján-Cvi, a Haifától délre fekvő, jól menő kibuc – amely korszerű éttermével, uszodájával, széles pázsitjaival nem egy country-klubra emlékeztet – megszemélyesíti azt a dilemmát, amellyel ma minden kibuc szembesül.

Mááján-Cvi a Karmel-hegységben fekszik, egyik oldalon a Földközi-tenger, a másikon a termékeny tengerparti síkság határolja. Járműjavítóműhelyén kívül egy műanyaglencséket, periszkópokat és puskákhoz való éjszakai távcsöveket gyártó optikai gyárat is üzemben tart.

Szent eszmék...

Mááján-Cvi mindezek ellenére – mint annyi más kibuc – súlyosan eladósodott, és egy ideológiai válság kellős közepében van. 400 tagja közül több, mint 100 a nyugdíjas, és sokan attól félnek, hogy a tagok elkezdik elhagyni azokat a szent eszméket, amelyekre a kibuc-mozgalom épült.

Dávid Rában halkszavú felesége, Rút édes-keserű emlékeket idéz fel azokból az évekből: *„Európa elkényeztetett gyermekei érkeztek ide. De tudtuk, hogy szellemi munkán nem épülhet fel az ország, így a mezőgazdaságra, a kemény kétkezi munkára alapoztunk."*

Sok éven át az igazán nyereséges mezőgazdaság volt a kibuc egyetlen bevételi forrása. A nyereség egyenes arányban állt a kemény munkával, a könyvelés viszonylag egyszerű volt, s a döntéseket – hogy például megvegyenek-e egy új traktort, vagy sem – a hetente egyszer tartott taggyűléseken hozták.

A hetvenes években sok kibuc komoly befektetéseket eszközölt a csúcstechnológiai iparágakban, és ugyanúgy kezelte ezeket, mint a mezőgazdaságot. A kibucok gondjai a világpiacon kezdődtek, ahol az árfolyamok ingadoznak, és rengeteg a távol-keleti olcsó árú. A bérmunka tabunak számított, így a csúcstechnológia terén meglehetősen tapasztalatlan kibuctagok ültek le az íróasztalok és álltak be a gépek mellé.

A hetvenes-nyolcvanas években a valaha közös gyermekházakban felnevelt tagok is elkezdték követelni a gyermekek otthoni elhelyezését. Ennek az lett az eredménye, hogy a kibucok hatalmas pénzeket költöttek a lakóházak bővítésére, hogy a tagok gyermekeinek is legyenek saját szobáik. A változás akkor következett be, amikor a mezőgazdasági termények áresése és a veszteséges ipari befektetések miatt sok kibuc már *nyakig ült az adósságban.*

...és a változó világ.

Amint a kibucok elkezdtek más bevételi források után nézni, elkerülhetetlenül közelebbi kapcsolatba kerültek a külvilággal. Mááján-Cvi a tőszomszédságában lévő város, Zihron-Jáákov gyermekeit felvette a bölcsődéjébe és óvodájába. A környéken ásatásokat végző önkéntes régészek számára szállást és étkeztetést biztosított. Arról is szó van, hogy az éttermet bérbe adják esküvők rendezésére, és az idősebb tagok kijárhatnak dolgozni a kibucon *kívülre.*

A változások előre nem látott kérdéseket vetnek fel. Például egy *munkás-kibuctag,* aki egy egyszerű munkában eltölt egy minimális számú munkaórát, ugyanakkora javadalmazást kap, mint a *gyárigazgató-kibuctag,* aki hosszú órákat tölt az üzemben, hatalmas a felelőssége, és rengeteget utazik. A kibucban sokan amellett voksolnak, hogy fizessenek túlóradíjat, de ez a javaslat kemény ellenállásba ütközik, különösen a régebbi tagok részéről. A kibuc alapítói tehetetlenül nézik a változásokat és kevés beleszólásuk van a dolgok menetébe. Dávid ennek ellenére nem hajlandó nyugdíjba vonulni, részmunkaidőben gépkocsivezetőként dolgozik a kibuc központi irodáján. Nagyon büszke arra, hogy három lánya a kibuci életet választotta.

Rút, aki korábban tanított, most tankönyvet készít Mááján-Cvi történetéről. *„Kezdetben a saját értékeink tartották bennünk a lelket. Itt korábban mocsár volt, sátrakban laktunk, néha éheztünk, és a közösség számára mindent hajlandók voltunk megtenni, lemondva minden anyagi kényelemről"* – mondja.

A Ráában-házaspár most egy szerény, de kibuci viszonylatban jómódot sugárzó négyszobás, hifi-toronnyal, színes tévével és persze videóval felszerelt lakásban él. De ahogy lapozgatjuk a fényképalbumokat, Rút megáll egy majdnem fél évszázaddal korábbi felvételnél, amely őt és férjét, Dávidot ábrázolja. Szeme elhomályosodik, amint elmereng a két örömöt sugárzó pionír fényképe felett.

I. S.

„Az Ének szombatja"

A zsidó irodalmi hagyományban bőven találhatók költemények, köztük a legfontosabbak, a legősibbek s talán a legszebbek, legkifejezőbbek a Szentírásban. Elég lenne megemlíteni a százötven zsoltárt – azt a költeményegyüttest, amelyet a keresztény vallások is mind magukénak vallanak, a zsidó vallás hívő tagjai pedig nagy bajban, halálos veszedelemben végső reménységgel mondtakmondanak „tilemet", azaz „t'hillim"-et: *zsoltárokat.*

És elég lenne talán megemlítenünk az *Énekek Énekét*, azt a gyönyörű szerelmi éneket, amelyben egyetlenegyszer sem fordul elő Isten neve, ennek ellenére a bölcsek fölvették a kánonba, azaz a Szentírás elfogadott könyveinek sorába, azzal a megokolással, hogy a poéma szerelmes szavai nem egyebek allegóriánál: Isten és Izrael egymás iránti szeretetének kifejezései.

Turczi István

A fák újéve jött el...

A fák újéve jött el szoknyás suhogással,
szemhéjukat résnyire nyitják a rét lakói,
mást álmodnak a póznákon gubbasztó madarak,
a hólé csak locsog és tisztuló égen úsznak
a tegnap még öldöklő felhők tova. Régi barátok
árnyékból kibomló arca temetőbe hív, hol
az ébredés elképzelt ritmusában kigyulladnak
a nevek, s „a sírkövek pikkelyei ragyognak."
Hazafelé a buszjegyre írom döcögős betűkkel:
„Dicsérd a telet, de könnyíts rajta."

(s'vát)

És elég lenne talán megemlítenünk Jirm'já – Jeremiás próféta gyászénekét, amellyel elsíratja a hódítók által elfoglalt, feldúlt, meggyalázott Jeruzsálemet.

Rengeteg egyéb költemény tárháza még Bibliánk. Mégis, különleges helyet foglal el közöttük az, amit csak az *„Ének"* szóval szoktak emlegetni: az az óda, vagy hálaének, amelyet Mózes második könyvében találunk, abban a hetiszakaszban, amely a *„B'sálláh"* – *„midőn elbocsátotta"* nevet viseli. Ezt az ódát, a Szentírás híradása szerint Mózes mesterünk énekelte, miután Isten csodálatos segítsége kiszabadította népét az egyiptomi rabszolgaságból. Noha ez az ének eleme a mindennapi liturgiának, mégis *s'vát* hónapnak azt a szombatját, amelyen a tórafelolvasás fontos része ennek az ódának a recitálása, erről *„Sábbát Sirá"*-nak, *„Az Ének szombatjá"*-nak hívják. Fenséges – már akkor is – archaikus kifejezései valóságos reményódává magasztosítják, s ennek utolsó szavai a legkifejezőbb bizonyítékai: *„így vonult át néped, Örökkévaló, így vonult át a néped, amelyet kiváltottál, elviszed és elülteted örökséged hegyén, ezt a helyet, Örökkévaló, lakóhelyeddé teszed, a Szentélyt a Te kezed alkotja majd meg. Az őrökkévaló uralkodik Örökkön örökké!"*

S'vát hónapnak van egy másik nevezetessége is: a hó 15. napja – a *„T'ú bis'vát"*: a *Fák újéve.* Ez az időszak, amikor a gyümölcsfák virágai szirmot bontanak, vagy rügybe borulnak. Említsük meg, hogy a fák első három éve gyümölcsének fogyasztását a vallási szabályok tiltják, a negyedik évit pedig – az ókorban – föl kellett vinni Jeruzsálembe, és ott illett elfogyasztani. Különféle rendelkezések, szabályok fűződtek-fűződnek ehhez a naphoz, így olyan, hogy a gyümölcstermésből tizedet kellett leválasztani a levitáknak (akiknek nem volt önálló földjük-vagyonuk), ők pedig a maguk tizedének tizedét különítették el a kohanitáknak.

Izrael Államban ez a nap a természet ünneplésének napja lett: az ország felvirágoztatásának, felépítésének, betelepítésének, fák ültetésének és nemesítésének napja.

C'fát – Szófed – városában, a kabbala központjában, az *ÁR'Í*, azaz *Rabbi Jichák Lurjá Ásk'názi* „gyümölcsevés napjának" rendelte el ezt a napot, szimbolizálandó az ember részvételét a fák örömében. Ez a rendelkezés egyfajta „széder" bevezetését jelentette, és még afféle „haggadájuk" is kialakult a *„P'rí éc hádár"* – *„A citrusfa könyve"* – cím alatt. Vannak, akik ezen a napon *ötven(!) féle* gyümölcsöt esznek.

Manapság azonban az a szokás terjedt el Izraelben, hogy ezen a napon az ország legelterjedtebb hét gyümölcsével rakják meg az asztalokat; azon igyekeznek eközben, hogy új termésű gyümölcsök is legyenek köztük, amikre el lehet mondani az újdonságok áldását, a *„sehehejánú"*-t. És az is szokás, hogy ezen a napon kimennek az emberek gyermekeikkel a földekre, és gyümölcsfákat ültetnek, nemegyszer olyanokat, amelyeknek a gyümölcsét maguk már nem is fogják élvezni. A *Midrás* szerint Körhúzó Hóni ment az úton. Megpillantott egy embert, aki szentjánoskenyérfát ültetett. Megkérdezte: – Mikor hoz ez gyümölcsöt? – Hetven év múlva. – hangzott a felelet. – Hát olyan erős, egészséges vagy, hogy még élni fogsz hetven év múlva is, és ehetsz a gyümölcséből?

Amaz így válaszolt: – Életem során találtam olyan szentjánoskenyérfákat, amelyeket az atyáim ültettek. *Én is a fiaimnak ültetek.*

Jólesz László

Primo Levi

Rítus és kacagás*

Némelyek azért írnak, hogy elkápráztassák az olvasót, és bizony voltak olyan korszakok, amikor az írói mesterség fő célja az olvasó csodálatának kivívása volt; azonban az a könyv, amely a leginkább ámulatba ejtett, és amely véletlenül került a kezembe, korántsem ezzel a szándékkal írodott. A könyv témája a vallás, pontosabban a rítus; és noha magam nem vagyok vallásos, megjegyzéseim mégsem kritikaiak, mivel tisztelem sőt néha irígyelem is a hívő embert. E könyv bizarr nézetei gondolkodásra késztettek; az élet és a világ felfogásának olyan szemléletét tárta elém, amely idegen a miénktől, ám mégis törekednünk kell megértésére, ha meg akarjuk érteni magunkat, és balgaság volna e szemléletet maró gúnnyal illetni és semmibe venni.

A könyv címe *Sulhán Árukh* (A terített asztal); a tizenhatodik században írta egy spanyol rabbi héber nyelven (noha én fordításban olvastam); és bár meglehetősen terjedelmes, valójában számos korábbi mű kivonatát tatalmazza; lényegében saját kora judaizmusának szabályait, szokásait és hiedelmeit foglalja össze. Négy fő fejezetből áll, amelyek az alábbi témaköröket ölelik fel: mindennapi előírások, a szombat, az ünnepek; étel, pénz, tisztaság és gyász; házasság; rabbinikus, civil és büntető törvénykezés. A szerző, Joszéf Káró, szefárd zsidó volt, így nem ismerte a keleti zsidóság törvényeit és szokásait; ezért a könyvet később módosította a hírneves krakkói rabbi, Móse Iszerlesz, aki kommentárját ironikusan *Máppá* (Az asztalterítő) címen jelentette meg: ebben pótolta a hiányosságokat és alkalmassá tette a könyvet az askenázi olvasók számára is.

Tudjuk, hogy a zsidóknak nem szabad kiejteniük Isten „igazi" nevét; ha a nyomtatott szövegben előfordul, szinonímákkal kell helyettesíteniük. Általában megengedett az „Isten" szónak a kiejtése más nyelveken (habár ismertem olyan német zsidót, aki Isten iránti mélységes tiszteletében és bűntől való félelmében leveleiben *Gott* helyet mindig *Gtt*-et írt; a lubavicsi rabbi néhány olasz követője is *Dio* helyet inkább *D-o*-t használ); azonban a *Sulhán Árukh* és a *Máppá* szerzőit inkább az foglalkoztatta, hogy mi megengedett egy nyilvános fürdőben, ahol a mezítelen testek jelenléte a környezetet igencsak profánná változtatja; ezért a fürdőben, ha lehet, kerülni kell Isten nevének kiejtését, „még németül vagy lengyelül is". Ez a kiegészítés nyilvánvalóan Iszerlesztől származik; és különben is, kevéssé valószínű, hogy 1500 körül oly sok nyilvános fürdő lett volna Spanyolországban. Hasonlóan nem ajánlatos levelünket „adios"-szal, „adio"-val vagy „adieu"-vel zárni, mivel a tinta könnyen elmaszatolódhat, vagy a levél esetleg szemétkosárba kerül.

A mezítelenség fogalma meglehetősen tág, főleg ami az asszonyokat illeti: minden, egyébként fedett testrész mezítelennek számít, így a haj is. Vagyis minden, ami megragadhatja a férfiak figyelmét, és elvonhatja gondolataikat az Istenről való elmélkedéstől, mezítelenségnek számít – ezért „az éneklő asszony hangja" is a mezítelenséghez hasonló elbírálás alá esik.

Hasonló szélsőségekre hajló törekvés figyelhető meg a tekintetben is, hogy mindenáron „kerítést emeljünk a törvény köré" a szombati munkavégzést illetően. A korabeli paraszti és kézműves élet mindennapi tevékenységének szabadon csapongó képzelettel való kibővítését tapasztaljuk. Tilos a szőlőpréselés; ezért bármi másnak a „préselése" szintén tiltott, például nem szabad gyümölcsöt préselni; ám ha az ily módon nyert levet kiöntik, mégis szabad préselni, így például megengedett a saláta kifacsarása. Tilos a vadászat: ám mi legyen a bolhákkal? Megfogható, elhajítható, ám nem nyomható agyon. A vadászat egyben elkapás és csapdába ejtés is, ezért egy bőrönd vagy táska lezárása előtt meg kell győződnünk arról, hogy nincsenek benne legyek vagy molyok; ha bezárnánk őket, vadásznánk akaratunk és szándékunk ellenére, és így megtörnénk a szombatot.

Mi a teendő, ha pont szombaton derül ki, hogy fürdőkádunk kilyukadt? Nem szabad bedugaszolni a lyukat, mivel ez munka lenne, de nem szabad szolgálónkat vagy keresztény barátunkat sem megkérni erre, hiszen tilos másokat dolgoztatni. Még kevésbé engedhetjük meg magunknak azt, hogy a munka kifizetését másnapra ajánljuk fel, mivel ez szerződésnek tekinthető, és szombaton tilos szerződni.

A javasolt megoldás a következő: amennyiben a kár súlyosnak ígérkezik, személytelenül megjegyezhetjük: „Amennyiben valaki megjavítaná, nem bánná meg".

A pihenés és vigadozás napján tilos a betűvetés és a betűk kitörlése is, ami talán egy olyan korszak emlékét őrzi, amikor az írást még kőbe vésték. E tilalom lenyűgözően szerteágazó okfejtések forrásává vált. Tilos betűket rajzolni vagy akárcsak firkálni egy párás ablaküvegen; ha könyvet veszünk a kezünkbe, ügyelnünk kell arra, nehogy körmünk esetleg nyomot hagyjon fedelén; ugyanakkor megengedett olyan sütemény elfogyasztása, amelyen írás található. A söprés szintén törlésnek minősül, és ezért a fogalom merész kiszélesítése révén a tiltott munkavégzés kategóriájába esik; ám megengedett a söprés, amennyiben „nem a szokásos módon" végezzük, például seprű helyett

*Megjelent a szerző *Other people's trades* című esszékötetében, az angliai Alacus kiadónál.

libatollat használunk. Tilos tüzet gyújtani vagy azt eloltani. Természetesen megengedett, sőt kötelező a tűzoltás még szombaton is, ha a tűz emberi életet veszélyeztet; ám „ha ruhanemű kap lángra, a nem égő részre önthető víz, ám az égő részre közvetlenül nem".

A bálványimádás undorítónak tekintendő. Még csak pillantásra sem méltathatjuk a bálványokat, óvakodnunk kell attól, hogy túl közel kerüljünk egy bálványhoz, és legalább négy könyöknyi távolságot kell tartanunk tőle. Ha, példának okáért, pont akkor lépünk tüskébe, amikor egy bálvány mellett haladunk el, nem szabad lehajolnunk, hogy kipiszkáljuk, mert ez esetleg tiszteletadásnak tűnhet mások szemében: ám ha senki sincs közelünkben, akkor sem hajolhatunk le, mert a későbbiekben ez az esemény így idéződhet fel emlékezetünkben. Távolabb kell mennünk, vagy le kell ülnünk, de legalábbis hátat kell fordítani a bálványnak.

Ami pedig húsos és tejes ételek egyidejű fogyasztásának tilalmát illeti, a megfogalmazott lehetőségek és megoldások a sakkjátékosok tanulmányaira és találmányaira emlékeztetnek, más szóval elegánsan valószínűtlen helyzeteket tételeznek fel, amelyek elvontak ugyan, ám felettébb alkalmasak éleselméjű érvelésre. Ha két jámbor zsidó egy asztalnál étkezik, ám az egyik húsosat eszik, a másik tejeset, vonalat kell húzniuk, de legalábbis határt kell vonniuk az asztalterítőn, hogy elválasszák egymástól a két területet. Nem szabad egyazon pohárból inniuk, mivel ételmaradékok tapadhatnak hozzá. Amennyiben a húsos étellel együtt mandulatejes fogást is készítünk, néhány szem mandulát benne kell hagyni, hogy láthatóvá váljék: nem valódi tejről van szó.

Mit mondjunk erről a labirintusról? Hogy egy letűnt korszak terméke? Elfecsérelt idő és éleselméjűség? A vallásos érzület szabályokká való lealacsonyítása? A *Sulhán Árukh* vajon eldobandó elfelejtendő, vagy éppenséggel megvédendő? Amennyiben megvédendő, hogyan tegyük ezt? Nem hiszem, hogy ezt a könyvet és magát a rítust el lehetne intézni egy könnyed legyintéssel, mint azt más, bennünket nem érintő dolgok esetében tesszük. A rítus, minden rítus, sűrített történelem és őstörténet; finom, bonyolult szerkezetű mag, megoldandó rejtély; amennyiben megoldjuk, segítségünkre lehet más, minket már közelebbről érintő rejtélyek megoldásában. Hiszen a nevek mégiscsak jelentenek valamit.

Ezen túlmenően, ebben a *Sulhán Árukhban* kortalan vonzódást is érzek, vonzódást a subtilitas, az elme érdek nélküli játéka iránt: a szőrszálhasogatás nem a lusták időtöltése, inkább szellemi edzés. E különös oldalakon felfedezni vélem a merész viták iránti ősi vonzódást, a szellemi rugalmasságot, amely nem retten vissza az ellentmondásoktól, sőt örömmel fogadja, mint az élet elkerülhetetlen velejáróját; az élet pedig a *Hálákha*, a rend győzelme a Káosz fölött, ám a *Hálákha* zegzugos, vannak még feltérképezetlen kivételek, engedmények, kedvezmények benne, sőt itt-ott nélkülözi a rendet is. Aki ezeket eltörli, könnyen bajba juthat, hiszen talán épp ezek rejtik jövőnk csíráját, mivel a világegyetem szerkezete is roppant bonyolult, bonyolultak a törvények is, amelyek uralkodnak benne, és évről évre bonyolultabbnak bizonyulnak azok a törvények, melyeknek az atomi részecskék alávetik magukat. Gyakran idézik Einstein szavait: „Isten ravasz, de nem gonosz"; vagyis ravasznak kell lennie, hiszen képmására teremtődött, annak is, ki őt követi. Feltűnően sok kelet-európai zsidó található a fizikusok és a kibernetikusok között: lehetséges-e, hogy kifinomult szellemük talmudi örökség?

Mindazonáltal én a *Sulhán Árukh* szigorú szerkezete mögül a számomra oly kedves kacagást vélem kihallani: ugyanazt a kacagást, amelyet azok a zsidó viccek váltanak ki, ahol a szabályokat merészen a fejük tetejére állítják, és a kacagás tőlünk, „modern" olvasóktól ered. Aki leírta, hogy egy bolha agyoncsapása vadászatnak minősül, vagy hogy egy olyan könyv felnyitása, amelynek gerincén írás van, *valószínűleg* nem megengedett szombaton, minden bizonnyal jóízűen kacagott eközben, ugyanúgy, ahogy mi is kacagunk, miközben olvassuk: nem sokban különbözhetett tőlünk, még ha fő gondja a megengedhető és a nem megengedhető közötti különbségtétel volt is, míg mi inkább pénzügyi bizonylatokkal vagy éppenséggel alfanumerikus kódokkal bíbelődünk.

Seleanu Magdaléna fordítása

Ámír Gilboá*

Izsák

Apámmal és velem
járta az erdőt a hajnali nap.
Jobbkezem apám balkezében.

Áldozókés villámlott a fák közt.
Véres levélről rebbenő szemem
megijesztett.

Apám, apám, siess, mentsd meg Izsákot,
ne hiányozzék senki délben az asztalodtól.

Az én torkomat metszik el, fiam,
az én vérem az ott a levélen.
És elfúlt a hangja,
és arca fakó lett.

És kiáltottam volna, kínlódtam, hogy ne
higgyem.
S felpattant a szemem,
felocsúdtam.

A jobbkezemből
kifutott a vér.

Csordás Gábor fordítása

*Gilboá, Ámír – 1917-ben született az ukrajnai Volhíniában, 1937-től Erec Jiszráélben élt. A második világháború idején a brit hadseregben szolgált. Volt munkás és egy nagy könyvkiadó szerkesztője, 1941-ben kezdett publikálni. 1984-ben halt meg Tel-Avivban. Irodalmi Izrael-díjat kapott. Verseskötetei: *Versek reggel, reggel* (1953), *Kékek és vörösek* (1964), *Az alvók ajkáról kívántam írni* (1968) és *Gazella, küldök neked* (1972).
A vers az Európa Könyvkiadónak a nyári könyvvásárra megjelenő Dávid tornya című antológiájában szerepel.

LUÁH

Imaidők

BUDAPESTEN

Templomok	Január 3-4. Péntek este	Január 3-4. Szombat reggel	Január 10-11. Péntek este	Január 10-11. Szombat reggel	Január 17-18. Péntek este	Január 17-18. Szombat reggel	Január 24-25. Péntek este	Január 24-25. Szombat reggel
Hősök (Wesselényi u. 7.)	18.00	9.00	18.00	9.00	18.00	9.00	18.00	9.00
Frankel L. u. 49.	17.30	10.30	17.30	10.30	17.30	10.30	17.30	10.30
Hegedüs Gy. u. 3.	16.00	9.30	16.00	9.30	16.15	9.30	16.15	9.30
Vasvári P. u. 5.	18.00	9.00	18.00	9.00	18.00	9.00	18.00	9.00
Thököly út 83.	17.30	9.00	17.30	9.00	17.30	9.00	17.30	9.00
Hunyadi tér 3.	18.00	9.00	18.00	9.00	17.30	9.00	17.30	9.00
Bethlen tér 2.	16.30	9.30	16.30	9.30	16.30	9.30	16.30	9.30
Nagyfuvaros u. 4.	18.00	8.00	18.00	8.00	17.00	8.00	17.00	8.00
Rabbiképző, József krt. 27.	18.00	8.45	18.00	8.45	18.00	8.45	18.00	8.45
Kazinczy u. 27.	16.00	8.00	16.05	8.00	16.15	8.00	16.25	8.00
Alma u. 2.		8.00		8.00		8.00		8.00
Kórház, Amerikai u. 53.	16.00	7.30	16.05	7.30	16.15	7.30	16.25	7.30
Páva u. 39.	18.00	9.00	18.00	9.00	18.00	9.00	18.00	9.00
Dózsa Gy. út 55.	18.00	9.30	18.00	9.30	18.00	9.30	18.00	9.30
Berzeviczy u. 8.	17.30	9.30	17.30	9.30	17.30	9.30	17.30	9.30
Károli G. tér 5.	16.30	10.00	16.30	10.00	16.30	10.00	16.30	10.00
Kispest, Báthory u. 34.	17.30		17.30		17.30		17.30	
Visegrádi u. 3.	16.00	8.30	16.05	8.30	16.15	8.30	16.25	8.30
Desewffy u. 23.	16.00	8.00	16.05	8.00	16.15	8.00	16.25	8.00
Teleki tér 22. (szefárd)		8.00		8.00		8.00		8.00
VIDÉKEN								
Győr (Köztársaság tér 3.)	16.30		16.30		16.30		16.30	
Szeged (Gutenberg u. 20.)	17.00	9.00	17.00	9.00	17.00	9.00	17.00	9.00
Debrecen (Pásti u. 4.)	15.45	8.00	15.55	8.00	16.00	8.00	16.15	8.00
Nyíregyháza (Mártírok tere 6.)	15.45	8.00	15.55	8.00	16.00	8.00	16.00	8.00
Miskolc (Kazinczy u. 7.)	18.00	8.00	18.00	8.00	18.00	8.00	18.00	8.00
Pécs (Fürdő u. 1.)	17.30	10.30	17.30	10.30	17.30	10.30	17.30	10.30
Kiskunhalas (Petőfi u. 1.)	17.00		17.00		17.00		17.00	
Szombathely	17.00		17.00		17.00		17.00	
Kaposvár (Berzsenyi u. 14.)	17.30		17.30		17.30		17.30	
Nagykanizsa (Fő u. 6.)	17.30		17.30		18.00		18.00	

A Rumbach utcai templom hívei a Hősök imatermében imádkoznak.

NAPTÁR

1992.

Jan. 3. Péntek
Tévét 27. Gyertyagyújtás: 3.47

Jan. 4. Szombat
Tévét 28. Szombat kimenetele: 4.58
Újhold hirdetés

Jan. 5. Vasárnap
Tévét 29. Jom Kippur Kátán

Jan. 6. Hétfő
S'vát 1. Ros Hódes
Újhold

Jan. 10. Péntek
S'vát 5. Gyertyagyújtás: 3.55

Jan. 11. Szombat
S'vát 6. Szombat kimenetele: 5.06

Jan. 17. Péntek
S'vát 12. Gyertyagyújtás: 4.03

Jan. 18. Szombat
S'vát 13. Szombat kimenetele: 5.14

Jan. 20. Hétfő
S'vát 15. Hámisá Ászár bis'vát
Fák ünnepe

Jan. 24. Péntek
S'vát 19. Gyertyagyújtás: 4.15

Jan. 25. Szombat
S'vát 20. Szombat kimenetele: 5.24

Jan. 31. Péntek
S'vát 26. Gyertyagyújtás: 4.26

Febr. 1. Szombat
S'vát 27. Szombat kimenetele: 5.33
Újhold hirdetés

Még most sem késő!
Fizessen elő a
Szombat
ez évi számaira!

Csak 580 forintot fizet az Ybl Bank
219-98904/1264-7 számú számla,
„Szombat" 1264-7-5036 számú alszámlájára,
s jövőre tíz alkalommal kapja kézhez lapunkat:
a *Szombat*-ot!

Az utódok reménysége

A magyarországi zsidóság televíziós magazinja január 14-én, kedden 17 óra 10 perckor jelentkezik a Televízió 1. csatornáján. A műsor témája ezúttal a magyarországi zsidó sajtó. A többiek mellett a *Szombat* is bemutatkozik. A fennmaradó műsoridőben Raj Tamás folytatja a zsidó vallás jelképeiről szóló előadássorozatát.

Litván György

Szellemi progresszió a századelőn

A zsidóság szerepvállalása a társadalmi-politikai modernizációért vívott küzdelemben

A *Huszadik Század*, a Társadalomtudományi Társaság és tágabb értelemben a *Nyugat* s az új művészet társadalmi hátterét kell elemeznünk a zsidóság vonatkozásában. Egyszerűen és tényszerűen nem igaz az, amit Szekfű Gyula állított híres könyvében a *Három nemzedék*-ben: a modernista szellemet kizárólag zsidók képviselték, és ezt tisztességes magyar ember gyomra nem vette be. Ez egyszerűen nem igaz. A *Huszadik Század* alapító gárdájában eleinte többségben voltak a nem-zsidók, egy kolozsvári csoport, Gratz Gusztáv, Ferencz József, Kolosváry Bálint és mások személyében. Igaz, ezek liberálisok voltak, akik aztán a későbbi években fokozatosan kiváltak ebből a társaságból. Nem volt zsidó Pulszky Ágost, Pulszky Ferenc fia, a Társadalomtudományi Társaság első elnöke. Madzsár József, Farkas Geiza, Kovács Gábor, akik később csatlakoztak. Ott volt Maléter István, felvidéki földbirtokos, majd jogakadémiai tanár – Maléter Pálnak az 56-os Maléternek az édesapja –, aki mindvégig kitartott a demokratikus eszmék mellett. Trianon után visszaköltözött Miskolcról Eperjesre, mert rosszabbul bírta a horthysta magyarországi légkört, mint a Masaryk-féle Csehszlovák Köztársaságot.

Ilyen nem zsidó személyiségek voltak tucatjával ebben a gárdában. Az kétségtelen, hogy a Társadalomtudományi Társaság tagságának, és főleg aktív vezető szellemeinek jelentős része zsidó származású volt. A *Huszadik Század* című folyóirat 1903-as évfolyamában megtaláltam a Társadalomtudományi Társaság akkori teljes tagnévsorát, és ebből kisebb-nagyobb megbízhatósággal meg lehet állapítani, hogy kik zsidók és kik nem. Számításaim alapján mintegy 50-50 % volt a zsidók és a nem zsidók aránya a Társadalomtudományi Társaságban. Később, tehát az 1905-ös mély politikai válság és az 1906-os szakadás után a zsidók aránya valamelyest még nőtt a Társaságon belül. A Társaságnak olyan filiáléiban, mint a Galilei-kör, már egészen biztosan túlnyomó volt a zsidók aránya. Létezik egy 1913-as Galilei-köri tagnévsor. E kör a szabadkőművesség, illetve a szabadgondolkodók egyesülete és a TT közös védnöksége alatt állt.

Az emancipáció eszköze

A régi Magyarországnak a nemzetiségiekkel szemben – mint Mózes-vallású magyarokra – nagy szüksége volt a zsidókra. Ezzel magyarázható a régi Magyarország hangsúlyozott liberalizmusa a zsidókérdésben. Ez ide vonzotta Galiciából és Oroszországból az ott gettószerű képződményekbe szorított zsidókat. Nőtt azoknak a száma, akik a teljes emancipációt kívánták, akarták, és egyre inkább követelték, hogy az országban a származás tekintetében ne legyenek diszkriminációk és privilégiumok.

Ennek a törekvésnek fontos eszköze, fóruma volt a *Huszadik Század*, amelyik ezt az egalitarianizmust, a teljes társadalmi egyenlőség megvalósítását követelte. Ennek ellenére sem a *Huszadik Század* sem a Társadalomtudományi Társaság nem voltak zsidó fórumnak tekinthetők. Mindkettő nemzeti fórum volt, amely a nemzeti megújulást akarta előmozdítani. Természetes, hogy ezeket az új eszméket a zsidók könnyebben sajátították el, fogadták be maradéktalanul, mint a magyar dzsentri családok leszármazottai. Persze köztük is voltak másfélék, de ők inkább kivételt jelentettek. Eötvös József például nem dzsentri volt, hanem az arisztokráciából származott. De voltak körülötte számosan a nagy 48-as nemzedékből. A zsidó értelmiségnek csak egy kisebbsége volt, amelyik igazából a haladó táborhoz tartozott. A zsidó polgárok – most nem is beszélek a vidéken élő ortodox vagy „batyúzó" kereskedő zsidókról, akik megélhetési gondjaikkal voltak elfoglalva, nem pedig szellemi és politikai mozgalmakkal, a polgárság boldogan élt a liberális rendszerben, esze ágában nem volt ellenzékinek vagy elégedetlennek lenni, hanem kereste a boldogulás minél jobb lehetőségét ezen a rendszeren belül.

Szenvedélyes asszimilánsok voltak

Az a réteg, amelyikről most beszélünk, kisebbség volt, de olyan kisebbség, amely aktív és súllyal bírt a közéletben, amelyiknek a kezdeményezése tovább gyűrűzve eldöntött dolgokat. Ez a zsidó kisebbség volt az, amely a társadalmi progresszió táborában szolidaritásra talált a keresztény értelmiséggel. De *bennük nem volt zsidó öntudat. Ellenkezőleg: ők szenvedélyes asszimilánsok voltak.* Ezt éppen 1917-ben, a Társadalomtudományi Társaság és a *Huszadik Század* által kezdeményezett zsidó-ankét mutatta meg leginkább, ahol ennek a gárdának minden vezető embere az asszimiláció mellett foglalt állást. Bennük nem élt semmiféle zsidó identitástudat. Különböző mértékben és módon viszonyultak zsidó őseikhez. Nem olyan értelemben, hogy letagadták vagy lehazudták volna zsidóságukat, de azzal – főleg ebben az időben – tulajdonképpen nem

vállaltak közösséget. Szabó Ervin sem vállalt semmiféle ilyen közösséget. Jászi Oszkárt egyes zsidók antiszemitának tartották. A *Világ* című lapban, melynek ő volt a főmunkatársa és állandó vezércikkírója, egyszer megjelent egy felháborodott olvasói levél, vagy talán nem is olvasó volt az, hanem maga a szerkesztő írta „Egy zsidó" aláírással, kikérve és visszautasítva azt, hogy amikor Jászi a grófi nagybirtokról és a zsidó uzsoratőkéről beszél, miért teszi oda az uzsoratőkéhez a zsidó jelzőt! Akkor Jászi egy hosszabb nyílt levélben válaszolt, és azt írta, hogy éppen azért, mert ezeknek az uzsorás, a pénzügyi- és bankéletben ilyen „cápaszerepet" betöltő zsidóknak nagy része a magyar sovinizmusnak, nacionalizmusnak fő támasza (mint Elek Pál és mások). Ezeket igenis le kell zsidózni, hogy ne lehessenek támogatói az országrontó nacionalista-soviniszta politikának. Ez volt az érve. Később is – már az emigrációban – valamilyen cionista szervezet fordult hozzá, és ő ezeket a leghatározottabban utasította vissza. Öregkorában támadt fel benne valamiféle zsidó identitástudat. Őt egyébként 4-5 éves korában keresztelték át Nagykárolyban, református hitre.

Egy válsághelyzetben, – mert nyilvánvaló volt, hogy az ország akkor már évtizedek óta mély krízishelyzetben volt és valamilyen irányban meg kellett változnia, meg kellet újulnia – föllép egy jelentős részében zsidó értelmiségi csoport, egy új nemzeti ideológia kezdeményezőjeként és irányítójaként azzal, hogy le kell rombolni a tradicionális nézeteket és új történelmet, új történelmi szemléletet kell adni a magyarságnak, a nemzetnek. Nem Werbőczyt, hanem Dózsát, szóval nem a főpapokat és a királyokat, hanem Martinovicsot és másokat, azokat, akiket a történelemből kitagadott az úri-nemzeti emlékezet, előtérbe kell helyezni és méltó emléket állítani nekik. Azt lehet modani, hogy nagyon erős, szinte elviselhetetlen kihívás volt ez a nemzeti értelmiség és a középosztály konzervatív elemei számára. Tetézte mindezt az a kudarc, amely egészen különböző és nagyrészt külső okokból az 1918-as demokratikus forradalmat érte. Azt a forradalmat, amely tulajdonképpen ennek a gárdának, ennek az ideológiának a győzelmét hozta meg. Tiszavirág életű győzelmet. Az antant hatalmak rászabadították az országra a velük szövetséges viszonyban álló cseh, román, délszláv nemzetiségeket és szomszédokat, még a békekötés előtt lehetővé tették mindezeknek a vegyes lakosságú – és részben még színmagyar területeknek – leszakítását. Ez a csapás, a humánus elveknek és a demokratikus ideológiának, racionalista illúziónak olyan bukását eredményezte, amely aztán nagyon könnyűvé tette a konzervatív tábor felülkerekedését. Tizenkilenc őszétől kezdve mindezt még tetézte, az első magyar proletárdiktatúra szerencsétlen, erőszakos, (mindent egyszerre és rosszul megoldani akaró) politikája. Külpolitikájában, nemzetvédelmében tanúsított, egy ideig heroikus kísérletei ellenére ez olyan csődtömeget jelentett, amely a progressziót és a zsidóságot egyszerre és egyformán súlytotta.

Akik a polgári radikalizmust nem vállalták

Nem csoda – bár nagyrészt szomorú –, hogy úgy telt el a következő negyedszázad, hogy ez az egész demokratikus ideológia és gondolkodásmód gettóba szorult, csupán egy olyan folyóirat köré, mint amilyen például a *Századunk* volt. S amikor fellépett egy új reformnemzedék – a népi írók, a falukutatók –, ezek nem merték vagy nem akarták vállalni a folytonosságot a régi falu-, város és társadalomkutatókkal. Többékevésbé csendesen, esetleg agresszíven elhatárolták magukat etttől az egész ideológiától, a polgári radikalizmustól. Egy olyan radikális, a társadalom megértésére, megváltoztatására törekvő történelmi személyiség, amilyen például Bajcsy-Zsilinszky Endre, még 1943-ban is, mikor balra tartó útjának majdnem a csúcsára ért, így írt az oktobristákról (A levél Supka Gézához, a magyar polgári demokratikus mozgalmak egyik jelentékeny, bár nem igazán radikális alakjához íródott, 1943 szeptember 7.-én):

Ami pedig az októberizmust illeti, hát én kezdettől fogva képtelen voltam arra, hogy e nagy kalap alá foglaljak mindenkit, akár elítélő, akár fölmentő szándékkal. Egészben véve, inkább gyámoltalanoknak, mint bűnösöknek tartom őket, és csak sajnálni tudom, hogy olyan értékek, mint Juhász Nagy Sándor, Nagy Vince októbristáknak lebélyegeztetvén, kimaradtak a magyar politikából. Az ellen is régóta küzdök, és a legutóbbi könyvemben is világosan megírtam, hogy céltudatos történethamisítással az egész szentistváni magyar birodalom összeomlását e részben rosszhiszemű, részben vak, részben gyönge emberekből, részben pedig félreállított értékekből alakult októbrista rendszer nyakába varrják mindenestül.

Nem ambivalens magatartás!

Vezér Erzsébet irodalomtörténész az alábbiak közlésére kérte fel a *Szombatot:*

Nem tudom, milyen alapon, de mindenképpen tévesen került be Schweitzer Gábor Színe és fonákja *című beszámolójába (mely a Batthyányi Társaság konferenciáját foglalta össze a Szombat 1991. novemberi számában) előadásom summázataként az, hogy „Ady Endre ambivalens viszonyulását" vizsgáltam a századelő zsidókérdéséhez. Én ugyanis azt fejtettem ki, hogy Ady Endre egyértelműen magyarkérdésnek tekintette a zsidókérdést, tehát nem filoszemitaként, hanem a magyar demokrácia, a magyar polgárosodás érdekében harcolt mindvégig mindenfajta nacionalizmus és antiszemitizmus ellen. Ez, úgy érzem, egyáltalán nem ambivalens magatartás. Bár ma is ez volna a zsidókérdés megítélésének kiindulópontja.*

Bajcsy-Zsilinszky ezidőben már szembeszáll azzal a felfogással, amit fiatal korában maga is vallott, nem ért egyet azzal, hogy az egész trianoni sokkot és katasztrófát az októbristák nyakába varrják.

Ki vezesse az országot és kinek a nevében?

A háborúnak abban a befejező szakaszában, amikor a szövetséges győzelem már nem volt kétséges, az antifasiszta erők nagyon távol álltak egymástól, s mint láttuk, Bajcsy-Zsilinszky előbb hajlandó a szociáldemokratákkal szövetkezni, mint az októbristákkal. Ő Károlyi Mihályt nevezi meg, akivel kölcsönösen nem szerették egymást. Károlyi 1943-ban tette közzé emigrációs programját, Jászihoz intézett nyílt levél formájában az amerikai és angliai magyar nyelvű sajtóban, és ebben pontosan azt írja, hogy „volt horthystákkal és ellenforradalmárokkal, volt különítményesekkel nem szövetkezem, a magyar népnek el kell követnie az én bűneimet" – már, amit annak tartanak, ahhoz, hogy megváltódhasson, szakítania kell a „nem, nem sohával", ki kell békülnie a szomszéd államokkal, szovjet orientációt, legalábbis toleráns, a szovjetek iránt nyított magatartást kell tanúsítania, s az egész régi magyar soviniszta ideológiával szakítani kell ahhoz, hogy a demokrácia útjára lépjen. S majdnem, hogy megnevezi Bajcsy-Zsilinszkyben azt a típust, amelyikkel ő nem tud és nem akar együttműködni. Az emigrációnak egyik rákfenéje volt, hogy ők sem Londonban, sem Amerikában nem tudtak kiegyezni. Nem mintha ez a végeredmény szempontjából döntő lett volna, de akkor még nem lehetett látni, hogy mennyire nem számít a londoni, a New York-i és egyéb emigráció, hogy nem ott dől el a távolabbi magyar jövő. Amerikában is volt, akit Jászi, Vámbéry és mások részben azzal vádoltak, hogy habsburgista, részben pedig, hogy a Horhy-rendszert akarja átmenteni, és a majdan elvesztett háború után esetleg módosított formában új életre kelteni. Nyilvánvaló, hogy itt rendkívül mély ellentétekről volt szó, s az értelmiségnek ezek a csoportjai továbbra is riválisak maradtak a húszas és méginkább aztán a harmincas években, mikor az urbánus-népi viaskodás és kölcsönös vádaskodás elkezdődött. Függetlenül attól, hogy hol volt a kisebb vagy a nagyob igazság, a vita lényegében akörül folyt – és ennek a „feltámadásai" még a közelmúltban is arról szóltak –, hogy *ki vezesse ezt az országot és kinek a nevében*. Ez volt tulajdonképpen ennek a század eleje óta folytatott szellemi háborúskodásnak a tétje.

Híven kitartottak a demokratikus gondolat mellett

Miután a progresszív irányzatról, ennek érdemeiről, eredményeiről és fogyatékosságairól próbáltam szólni, befejezésül csak annyit: ezt az irányzatot sokszor vádolták nemcsak hazafiatlansággal, hanem életidegenséggel, doktrinérséggel is. Ebben nyilván ezt is ki lehet mutatni, itt-ott elég sok igazság van. Itt utalnék vissza a bevezetőben mondottakra: más irányzatok, mint például a népi indíttatású falukutatás, az egész népi ideológia, az új népi romantika, nagyon sokat tártak fel ennek az országnak, ennek a társadalomnak a valóságából, olyat is, amit ezek a városi szemek nem vettek annyira észre. Szóval, mindenféle eszmetörténeti összehasonlításokat lehetne tenni. Ha ezektől mégis valamit tanulhatunk, s valamiért igazán becsülhetjük őket doktrinérségük ellenére, vagy azzal együtt, akkor talán azt mondhatnám, hogy a század valamennyi politikai irányzata közül mégiscsak ez, a századelőn indult progresszív, radikális, társadalomtudományi és politikai gondolkodás volt az, amely a leghívebben – bár sokszor elszigetelten, doktrinéren, gettóhelyzetben, de mégis a leghívebben – kitartott a demokratikus gondolat mellett, és minden fogyatékosságával együtt ezt őrizgette, és a legkevesebb engedményt tette mindenféle antidemokratikus jobb- és baloldali tendenciáknak. Ez az – azt hiszem –, ami ennek a progresszív irányzatnak a legfőbb érdeme, és amiért a legnagyobb megbecsülést érdemli ma is, ez az, amit érdemes tőle megtanulni, miközben mást valószínűleg más irányzattól lehet és érdemes.

Négyszáz éve:

Habsburg-Lőw találkozó

5392 Ádár hó 4-én, immár négyszáz éve találkozott Prágában az akkori császár, *Habsburg Rudolf* és a kelet-európai zsidóság akkori vezetője, a prágai *Lőw* rabbi (a Maharal).

A Nemzetközi Történész Diákszövetség, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület *(Raj Tamás)*, a Chabad ház *(Baruh Oberländer)*, a Magisztrátus *(Konrád György)*, a prágai Magyar Nagykövetség *(Varga György)*, a prágai Köztársasági Elnöki Hivatal tanácsadója *(Hurcik Péter)*, valamint az Európa Parlament elnökhelyettese *(Habsburg Ottó)* is jelezte többek között az évforduló alkalmából esetleg szervezendő szümposzion, és/vagy kiállítás megnyitó *(Thury Levente* – Maharal családtag szobrász) formájában történő megemlékezés iránti érdeklődését.

Az utazásra, úgy tűnik, nem találunk szponzort, de a prágai szállás lehetősége némi segítséggel biztosítható. Az idén február 8-ra eső évfordulóra történő utazásról érdeklődni lehet Szűcs Tamásnál, a Nemzetközi Történész Diákszövetségnél (ELTE, Bölcsészkar, Pesti Barnabás u. 1-3. I. emelet), illetve Kozma Györgynél, telefon: 155-96-36.

K. Gy.

Holländer György

Nem holt nyelv a héber!

Nyílt levél dr. Komoróczy Gézához

Tisztelt Tanár úr!

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesületben nemrég előadást tartottam a zsidóság nyelveiről, amire Önt is meghívtam. Sajnos nem jött el, és így nem volt módunk vitatkozni a rádióban elhangzott következő kijelentéséről: „Holt nyelvekkel foglalkozom, az ókori Mezopotámia, Elő-Ázsia nyelveivel. Ezek mind olyan nyelvek, amelyek a szemünk láttára haltak ki (mint a héber, az arámi) illetve szorultak vissza a hétköznapi családi használatból a szakrális szférába."[1]

Nagyon meglep, hogy Ön, az MTA Judaisztikai Kutatócsoportjának és az ELTE Asszíriológiai és Hebraisztikai Tanszékének vezetője a hébert a holt nyelvek közé sorolja.

Ellenvéleményemet és kérdéseimet azért fogalmazom meg nyilvánosan, mert egyetértek Hájim Rábinnal, a Héber Egyetem tanárával abban, hogy „a mai nyelvünket az ősi források nyelvével összekötő kapcsolat rendkívüli fontosságú társadalmi és pszichológiai szempontból, mert ez a kapcsolat fűzi össze a ma Izraelben beszélt nyelvet Izrael népének történetével."[2]

A Magyar Értelmező Kéziszótár (1972) meghatározása szerint a héber „az ókori zsidóság sémi nyelve, az izraeli ritusban és Izrael államban ma is használt nyelv." Az izraeli Even Sosán-féle értelmező szótár szerint pedig: „a zsidók ősi történelmi nyelve, amelyen a Biblia, a Misna és a héber irodalom más alapművei létrejöttek és megíródtak. A héber a szétszóratás alatti dermedtségéből a legutolsó nemzedékek idején kelt életre, és jelenleg Izrael Állam hivatalos nyelve."

Az idézetek tényalapja, hogy a héber „egyedüli a világ nyelvei között abban, hogy a mai héber anyanyelvű óvodás korú gyerek megérti, amit a Bibliából olvasnak fel neki, és a ma héberül beszélők fordítás és előzetes nyelvtani tanulmányok nélkül megértik a 3000 évvel ezelőtt írt szövegeket."[3]

Ezért nincs fordítás az izraeli hadsereg katonái számára hivatalosan kiadott Bibliában sem. A Tórából vett és legalább 3000 éves szövegű „Smá Jiszráél!" – imát a mai nyelven sem lehetne másképpen megfogalmazni.

Vagy egy másik közvetett bizonyíték. Az ultraortodox zsidóságnak az a része, amely Izraelben sem hajlandó héberül beszélni, szintén az ősi és a modern nyelv azonosságára hivatkozik.

Természetesen 3000 év alatt a héber sokat változott. Hosszú ideig csak kevesen beszélték. Szakaszai – a bibiliai, a misnai, a rabbinikus és a modern – akár külön nyelvekként is felfoghatók[4] (mint az ó-angol és a közép-angol), de azért még héber marad. Sosem volt olyan zsidó nemzedék, amely elődeitől ne kapta, utódainak át ne adta, valamilyen célra ne használta vagy teljesen elfelejtette volna. A héber egysége leginkább ebben a folytonosságban fejeződik ki.

Nem minősíthető a héber holt nyelvnek azon az alapon sem, hogy „a szemünk láttára szorult vissza a hétköznapi családi használatból a szakrális szférába." Csak kicsit kell kitágítanunk a szemhatárt, és máris megjelennek előttünk az Angliától Kínáig vagy a mohamedán világból a keresztény világba utazgató kereskedők, akik az útjukba eső minden zsidó közösséggel héberül vették fel a kapcsolatot. De nem tartozik a „szakrális" szférába a Schulhof Izsákhoz hasonló számtalan szerző naplója, útleírása sem, bár ezek héberül íródtak. A spanyol-zsidó költészet jórésze sem. (Jehuda Hálévi életművének jelentős részét a „Hétköznapi versek" alkotják!) Családi körbe tartozik viszont, hogy az askenázi zsidóknál „a más városban tanuló jesiva-növendék leveleit anyjának jiddisül, apjának héberül írta."[5] A világon 1557 és 1920 között kiadott 635 héber nyelvű sajtótermék többségét is valószínüleg családi körben olvasgatták.[6]

De nem a vég nélkül sorolható példák a fontosak, hanem a lényeg, amit a zsidó nyelvek legkiemelkedőbb tudósa, Max Weinreich fogalmazott meg az askenázi zsidóság nyelvhasználatával kapcsolatosan: „A választóvonal nem aszerint húzódik, hogy szent vagy hétköznapi dologról van szó, nem is aszerint, ki használja a nyelvet – tudós vagy tudatlan. A jiddis és a héber egyaránt szolgál szent és köznapi dolgok kifejezésére és mindkettő az egész közösségben. A jiddis a beszéd, a héber elvileg az írás nyelve."[7]

A fentiek előrebocsátása után most megkérdezem Öntől, hébernek tartja-e az Izraelben ma használt nyelvet. Ha nem, miért nem? Ha pedig igen, miért állította, hogy a héber holt nyelv, illetve a szemünk láttára visszaszorult a szakrális szférába?

Jegyzetek

1. Gondolat-jel, lásd a *168 óra* 1991 okt. 8-i számát.
2. Hájim Rábin, *Irányzatok és problémák a héber kutatásában és oktatásában*, Tudományos előadás, Varsó, 1980, héberül.
3. Hájim Rábin, idézett mű.
4. „A Tóra nyelve egy dolog, a bölcsek nyelve más dolog" – babilóni Talmud, Hulin, 137b
5. Max Weinreich, A *jiddis nyelv története*, 1. kötet, 59. oldal, jiddisül.
6. Probst, 1922. J. Fishman idézi a *Soha ne mondd, hogy meghalt!* című tanulmánygyűjteményhez írt előszavában, Hága, 1981, angolul.
7. Max Weinreich, idézett mű, 59. oldal.

Komoróczy Géza

Élő nyelv, holt nyelv, szent nyelv

Egy történeti tanulmányom (*2000*, 1991. szept.) kapcsán készült rádióinterjúban, melyet a *168 óra* is közölt (1991. okt. 8.), röviden szólva, arról elmélkedtem, hogy népek, nyelvek, nemzetek nem örök életűek: kihalnak, megváltoznak, s identitásuk fenntartásában a nyelv legfeljebb csak az egyik tényező lehet. Mondanivalóm, áttételesen, a magyar nemzeti tudat bírálata volt; közvetlen példáimat az ókori Keletről vettem.

Megtámadta Holländer György egy mondatomat, mérgesen, hevesen és élesen, két vagy három alkalommal is: előbb az ÉS „páratlan oldal"-án (1991. okt. 18.), majd két héttel később (okt. 30.) a Magyar Zsidó Kulturális Egyesületben tartott előadásában, és végül az előttünk fekvő cikkben, melyet – úgy látszik – oly fontosnak tart, hogy már megjelenése előtt kéziratban többeknek is a kezébe adott – magam is egy ilyen kéziratos példányát láttam először. Aligha megérdemelt kitüntetés számomra, hogy hosszú heteken át foglalkoztatta őt az említett rádióinterjúnak némely – az eredeti összefügésben csak mellékes – szava; őszinte örömet okoz, hogy ennyire fontos neki, mint egyébként nekem magamnak is, a vita tárgyául választotta téma: a héber nyelv története. Holländer, akit jóformán nem ismerek, s akinek általa és ÉS-ben fölemlített „annyi" fordítása közül, röstellkedve bevallom, én mindössze egyetlen egy rövid hírlapi közleményét láttam (ha jól emlékszem, Isaac Bashevis Singer Nobel-díjas beszéde volt): nos, H. most arra érez indíttatást, hogy védelmébe vegye velem szemben a mai héber nyelvet: az *ivrit*et. Úgy érvel ellenem, mintha a rádióban a mai izraeli hébert én holt nyelvnek nyilvánítottam volna, mintha kétségbe vonnám, hogy a bibliai hébernek köze van a maihoz. Ha kioktatni akar, vagy éppen velem szemben tartja szükségesnek védelmezni a hébert: lelke rajta. Ugyan mit mondtam, ami ilyen színpadiasan indulatos fellépésre készteti? Az interjúban, mint idézi is, azt állítottam, hogy holt nyelvekkel foglalkozom, Mezopotámia, az ókori Elő-Ázsia nyelveivel. Mi tagadás, ez így van. Továbbá, állítottam még, hogy a héber és az arámi – az ókori Elő-Ázsiáról volt szó – a hétköznapi, családi használatból visszaszorult a szakrális szférába. Ennyi. Ugyan mondtam-e ezzel a két állítással egyszersmind azt is, ami miatt H. azon nyomban, még első felindulásában, egy nagy tekintélyű rabbi barátjának telefonált (a rabbi – szerinte – nyomdafestéket nem tűrő válaszát tapintatosan elhallgatja az ÉS-ben), majd a kertjében füvet nyíró szomszédjához fordult (az ő durva szavait viszont idézi), és még mindig nem nyugodván meg, tollat ragadott, hogy cikket írjon, két helyre is: szóval, mondtam-e, hogy az *ivrit* holt nyelv volna? A legkevesebb, amit kijelenthetek: ha valaki így érti az interjúban mondott szavaimat, az félreolvasta őket. Az igazság kevéért meg kell mondanom: máshol, régebben, bár H. ezt nem említi, ismernie sem kell, valóban beszéltem arról, hogy a bibliai héber holt nyelv; de itt és most, mint a rögtönzött rádióinterjú rövidre vágott szövegének nyomtatott változatából kitetszik, történetesen nem. Nem tudom, H. nem szántszándékkal értetlenkedik-e; mindenesetre, a magáét mondja, csak ürügy számára a futó utalás, a szövegemet nem olvasta figyelmesen vagy nem akarta megérteni (ez, persze, magában véve nem baj). Cikke azonban mintha egy becsületsértés vagy gyalázkodás miatt akarna kérdőre vonni. Harmincadik éve, hogy az egyetemen tanítom a bibiliai hébert (is): éppen énellenem kell megvédeni? H. hatásvadászó kérdéseire eszem ágában sem lett volna válaszolni, mint ahogy észrevétlenül hagytam indulat hevítette ÉS-jegyzetét is; de most a *Szombat* szerkesztősége kért, s ezért – megbecsülésből a folyóirat és olvasói iránt – egy-két szó erejéig mégis szeretném elmondani a véleményemet, nem H. megjegyzéseiről, hanem inkább – és pusztán ezek ürügyén – a bibliai héber nyelv történetéről és sorsáról.

Hadd kezdjem azzal az iskolás megállapítással, hogy a „holt nyelv" kifejezés egyszerűen nyelvészeti, nyelvtudományi fogalom, amely meghatározott nyelv-szociológiai állapotokat jelöl. A holt nyelv minősítés mint nyelvészeti vagy nyelv-szociológiai szakkifejezés semmiképpen sem pejoratív. Holt nyelv Homéroszé, azt hiszem, a Koráné is, holt nyelv a latin, és nincs ebben a minősítésben semmi bántó a mai görögökre, arabokra vagy olaszokra nézve.

Az élő nyelvet nemcsak az teszi, hogy használják, hogy beszélnek vagy írnak rajta; mert akkor a latin élő nyelv lett volna Magyarországon még a 19. század első felében is. Az újkori – szűk körben még napjainkban is használatos – latin azonban inkább „második" nyelv, irodalmi, még ha fejlődik és romlik is a klasszikus mintához képest. Iskolában tanulja meg az ember. Másodlagossága éppen abban áll, hogy használatát a klasszikus „minta" szabja meg. Azt hiszem, a megtámadtatás kockázata nélkül állíthatom, hogy a sumer holt nyelv (a *2000*-ben egyébként erről szól a cikkem); mégis, egy ízben sikerült egy pohárköszöntőt mondanom sumerül – igaz, Jerevánban, és nem az első pohár örmény konyakkal a kezemben. Az élő nyelv mindig „első" nyelv, amelyet egy nagyobb közösség használ, csak úgy; mert ez a nyelve. Tagjai a szocializáció legelső szakaszában sajátítják el, a családban, az utcán, s élnek vele egész életükben. Mindig vannak, akik haláluk napjáig is csak ezt az egy nyelvet tanulják meg, csak ezen tudnak beszélni, csak ezt használják. Szóban és írásban egyaránt; a konyhában vagy az ágyban és az utcán, négyszemközt és gyűlésen, de levélben és versben is. Az élő nyelvi norma – a művelt vagy irodalmi nyelv – szintén változik; persze, nem függetlenül a spontán nyelvhasználattól.

A bibliai héber igazi élő nyelv volt – hajdan. Mióta? Nem tudjuk; a legkorábbi héber jellegű szavak ékírásos szövegekben maradt ránk, az i.e. 14. századból. S hogy pontosan meddig élt; erre is csak következtetni tudunk, közvetett adatokból. Talán az i.e. 3. századig? Dániel könyvének héber részei, az eleje és a vége, ahogyan én értelmezem a könyv sajátságos héber-arámi kétnyelvűségét, arra vallanak, hogy az i.e. 2. században, nyilván a szabadságharccal összefüggésben, a héber nyelvet (is-

mét) programszerű tudatossággal kezdték használni, akár az ekkor már szélesebb körben elterjedt arámi helyett, akár az irodalmi szövegekből (ilyen a qumráni „Nabúnaj imája", amelyhez vö. Dániel k. 4) ismert babilóni arámi mellett. Ebben az időben az egyiptomi zsidóság beszélt nyelve biztosan a görög volt, ezért kellett megcsinálni a görög Biblia-fordítást, a Septuagintát; az *erec*-zsidóságé pedig, többé-kevésbé általánosan az arámi. Ez okból idézte Jézus, már csaknem holtra váltan, a héber zsoltárverset (Zsolt. 22,2) arámiul (vö. Máté 27,46 és Márk 15,34), s ezért készültek talán már ekkortájt vagy nem sokkal később az első Targumok.

Nem azt mondom, hogy a Második Templom kora után vagy a középkorban a zsidó község, s kivált férfi tagjai, bárhol a világon, nem tudtak héberül, legalább az imák szintjén, tudósok, költők pedig akár mesterfokon is, hanem hogy az „első" nyelvük nem ez volt: arámi, görög stb., és a hagyomány nyelve, a héber, de – sokkal később – az arámi is, visszaszorult vagy átkerült a szakrális szférába: a gyülekezeti és tanházba, a vallással és a zsidó élettel kapcsolatos írásbeliségbe, szent – és a diakronikus nyelvi változásoknak is valamelyest ellenálló – nyelv lett, csak vallási közegben éltek vele, mintegy időtlen normának tekintették. A bibliai héber, amelynek alapján a misnai és rabbinikus nyelv, majd a középkori irodalom és írásbeliség nyelve kifejlődött, szociológiailag nézve a Második Templom, illetve a Misna kora után már inkább csak „második" nyelv, amely a hagyományhoz való ragaszkodást testesítette meg a szakrális írásbeliségben, de akár még élőszóban is. Irodalmi nyelv, amelyen beszélni és írni is lehet: a hagyományos írásbeliség mintája nyomán. A Gemárában a rabbik a Biblia vagy a Misna héber szövegét jobbára arámiul vitatták meg. Tudtak héberül, persze hogy tudtak – vagy tudtak volna – akár beszélni is, de számukra élő nyelv mégis az arámi volt, a héber pedig szent és tekintélyes holt nyelv. Mint ahogy később is, az „első" nyelv, amellyel a hétköznapi, családi nyelvhasználat során éltek, az arab, a perzsa, a spanyol, a német, jiddis stb. – nálunk meg éppenséggel a magyar. Maimonides arabul írta a leveleit: hálákhikus értekezéseket, s más műveit is; nyilván azért, mert a közönség így jobban értette őket. A *Misné Tora* nyelve viszont héber: a Tóráról, mondja, csak a szent nyelven lehet értekezni.

A zsidóság történetének egyik jellegzetes vonása éppen az állandó két- vagy többnyelvűség, a klasszikus héber nyelv ismerete, sőt, meghatározott körben – igen, a szakrális szférában – való használata, a mindennapi életben beszélt „első" vagy élő nyelv mellett. De a hébert, ha a családi asztalnál: az ima szövegéből tanulták; ha tanártól, akkor a *héder*-ben. Mindig mint a vallási hagyomány nyelvét. Természetes, hogy a *jesivá*-ban tanuló diák héberül fog írni az apjának, hiszen főként a tanulmányairól szól; de a *mámele* levele – vagy a szakácskönyv – csak jiddis lehet; anyja a hébert valószínűleg nem is értené.

A holt nyelvek történetében mindenképpen kivételes eset a héberé: feltámadása, tudatos – mesterséges – életre keltése a 19. században. Mint az imént említettem, az első hasonló kísérletet én az i.e. 2. századra teszem, de ezt a tételemet még bizonyítani kell, s nem is különösebben fontos most. Az újhéber nyelv egy tudományos és irodalmi- szellemi mozgalomnak köszönheti létét, nyelvújítás volt, ugyanolyan, mint a magyar nyelvújítás, csak sokkal szélesebb körű, a bibliai és későbbi héber nyelv szókincsének és nyelvtanának tudatos modernizálása, mely folyik még napjainkban is, ugyanúgy, mint az ír vagy a baszk nyelvé, csak sokkal nagyobb sikerrel. A héber nyelvújítás, a modern héber nyelv *(ivrit)* megteremtése mellesleg, nem egyszerűen a bibliai nyelv – a klasszikus szókincs és grammatika – vagy a Misnából ismert héber felújítását jelenti: az arámi nyelvtan sok elemének átvételét is, nem beszélve, mondjuk, az európai nyelvekből átvett temérdek jövevényszóról vagy az arabizmusokról. Az *ivrit* fokozatosan vált és válik élő nyelvvé. Más országokban, nálunk is, arra vagyunk büszkék, ha minél többen beszélnek legalább egy „idegen" nyelvet. Száz-százhúsz évvel ezelőtt nem volt senki, senki az egész világon, aki csak és kizárólag héberül tudott volna. Izrael – a héber nyelv története szempontjából – éppen arra büszke, hogy az országban ma már másfél-két millió ember él, akik csak héberül tudnak, héber az anyanyelvük, sőt, az egyetlen nyelv, amelyet ismernek. A nyelvtanítás paradoxona ez: száz-százötven év szívós és eredményes tanítása és nyelvtanulása áll e mögött az eredmény mögött.

Az új- vagy mai héber, az *ivrit*, élő nyelv. De nem a klasszikus héber, nem a Bibilia nyelve. A nyelvújítás természetéből ered, és a sémi nyelvek sajátossága is, hogy a kettő igen közel áll egymáshoz. Sok mindent megért a másikból az is, aki csak az egyiket tudja közülük. A *Semá Jiszráél* szövege talán *ivrit* fordításban is szó szerint ugyanaz (lenne), mint a Bibliában. De én azért örülnék neki, ha valaki megmondaná, akár – akire H. hivatkozik – a mai héber anyanyelvű óvodás gyermek, akár egy *szabre (cábbár)* tudós, hogy pontosan, de egészen pontosan; mit jelent benne a *totafot* szó; mert hogy nem tudta még *Rasi* sem. Ha valakinek mai héber *(ivrit)* az anyanyelve, a Biblia nyelvét azért tanulnia kell. Különben tartok tőle, Ezékiel szekérlátomásának *hasmal* szavában (Ez. 1,4 stb.) csak villanyáramot fog érteni. Mindkét irányban csak a tanulás nyithat utat a megértés előtt. Magamról tudom; s persze, most már tudom nem egy korábbi és mai tanítványomtól is, akik – örömömre – sokkal jobban tudják a nyelvet, mint a kezdet-kezdetén tanáruk.

Hogy ugyanaz a nyelv-e a bibliai héber és az *ivrit*: megoszlik róla a tudósok véleménye is; van, aki szerint igen, s vannak, akik másképpen ítélik meg a dolgot, ez vita tárgya lehet, és a döntést nyilván befolyásolja az is, pusztán a nyelvről beszélünk-e, a szó szűkebb, nyelvtudományi értelmében, vagy pedig a zsidó hagyomány - vallás, kultúra, identitás-tudat – bonyolult egészének nyelvi komponenséről. Tény, hogy a klasszikus héber élő nyelv *volt*, s tény, hogy *ma* az ivrit eleven élő nyelv: a holt nyelvet, mint a halottak kiszáradt csontjait (vö. Ezékiel 37, 3-6), valódi életre tudta kelteni a nyelvújítás, a cionista mozgalom, Izrael Állam léte, *melamed*-ek és *ulpán*-ok: a zsidó közösség élet-akarása és életereje.

Már megírtam a fenti sorokat, amikor véletlenül ismét a kezembe került Isaac Bashevis Singer A gettó lánya című regénye. A következő szavakkal kezdődik: „Három *holt nyelven* nevelkedtem: a héberen, az arámin és a jiddisen." (A kiemelés tőlem. – K. G.) Hadd kérdezzek én is valamit Holländer Györgytől. Azt, hogy holt nyelv, Isaac Bashevis mondhatja; más nem?

Egy nagy ember meghökkentő terve

Vannak emberi életek, amelyekben egy egész történelmi korszak nyer kifejezést. Amikor *Menahem Mendel Usziskin* született (1863, Dubrovna), még csak érlelődött a politikai cionizmus, őt már a Héber Egyetem mellett temették el. Élete és munkássága különböző korszakokat egyesített magába. Jellegzetes kelet-európai vallásos zsidó családban nevelkedett. Már fiatalon is megmagyarázhatatlan vágyakozást érzett a Szentföld után. Egyszer egy lapban megpillantotta egy akkor megjelent Palesztína-térkép hirdetését, sietett megrendelni, s szobájának falára kiszegezni, közvetlenül kis íróasztala fölé. Harmadik gimnazista volt ekkor. Moszkvai zsidó diákként résztvett az 1880-as évek cionista mozgalmában. Sorshúzással választották ki maguk közül, ki megy a Szentföldre. Neki nem kedvez a szerencse, első palesztínai utazását csak 1891-ben tehette, fiatal feleségével. 1896-ban, elolvasva Herzl *Zsidó Állam* című művét, azonnal Bécsbe ment, és felkereste a szerzőt. Innentől sorsa összefonódik a cionista mozgalommal. Résztvesz a kongresszusokon, utazgat, szervez. Az emlékezetes Uganda-vitában Herzl ellen foglal állást - gyötrő önmarcangolás után. Erősen a gyakorlati munkára koncentrál, a cionizmus három fő törekvésének: a földmegváltásnak, a telepítésnek és a hebraizációnak kell lennie. Ezt *„szintetikus cionizmusnak"* nevezi. 1913-ban, amikor a XI. cionista kongresszuson Hájim Weizmann javaslatot tesz arra, hogy Jeruzsálemben Héber Egyetemet létesítsenek, Usziskin bejelenti a kongresszusnak, hogy egy orosz zsidótól 50 ezer márkát kapott erre a célra. Közölte azt is, hogy *Hovevé Cion* szintén ötvenezer márkával járul hozzá a jövendőbeli egyetem földjének megvásárlásához. A világháború után Usziskin résztvesz a békekonferenciára meghívott zsidó küldöttségben. A nagyhatalmak előtt Weizmann angolul beszélt, Szokolov franciául, ő pedig héberül. Mély benyomást keltett, az elnök meghatottan jelentette ki: „Boldogok vagyunk, hogy a Biblia nyelve újraéledt, és megszólalhatott a diplomaták gyülekezetében is."

1921-ben a cionista világkongresszus őt ültette a Keren Kajemet, a zsidó nemzeti földalap elnöki székébe. Usziskin két évtizedes vezetése alatt a Keren Kajemet létének fénykorát élte. Az intézmény élén Usziskin a kongresszusok során vett részt - hatalmas földterületet vásárolt a telepítés számára. Küzdenie kellett az arab nacionalizmussal, a brit kormányzat kétszínűségével és a gazdag zsidók szűkkeblűségével. Mégis hatalmas eredményeket ért el.

Amikor 1937-ben az angolok Palesztína nagy részén megtiltották a földszerzést, iszonyatos lelki válságba került. Ennek az időszaknak az érdekes emléke egy kiadvány, amelyet nem teljes nevén írt alá. Mendel Menahem néven jelentette meg az *Új Zsidóország Európában* című könyvet. Itt érdekes tervet körvonalaz. Az elgondolás szerint nem Palesztínába, hanem a lengyel-orosz-román határ találkozásánál kialakítandó területre kell telepíteni a zsidóságot.

Fő argumentuma az volt, hogy Palesztína a nagyhatalmi érdekek játékszere, a telepítést az arabok sikeresen akadályozzák, míg az általa javasolt földeken a zsidó lakosság arányszáma már most eléri a 30%-ot. Kelet-Galícia, Kárpátalja, Bukovina és Besszarábia jelenlegi birtokosai szívesen lemondanának ezekről az elmaradott végvidékekről, ha országuk zsidó lakosságát ide áttelepíthetnék. Az egész akció három szakaszban, összesen 26 évig tartana, lakosságcsere formájában a helyi szláv, román, stb. lakosok kapnák a kitelepült zsidók lakásait és vagyonát. Végül az utolsó csoport „választhatna az államvallásra való áttérés vagy a kitoloncolás között." (Nem csoda, hogy nem merte aláírni.) Ha arra gondolunk, hogy a terv sikere tálcán kínálta volna Európa összegyűjtött zsidóságát a fasiszta megszállóknak, még inkább megdöbbenünk az ötleten. Maga Menahem Mendel Usziskin is csak pillanatnyi csüggedtségében gondolhatta ki.

1941. október 8-án halt meg, miután egy műtét utáni pihenő erejéig sem engedélyezett magának nyugalmat.

Életét jól foglalja össze az a beszéd, amelyet akkor mondott, amikor 70. születésnapja alkalmából a XVII. cionista kongresszus meleg ünneplésben részesítette: „Türelmesnek kell lennünk a barátokkal, a szervezettel, mindenkivel szemben és hűségesen ki kell tartanunk mellettük!

...A programok veszekedésekhez vezetnek, ám a munka munkát követel és a békéhez vezet!"

Ezek a szavak még ma is időszerűek a zsidó szervezetek számára!

Róbert Péter

Maxim Biller

Horwitz megtanítja Lubint kesztyűbe dudálni

Horwitz gyűlölte a havat. Gyűlölte a napsütést is, az esőt, a szomszédokat, a keserű teát és a magafajta öreg embereket. Kint nedves és jéghideg volt a levegő, amely a ház falain keresztül benyomult az ő ványadt testébe is, és ha kinézett az ablakon, látta, amint az utcai lámpákat körülölelő fénybúrák előtt vastag, súlyos hóesés fátyla lengedezik: már órák óta esett a hó, elborította az egész várost – fákat, házakat, kocsikat, járókelőket. Horwitz utálkozva megrázkódott, ujjaival beletúrt Lubin, a kandúr fekete prémjébe, és leeresztette a redőnyt.

A szobában egyszerre csak vaksötét lett. Horwitz káromkodott. Hogy ő mekkora barom. Előbb kellett volna villanyt gyújtania. Talán, fontolgatta Horwitz, föl kéne húzni a redőnyt, odamenni a villanykapcsolóhoz, aztán megint leereszteni. Nem, ez túl bonyolult. Másfelől ennek a módszernek megvan az az előnye, hogy nem törné csontját a sötétben. Horwitz habozott. Hogy ő micsoda gyáva féreg, gondolta hirtelen, haragudva magára. Na gyerünk, vén szaros, noszogatta magát, egy-kettő.

Lassan megfordult. Jobb kezével előrekaszált a levegőben, mint a vakok a botjukkal, baljával a bútorokat tapogatta. Karszék, egy lépés, másik karszék, még egy lépés, asztalka, fél lépés balra, komód. Fölötte vállmagasságban a kapcsoló. Horwitz habozva nyújtotta kezét, a kapcsolót keresgélte. Abban a pillanatban valami melegség csúszott a lábához, Horwitz halálra rémült, összerezzent, keze mintegy magától a magasba lendült, rácsapott a kapcsolóra, majd leszakított egy képet a falról. Üveg csörömpölt, a neoncső felvillant három-négyszer, és világos lett a szobában. Horwitz rémült nyávogást hallott a háta mögött, és látta az összetört keretet a komódon. Abban a pillanatban felugrott a vállára Lubin, és fejével odatörleszkedett Horwitz arcához. „Bestia!" – szólt az öregember. Lerázta a kandúrt, és szedegetni kezdte az üvegszilánkokat. A képet óvatosan félretámasztotta. Régi fénykép volt, Lowe Gans volt rajta. Az ötvenes években készült, amikor még a föhrenwaldi hontalantáborból ketten együtt megzsaroltak egykori nácikat, akik ismét magas pozíciókba kerültek, s ezáltal Horwitz és Gans tekintélyes kezdőtőkére tett szert későbbi üzleti vállalkozásaik számára. Csakhogy amíg Lowe Gans vagyont és hírnevet szerzett szőrme-nagykereskedőként Zürichben, ahová 1958-ban költözött, addig Horwitz immár majdnem nincstelenül élt Frankfurtban. 1962-ben leégett a szálloda, amelyet Netanyában épített, s a biztosító nem volt hajlandó fizetni, mivel bizonyítéka volt rá, hogy gyújtogatás történt. A gyanú Horwitzra terelődött. Az eset anyagilag romba döntötte. Noha ártatlan volt, még örülhetett, hogy nem került börtönbe biztosítási csalás miatt. Nevetséges – de német útlevele mentette meg.

Azóta Horwitznak kifújt. Éldegélt a jóvátételéből, új üzlethez már nem volt ereje. Elhanyagolta magát. A Nordenden lakott egy lerohadt régi házban, egy kis lakásban, ahol mindig hideg volt. Mindennap ott állt az ablaknál órák hosszat, és bámult kifelé. Néha bekapcsolta a rádiót; tévéje nem volt. Ennivalóját az öreg nácinál vette, akinek boltja lent volt a földszinten. Horwitz volt az egyetlen vásárló, akinek a lépcsőházba nyíló hátsó ajtón is szabad volt belépnie a boltba. Ha meleg ételre támadt kedve, az egyik sandwegi pizzeriából rendelt valami tésztát vagy egy pizzát. Az utóbbi három évben mindössze kétszer volt kint az utcán: egyszer vesemedence-gyulladással orvoshoz kellett mennie, egy másik alkalommal meg az ablakon át észrevette, hogy egy fiatalasszony elveszítette a pénztárcáját.

Horwitz a szilánkokat a komódról a lapátra kotorta, amelyet a konyhába menet, akár egy színültig telt levesestányért, úgy egyensúlyozott. Hangos csörömpöléssel zuhogott az üvegcserép a szemeteskövödörbe. Horwitz az órájára nézett. Hét múlt. Vacsoraidő. Volt a hűtőszekrényben tojás, azonkívül egy darab sajt és még valamennyi tej. A tejet beleöntötte egy tányérba, és odarakta a tűzhely mellé. „Lubin – mondta mérgesen –, jössz már ide, te dög!"

Aztán, ügyet se vetve a macskára, odament a telefonhoz. Tárcsázott. „Itt Horwitz... Horwitz... Igen... Egy négyest és egy vegyes salátát. Horwitz, jóember... Hát persze... Bruno? Ki az a Bruno?... csak nem?... Várni fogom." Letette a kagylót., leült a szobában a karszékre, bekapcsolta és halkra állította a rádiót. A szvingzenét közlekedési hírek szakították meg többízben is: Bruchsalnál tömegbaleset miatt el van torlaszolva az autópálya, Kassel környékén a bal oldali sávokon száguld egy őrült. A műsorvezető, egyike a szokásos iszonyú meleg és mély hangoknak, megeresztett egy lengyelviccet, és közben bakizott.

Lubin hozzá se nyúlt a megsavanyodott tejhez. Besurrant a szobába, és belefeküdt a másik karszékbe, ahol a megszokott helye volt. Horwitz gyanakodva figyelte az állatot. Lubin hirtelen fölkapta a fejét, dühösen pillantott Horwitzra, és fújt rá. Az öregember megijedt, és lehúnyta a szemét. Az ördögbe is! Majd ő egy szép napon ennek a bestiának,

Maxim Biller 1960-ban Prágában született 1970 óta él Németországban. Ez az elbeszélése első kötetében (Wenn ich einmal reich und tot bin, Kiegenhauer se Witsch, 1990.) szerepel.

amikor éppen alszik, egy serpenyővel szétveri a fejét! Ki akarta nyitni a szemét, de fáradt volt hozzá. Ez a Bruno remélhetőleg hamarosan itt lesz... A rádióban felhangzott egy szám, amelyet még régebbről ismert. Néhány taktust alig hallhatóan együtt zümmögött a készülékkel. De csakhamar feltolultak az emlékek, és Horwitz rögtön elhallgatott. Ezt a számot a háború után nagyon gyakran játszották – az idő tájt Lowe Gans és ő Münchenben egyik amerikai bárból a másikba jártak, esztelenül gazdagon és boldogan...

Amikor csöngettek, Horwitz aludt. Gyorsan felnyitotta a szemét, letörölte szája szögletéből a nyálat, és felállt. Szédelgett, imbolygott egy kissé. Még egyszer csöngettek. Horwitz káromkodott, és belekapaszkodott a könyvállványba. Majd az ajtóhoz támolygott, és kinyitotta. Senki. Újabb csöngetés. Szóval a kapu be van zárva. Világos. Leakasztotta a kulcsot a horogról, fölvette barna kardigánját, és kiment a lakásból. Az ajtót behajtotta, és Lubin, anélkül, hogy az öreg észrevette volna, kisurrant a lépcsőházba, és leszaladt.

A fiatalember, akinek ronda lapos orra és behavazott, vörös gyapjúsapkája volt, az üvegen dörömbölt, és nevetett. Szóval ez Bruno, gondolta Horwitz. Bedugta a zárba a kulcsot, elfordította, és lassan ajtót nyitott. Elnézett Bruno mellett az utcára. Az úttest teljesen be volt havazva, a fekete aszfaltból még egy tenyérnyi folt sem ütött át a vastag, fehér szőnyegen. Az autók lépésben haladtak. A járdán térdig ért a hó. Az a kevés ember, aki az utcán járt, eltúlzottan gyors mozdulatokkal igyekezett egyensúlyozni a hóbuckák között. Közben úgy emelgették és eresztgették a lábukat, mint a gólyák. A levegőben még mindig ott kavarogtak a hópelyhek, de már csak egészen finoman, már nem voltak olyan nagyok és nehezek, mint az előbb.

„A négyes meg a vegyes saláta" – mondta Bruno, és megint nevetett. Horwitz megrökönyödve nézett rá. Mitől van a pasasnak ennyire jókedve? Megint nyertünk valami háborút? „Soká jött – mondta –, mit fizetek?

„Tizenhárom kilencven."

Megint ez a nevetés...

Horwitz átnyújtott egy húszmárkást. „Tizennégy." – „Köszönöm." Brunó leszámolta a visszajárót, és átadta Horwitznak a zacskót az ennivalóval. Horwitz a lábával kicsit még nagyobb résre nyitotta az ajtót, nyúlt a zacskó után, és abban a pillanatban látta, amint Lubin kiszökken az utcára, megtorpan a hóban, felágaskodik, nagyot ugrik kétszer, háromszor, majd leül egy fa mellett.

„Átkozott kandúr" – mondta Horwitz. Félrelökte Brunót, és kirohant – mintha húszéves volna, nem pedig hatvanöt – az utcára, télvíz idején, mínusz tíz fokban, amely ellen mindössze mamusz és kardigán védte. „Ide jössz, Lubin! – kiáltotta Horwitz, miközben átvergődött a havon –, azonnal ide jössz!" Horwitz már csak egy lépésnyire volt Lubintól, amikor a kandúr villámgyorsan fölrohant a fára, s onnét nézett az öregemberre fújva, dühös hátgörbítéssel. „Mivel érdemeltem ezt? Mért büntetsz, Istenem? – nyögte Horwitz. – Lubin! Jössz le onnét!" Hangja hirtelen elcsuklott, és amikor lepillantott, és látta, hogy szinte mezítláb áll a hóban, teljesen elnémult. Mamusza és zoknija teljesen átnedvesedett, és egy csapásra tisztában volt vele, hogy tüdőgyulladást fog kapni. Mereven nézte a macskát, hallotta háta mögöttt Bruno figyelmeztető kiáltását – és már mászott is föl a fára...

Mindkét kezével belekapaszkodott az eljegesedett ágba, amelyen Lubin ült, és megpróbált fölhúzódzkodni.

„Ne! – kiáltotta Bruno –, ne tegye! Inkább hívjuk a tűzoltókat!" De Horwitznak az egyik lába már fent volt, aztán a másik is. Bal kezével kényelmesebb kapaszkodót keresett, és előrenyúlt. Egy kis hegyes gally belefúrodott a tenyerébe, és Horwitz feljajdult.

„Mi történt?" – kiáltotta Bruno, aki ott állt a fa alatt.

Horwitz meg se hallotta. Fülében zúgás és dübörgés, nyaki verőere már-már megpattant. Neki oda föl kell másznia, és le kell hoznia azt a rohadék macskát! Gyerünk, vén szaros! Lábával jó erősen átkulcsolta az ágat, és ringatózó mozdulatokkal próbált följebb jutni. Csakhogy a karjaiból mindinkább kifogyott az erő. Lubin ott ült az ágon Horwitz vérző keze mellett, gazdájára bámult, és ásított. Horwitz hirtelen reccsenést hallott. A fa megdőlt egy kicsit, és a hó lehullott a felső ágakról, rázuhogott egyenest az öregre. A hópelyhek elborították a haját, a szemét, a száját. Újabb reccsenés. A kandúr félreugrott, és lehuppant Bruno fejére. Horwitz az utolsó pillanatban még előre akart hajolni, ám ekkor az ág recsegve-ropogva letöröttt. Az öregember nekicsapódott a fatörzsnek, majd mozdulatlanul elfeküdt a hóban. Sötét vér folyt az orrából.

A mentőautó, amelyet Bruno hívott, az újból felerősödő hófúvás miatt csak a baleset után tizenöt perccel érkezett meg. Horwitzot az egyetemi klinikára vitték, ahol csípőcsonttörés, tüdőgyulladás, lábán első fokú fagyási sérülések és kézfején horzsolt hámsebek miatt kellett kezelni. Horwitznak nehéz napjai voltak a kórházban, rosszul bírta az idegen környezetet, utálkozott a derék, Mária-hívő nővérektől, nem bízott a nagy, szőke orvosokban, és főleg a vele egy osztályon fekvő többi öregembertől félt, akik éppolyan csúfak és gyávák voltak, mint ő; mivel tudta róluk, melyik oldalon álltak annak idején. És persze Horwitz utált betegnek lenni, de úgy istenigazából meggyógyulni sem akart, és amikor hat hét múlva, saját felelősségére idő előtt elbocsátották, még mindig voltak fájdalmai és panaszai... Bruno, aki ezalatt gondját viselte Lubinnak, és az öregembert vasárnaponként meglátogatta a klinikán, eljött Horwitzért, és piros pizzáskocsiján hazavitte. Horwitz, mihelyt becsukta az ajtót Bruno után, elkapta a kandúr két hátsó lábát, és addig verte az állat fejét a falhoz, míg az ki nem szenvedett.

Márton László fordítása

Golde és a Tejesember Kaposváron

A *Kaposvári Zsidó Hitközség Baráti Köre* és a *Bét ólám Alapítvány* közös programot – színházi estet – szervezett a Hitközség székházában.

A baráti kör nem vallási alapokon szerveződő, de zsidó szellemben működő társaság. Célja a zsidó kultúra értékeinek őrzése, s annak elősegítése, hogy a fiatalabb korosztályok megismerhessék népünk történelmét, szokásait, harcait a fennmaradásért. Kulturális ismeretterjesztő előadásokat, hagyományőrző ünnepi megemlékezéseket szerveznek az említettek szellemében.

A Bét ólám Alapítványt a közösség egyik tagja hozta létre, szülei emlékére. Az alapítvány célja a kaposvári zsidó temető és ezen belül a Somogyból elhurcolt mártírok emlékművének karbantartása, a természeti környezet gondozása.

A baráti kör tagjai felkarolták a kezdeményezést. Így került sor a Kaposvári Csiky Gergely Színház két sztárszínésze és *Fuchs László* karnagy közreműködésével a múlt év novemberében a *Korunk érzelemvilága* című zenés-táncos előadásra, melynek teljes bevétele az alapítványt gazdagítja.

Csákányi Eszter és *Kulka János*t eddig is sok remek szerepben láttuk, ez az est viszont mindannyiunknak emberközelbe hozta a művészeket. Kulka ugyan egy jó hangulatú baráti beszélgetésre már vendége volt a Baráti Körnek, de Csákányi Eszter és Fuchs László először járt e társaságban.

Csákányi bájos-meggyőzően formálta *Szép Ernő* ártatlan Manciját, megtapsoltuk gyönyörű énekhangját a *Kabaré* hősnőjének szerepében. Nagy tetszést aratott a kis virágáruslány bőrébe bújva a *My fair lady*-ből, meghatott bennünket a *Hegedűs a háztetőn* Goldéjaként.

Kulka János felé áradt a közönség szeretete. Hálásak voltak a prózai betétekért, az énekszámokért és a táncért is. Hatalmas tapsot kapott e „finom angol úr" Higgins tanárként csakúgy, mint a Tejesember szívünket melengető dalbetéteiért.

Az előadásban régi sanzonok éledtek újjá, tarkítva korabeli táncokkal. Esendően emberi történetet láttunk, egy bensőséges kapcsolat napi gondjait (veszekedéseket és hűtlenséget is), két remek színész művészi tolmácsolásában. Tapintható volt az összetartozás mindenen átsegítő ereje. Tevje és Golde *Szeretsz engem?* kettősében.

Fuchs László zenészként és a „szerelmi háromszög" harmadik tagjaként mindvégig méltó partnere volt a két főszereplőnek.

Ezúton is köszönet jár mindhármuknak az alapítvány javát szolgáló önzetlen segítségükért.

Spitzer Edit

Nagyapa és „unokája" a tradíció szolgálatában

Isaac Stern s egy másik „csillag" a koncertpódiumon

Az ősi tradició, az elődök tudásának, tapasztalatának átadása, mindig is fontos jellemzője, igazi ismertetőjele volt a zsidóságnak. Elsősorban a vallási hagyományok terén nyilvánult meg ez a tulajdonság, de az élet szinte minden területére – különösen a művészetekre – hatással volt ez a gondoskodás.

A muzsikát szeretők nemrégiben Budapesten két koncerten is tanújelét vehették a fent említett tradíciónak. A hangversenyek sztárvendégei *Isaac Stern*, a világhírű hegedűművész, valamint tehetséges fiatal partnere, *Jefim Bronfman* zongoraművész voltak.

A hetvenegy éves Stern az elmúlt több, mint ötven év során a világ szinte minden jelentős koncertpódiumán fellépett, s számtalan fiatal művészt indított el a pályán.

Isaac Stern próba közben

Mostani felfedezettje 1958-ban született Taskentben. Hétéves korában kezdett zongorázni édesanyja segítségével, aki zongoratanár. Édesapja hegedűművész. Jefim Bronfman tizenegyévesen debütált, 1970-ben a helyi zenekar kíséretében Rachmaninov első zongoraversenyével. 1973-ban családjával együtt alijázott. A hetvenes évek második felétől az USA-ban olyan karmesterekkel dolgozott együtt, mint *Leonard Berstein* vagy *Zubin Mehta*. Fellépett többek között az Izraeli Filharmonikusok Zenekarával, a Berlini Filharmonikusokkal, az Orchestre de Paris-val, a Moszkvai Szimfonikusokkal, *Pinchas Zukerman* és *Vladimir Ashkenazy* vezényletével, Cincinnattiban *Fischer Iványal*.

Bronfman elmondása alapján tudjuk, hogy számos példaképe van: „az a jó, hogy mindegyiket másért lehet csodálni".

Mostani mesterével, Isaac Sternnel első közös turnéja volt a koncertkörút, melynek egyik állomása volt Budapest. Az útra abból az alkalomból került sor, hogy néhány közös hanglemezt készítenek a közeljövőben.

Az első hangversenyt a *Budapest Kongresszusi Központ*ban tartották meg, ahol a *Liszt Ferenc Kamarazenekar* közreműködésével először *Mendelssohn: Szentivánéji álom* című művének két tételét; majd nyitányát a fuvósokkal is kiegészített együttes *Lukács Ervin* vezényletével szép kidolgozásban szólaltatta meg.

Jefim Bronfman *Beethoven c-moll zongoraversenyét* adta elő ezt követően. Interpretációja igen szuggesztív volt, ám felfogása, játékstílusa nem teljesen problémamentes. Bár fantasztikus technikájával igazi virtuóza hangszerének, valamint a nagy dinamikai különbségeket is jól kontrasztálta az előadás során, mégis némi hiányérzetet okozott sokszor erőszakos, vad temperamentuma, amelynek következtében néhol elveszett a mű klasszikus arány- és formavilága.

Két nappal később a *Zeneakadémia Nagyterme*ben azonban bebizonyította, nem méltatlan partnere Stern-nek, nem afféle „kalapácszongorista"; játéka kiegyensúlyozott pianistát, érett művészt tükrözött.

Bizonyára nem kis szerepe volt ebben a nagy hegedűsnek, akiben a nagyapai, szeretetteljes lelkület most is dominált.

Isaac Stern játéka számomra elsősorban az első koncertestéjén nyújtott felejthetetlen élményt, amikor *Beethoven Hegedűversenyét* (op. 61) tolmácsolta. A végsőkig letisztított, lényegre szorítkozó interpretáció igazi varázslatos meglepetés volt. Előadása ismeretlen szférákból hozott üzenetet. Feltűnő volt játékában, hogy alaphangja piano, sok benne a nemes egyszerűséggel megszólaltatott vibrátó nélküli hang – csak magához szólt szinte, mégsem befeléfordult előadást hallhattunk, hanem filozófikus mélységekbe kalauzolta a közönséget.

Különösen a *Larghetto tétel* maradt emlékezetes élmény földöntúli nyugalmával, csodálatos lírával párosulva. Egyéni értelmezésével megdöbbentő, lélegzetelállító hatást gyakorolt, amikor az emberi szívverés ritmusánál is lassúbb tempóval játszotta a szóló részt. A katartikus élményt a táncos finálé felszabadító vidámsága követte.

Az ilyen páratlan művészi eszközöket nem lehet iskolában, tankönyvekből elsajátítani. Ennek a kivételes művészi zsenialitásnak az elérésére csak nagy mesterek közelében, szerencsés esetben a mester partnereként lehet a birtokába jutni. Isaac Stern a talmudi bölcsek késői szellemi utódaként folytatja a tradíció oktatását, mely szerint: *„a tanítás és a szerénység a lélek legszebb gyöngyei"* (jer. Pea VIII. 9.).

Babits Antal

Könyvespolc

Egy Nobel-díjas prózaíró balladái

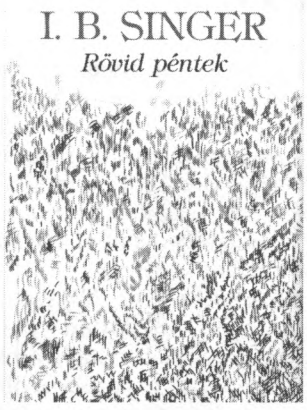

Isaac Bashevis Singer: Rövid péntek. Gondolat, 1991, 232. old. 188 Ft.

Nem győzünk panaszkodni: a könyvpiacot elárasztotta a szenny, az aluljárók már csak a ponyvairodalom, a horror, a pornó meg a silány sci-fi árát tudják megkérni, az igazi irodalom fél- meg negyedáron vagy még annál is olcsóbban kel el – ha elkel – (s akkor még az is felvetődik az agy tekervényeiben: milyen machinációk teszik lehetővé az ekkora árleszállítást).

Mégis van bíztató jel. Ez a jel – most – a Singer -jelenség. I. B. Singer jelensége. Az, hogy pár hónap leforgása alatt most már a harmadik kötete jelent meg.

A rendkívüli képességű író tizenhat rövidebb-hosszabb novelláját tartalmazza a *Rövid péntek* című kötet. Szinte mindegyik novella: egy-egy prózában megírt ballada. Az a hászid ihletés, amely eltöltötte Singert egykori stetlbeli létében és amit magával vitt Amerikába, s amelyet nem csupán magával vitt, hanem megőrzött, dédelgetett, minden írásában jelen van. Singer otthon van a zsidó angelológiában is – abban a tudományban, amely a kabbalából eredeztethető, és amely jól ismer minden angyalt, ártót és segítőt, akik jelen vannak az emberek – a zsidó emberek – mindennapjaiban, segítik vagy akadályozzák őket. És akik csodákat képesek művelni. Vagy ők, vagy a megholtak. Így válik lehetségessé, hogy – például – a halott Eszter Krejndel egy fiatal árvalány, Szimmele képében-testében visszatérjen férjéhez, aki nélküle bizony elpusztulna. Balladás a történet, mint ahogyan a többi is az, de talán a legszebb, a legszelidebb, a legemberibb a címadó novella, a *Rövid péntek*. Ennek hősei – a „hős" szó, mintha nagyképű volna itt, annyira emberi a vézna, ügyefogyott kis szabó, Smúl-Lejbele, meg az ő szerelmes felesége, az ügyeskezű, szorgalmas Sosa –, tehát a novella-ballada hősei egy szép, szerelmes péntek éjszakán (ha valaki nem tudná, a jámbor zsidók szerelmi életének szent órái a szombatra virradó éjszakából valók) egymás mellett ugyanazt álmodva, ugyanazt átélve, ugyanúgy halnak meg. „Férj és feleség elnémult. A csöndben szárnysuhogást és halk éneket hallottak. Isten Angyala jött, hogy Smúl-Lejbelét, a szabómestert, és feleségét, Sosát a Paradicsomba vezesse."

(Amikor jó szívvel ajánlom olvasásra ezt a könyvet, hadd dicsérjem meg a fordítót, Balázsi József Attilát: jól ráérzett az írások hangulatára. Egy apró hibát kell mégis megemlítenem: egy helyen rituális hentesüzletről van szó – ilyen nincs, a hentesség a sertés feldolgozásával kapcsolatos fogalom, márpedig – ahogy egy régi szólás tartja – a sertéshús csak akkor kóser, ha fekete sertésből való és sakter vágta...)

A kötet végén a jegyzetek alfabétikus rendje általában jól igazítja el az olvasót, de a szövegben az egyes kifejezések „megcsillagozása" zavaró.

Jólesz László

Egy könyvművész utóélete

(Szent Biblia. Európa, 1991. 1198+104+31 old., 1300 Ft.)

Könyvremeket adott ki nemrégiben az *Európa Kiadó:* egy bibliát. Ebben a „műfajban" nem ez az első kiadványa, hiszen néhány évvel ezelőtt megjelentette a „nagy" Károlyi hasonmás kiadását, azután *Kass János* ószövetségi rézkarc-sorozatát, majd 1986-ban, egy Biblia című kötetet, amelynek az anyagát *Vas István* válogatta a *Vizsolyi Bibliából.*

Most a „kis" Károlyit adta ki, *Tótfalusi Kis Miklós „Aranyas Bibliáját"* úgynevezett betűhív kiadásban.

Aki úgy gyűjti és kedveli a bibliákat, mint jómagam, annak igazán nagy gyönyörűséget jelent ez a becses könyv. És alkalmat arra, hogy megemlékezzen Tóthfalusi Kis Miklósról, erről a nagyraló, kortársainál messzebbre néző, világformáló szak-

máját, a nyomdászatot nagy alázattal, kiemelkedő tehetséggel és nem kevesebb művészi érzékkel szolgáló férfiról. Ez a mesterségéért nagyon is megszenvedett ember 1685-ben nyomtatta ki saját metszésű betűivel, saját költségén ezt a bibliát, amely egyike volt annak a csaknem száz kötenek, amit ő nyomtatott *Balassi Bálinttól Comeniusig.*

Mint betűmetsző, vésett héber, görög, örmény betűket, sőt ő készítette el az első grúz nyomtatott ábécét. Pár száz éves antikva betűit, felújítva, ma is használja a nyomdászat.

Ezzel az „Aranyas Bibliával" szép emléket hagyott az utókorra, másrészt mostani kiadása – amihez *Tarnóc Márton* írt művelődéstörténeti, *Haiman György* alapos nyomdatörténeti melléklet-utószót – dicséri az Európa Kiadónak azt a szándékát, hogy felkutassa és fölelevenítse a múlt kulturális értékeinek legjavát.

(j. l.)

Rész az egészért

(Konrád György: Európa köldökén. Magvető, 1990. 470 old. 140 Ft.)

A már rég elporladt kartográfus, élve a középkori szimbolika eszköztárának lehetőségeivel, az európai kontinenst királynő képében jelenítette meg. Ez a színes térkép, illetve annak reprodukciója most ott díszeleg Konrád könyvének címlapján. A koronás fő Hispániát illeti – spanyol volt derék térképészünk –, a jogart tartó kéz Dánhont jelzi, Itáliának az országalmát tartó jobb kar jutott, s Hungáriának (egészen pontosan Buda várának) marad a köldök, *Európa köldöke.* Annyit mindenki sejt, tapasztal is olykor, hogy a köldök kényes része az emberi organizmusnak. Kicsiny, de érzékeny. Nos – csavarintva egyet a logikán – Magyarországgal sincs ez ma másképp, bár a térkép elkészítése idején még természetes határok óvták az ország épségét. Mára azonban..., de hisz ezt végképp mindenki tudja!

Tisztelem Konrád György esszéinek, megnyilatkozásainak tisztaságát, gondolatainak őszinteségét. Könyvének szinte minden sora arról szól, hogyan lehet valaki egyszerre európai – közép-európai, magyar, és ami bennünket különösen is érint: zsidó. E térségért és gondolatokért aggódik országhatáron belül vagy kívül; mindegy, hogy Jeruzsálemben vagy Colorado Springsben tanyázik. Bevallom, nem egyszer irigylem is egy kissé hitéért; azért a hitért, amely minduntalan rámkacsint, valahányszor felcsapom e kötetet. Nem mond ennek ellent az, hogy itt-ott Konrád beépít gondolatmenetébe egy-egy „reservatio mentalis"-t. „A magyar zsidóknak akkor helyes itt maradniuk, ha lesz magyar alkotmányos, liberális demokrácia. Ha a demokratikus átalakulásnak, az európai társulásnak nincsen esélye, akkor a magyar zsidóknak nincsen esélye itt a Duna-Tisza vidékén. Akkor –

a gyermekeink iránti felelősségünket átérezve – fel kell számolnunk ezt a megmaradt szórványszigetet. Demokráciákban nincsen politikai antiszemitizmus, ha van is népi antiszemitizmus. Hogy alakul a magyar demokrácia?..." (253-254. old.) Ha már szóba került az antiszemitizmus, villantsunk fel egy újabb konrádi gondolatot: „Az antiszemitizmus ostoba érzület, de mégiscsak van valami oka. A befogadóknak sem volt könnyű dolga. Nem könnyű szeretni a furcsát. Nem könnyű nem félni tőle." (197. oldal) A szerző igaz híve a különböző népek, kultúrák békés egymás mellett élésének. Ez az optimális cél. A minimális a tolerancia lenne – tehetnénk hozzá.

Európaiság, közép-európaiság, magyarság, zsidóság, demokrácia, liberalizmus – nem odavetett üres szavak, de súlyos, olykor gonddal terhes ideák Konrád számára. Itt és most, egyidejűleg és egyszerre kellene törekedni a megvalósítás módozatain – sejteti olvasójával.

A kétkedők mondhatnák: ugyan már, merő naivitás minden betűje! Könyve nem más, mint utópisztikus képzelgések gyüjteménye! Igaz, a ma régi-újsütetű jelenségei, mint intolerancia, sovinizmus és a visszarendeződés rémképei beárnyékolják az átalakuló Közép-/Kelet-/Európának nevezett régió mindennapjait, de hessegessük el e szkepszist: „Az álmoknak megvan az az aggasztó képességük, hogy egyszer csak valósággá váljanak." (459. old.) Egyébként is, Konrád írásainak keletkezésekor – 1979-89 között – mindezeket még nem lehetett előre látni, esetleg csak óvatosan sejteni: „Ma is vannak megfigyelők, nemcsak zsidók, itthon és külföldön egyaránt, akik attól tartanak..., hogy itt a kommunizmusnak nem a liberális demokrácia az alternatívája, mert annak kevés előzménye van, hanem a nacionalista rendállam, amelyben a Horthy-korszak szelleme korszerűsödve újjászületik." (246. old.)

Egy három évvel ezelőtt keltezett esszéjében, az 1992-es politikai prognózisban olvasható az alábbi gondolat: „Az 1992-es év egy új európai idealizmus mérföldköve lesz. Ez az idealizmus mindenképpen tesz egy körútat a keleti Közép-Európa városaiban. A nyugat-európaiak kezdik megérteni, hogy nem beszélhetnek európai egységről, ha hátat fordítanak Budapestnek, Prágának, Varsónak, Kelet-Berlinnek vagy a jugoszláv fővárosnak..." (352. old.) Az időközben végbement változások újfent átrajzoltatják Európa látképét kortárs „térképészeinkkel". Jó lenne hinni, hogy még Európa nyugati felén megvalósulóban az egység csodája, térségünk sem süpped vissza a köldöknéző nemzetállami perspektívába.

Schweitzer Gábor

Chagall Galéria

Kőből faragott hánukkia

Ritkán látni kiállításon akkora tömeget, mint amekkora 1991. december 7-én a Vízivárosi Galériában összegyűlt. Sokan az utcán rekedtek, amikor az Ájin-csoport kiállításának megnyitóján a hánukká hetedik napjának gyertyáit meggyújtották. Igazi képzőművészeti performance zajlott, s nem annyira meghökkentő voltával, inkább bensőségességével hatott. A mészkőből kifaragott lenyűgöző méretű hánukkia (*Benedek György* alkotása) lángjait gyerekek lobbantották fel. Az sem mindennapos dolog, hogy egy rabbi megáldja a művészeket. Az Ájin-csoport *dr. Singer Ödön* főrabbi bróhéjával indult, reméljük valóban áldásos útjára.

A művészek elég magasan árazott alkotásaiból a megnyitót követő héten már többen vásároltak, így nem maradt üres gesztus a *Humano Modo* alapítványnak tett – a bevétel felét átengedő – felajánlásuk. Az *értelmi fogyatékos* gyermekekért létrehozott alapítványnak nyújtott pénzösszeget hasznosabb célra aligha fordíthatnák. A kiállításra nyomtatott színes katalógus méltón demonstrálja a tíz művész: *Benedek György, Engel Tevan István, Kovács Johanna, Magén István, Szenes Zsuzsa, Szilárd Gyula, Terebessy László, Thury Levente, Timár Éva* és *Tuzson-Berczeli Péter* tehetségét, említett akciójuk pedig a zsidó hagyományban oly fontos cedáká – a jótékonyság mély emberségét.

„Barátaim vannak köztük..." mondta *dr. S. Nagy Katalin* a kiállítás megnyításakor, kifejezve ezzel azt a több évtizedes odafigyelést, mellyel a csoport tagjainak a munkáját követte. Szívszorító volt a *Dohány utcai Kisegítő Iskola* értelmi fogyatékos gyerekeinek kórusa. „Az Ájin művészei az európai kultúra egyetemességét tekintik vezérlő elvnek." – írja *Hajdú István* a kiállítás katalógusának előszavában.

Zsidó művészcsoport még nem működött Magyarországon. Ha a jó kezdetnek lesz folytatása, a szellemi adóvevő, melyről a katalógusban írnak, remélhetőleg emberi válaszra talál a kultúra „éterében".

(n. n.)

Eszti és Beni oldala

Tudtad-e, hogy?

...tilos kivágni gyümölcstermő és hasznot hozó fákat. Még háború idején is vigyázni kell arra, hogy egy bekerített város gyümölcsfái ne sérüljenek meg, mert a háború az ellenség ellen folyik, és nem a természet ellen.

*

...a Salamon által épített első Szentély pálmafa, szentjánoskenyérfa és virágok mintáival volt feldíszítve, hogy egy kert látszatát keltse.

*

...az arabok az eukaliptuszfát *zsidófának* nevezik.

*

...azt mondják, ha egy fát kivágnak, fájdalmában akkorát kiált, hogy az elhallatszik a világ egyik végétől a másikig.

A Fák Újéve

Amikor Isten megteremtette az első embert, kézenfogta és elvitte, hogy megmutassa neki az Édenkert fáit. Azt mondta neki:

„Nézd, milyen csodálatosan szép lett minden, amit teremtettem. Jegyezd meg, hogy mindent, amit teremtettem, *Neked* teremtettem. Gondolj erre és vigyázz rá. Mert ha tönkretennéd, senki nem lesz, aki kijavítsa."

Tu Bi S'vát a Fák Újéve. Svát hó 15-én ünneplik a zsidók minden évben szerte a világon. A XX. század vége felé, amikor az ember lassan felfedezi, hogy kegyetlenül és könnyelműen bánt a környezetével, amikor erdők és állatok pusztulnak ki nyomtalanul és visszahozhatatlanul a Földről, ennek a zsidó ünnepnek egyre nagyobb fontossága lesz életünkben.

Miközben az alábbi rejtvényeket fejted és történeteket olvasod, gondolj arra, hogy fák és növények nélkül mi emberek nem tudunk élni, ezért vigyáznunk kell rájuk, óvnunk kell őket. Gondolkozz el, mit tudnál te tenni a környezetvédelem érdekében, és küldd el ötleteidet a *Szombat* szerkesztőségébe. A borítékra írd rá: gyerekrovat! A legjobb ötleteket beküldők között *könyvjutalmakat* sorsolunk ki.

Sütemények Tu Bi S'vátra

„Gyümölcsfasírt"

Darálj le egyenlő mennyiségű mazsolát, kimagozott datolyát, kimagozott szárított sárgabarackot és diót. Adj hozzá egy teáskanál fahéjat és keverd jól össze. Formálj kis golyókat, kicsit lapítsd meg őket és szórd meg kókuszreszelékkel.

*

Diós hremzli

3 tojás, 3 evőkanál cukor, 3 kávéskanál citromlé, 3 evőkanál darált dió, 3 evőkanál maceszliszt kell e finomsághoz.

A tojások sárgáját a cukorral, a darált dióval, a maceszliszttel és a citromlével jól keverd össze. Add a masszához a tojások keményre felvert habját, úgy, hogy ne zúzd agyon a habot, szaggasd ki kanállal, süsd meg mindkét oldalát forró olajban.

Takarítsd ki a konyhát, és ne fald fel egyszerre az összes nyalánkságot!

A+B=?

Párosítsd össze az A oszlop mondatait a B oszlopban levőkkel.

Ha helyesen fejted meg a rejtvényt, a betűket egymás alatt összeolvasva a mandula héber nevét kapod.

A	B
Az eukaliptuszfa	k. nagyon finom illata van.
A citrom és a narancsfának	e. a fák újévének is nevezik.
Tu BiS'vátot	á. elég vízet kapnak.
A fák	s. kiszárítja a mocsarakat.
Tu BiS'vátkor	i. a gyerekek fát ültetnek
A fák akkor nőnek jól,ha	d. árnyékot adnak.

(Skedia)

Elrejtett fák

Keresd meg az alábbi betűhalmazban az abban elrejtett tíz fanevet!

b	j	a	l	m	a	d	b	ü	k	k	t	o
d	ü	v	e	s	k	a	v	i	g	g	z	l
k	l	g	e	s	z	t	e	n	y	e	s	a
n	g	x	o	b	h	o	c	c	z	u	y	j
y	s	i	o	p	á	l	m	a	t	h	u	b
i	o	ü	t	n	n	y	á	r	z	h	l	m
r	f	k	l	i	g	a	h	z	a	p	s	r
a	z	f	e	n	y	ő	d	r	c	s	l	z

Az oldalt összeállította:
Fritz Zsuzsa